SALONUL CU VECHITURI

Domnului baron de Hammer-Purgstall,
Consilier aulic, autor al Istoriei Imperiului Otoman

Scumpul meu baron,

V-aţi interesat cu atîta căldură de vasta şi amănunţita Istorie a moravurilor franceze din veacul al XIX-lea, pe care vreau s-o scriu, şi într-atît aţi încurajat încercarea mea, — încît mă simt îndreptăţit să vă leg numele de unul din capitolele ei. Nu sînteţi oare dumneavoastră unul din cei mai serioşi reprezentanţi ai conştiincioasei şi studioasei Germanii? Şi încuviinţarea dumneavoastră nu-i oare un îndemn şi un scut pentru încercarea mea? Am fost atît de mîndru că am obţinut-o, încît m-am străduit să o şi merit, continuîndu-mi lucrarea cu dîrzenia ce a caracterizat studiile dumneavoastră şi căutarea tuturor documentelor fără de care lumea literelor ar fi fost lipsită de monumentul ce l-aţi înălţat.

Interesul arătat unei munci pe care o cunoaşteţi — fiindcă o dăruiserăţi cîndva celei mai strălucite societăţi occidentale, — a susţinut adesea truda mea, captivată de manifestările societăţii noastre moderne. Nu sînteţi oare bucuros să aflaţi acest lucru, dumneavoastră, a cărui senină mărinimie poate fi asemuită cu a marelui nostru La Fontaine?

Aş dori, scumpul meu baron, ca această mărturie a veneraţiei ce o port deopotrivă şi operei ce aţi realizat, să vă găsească la Dobling, şi să vă amintească — dumneavoastră şi familiei, — de unul din cei mai sinceri admiratori şi prieteni.

DE BALZAC

Intr-una din cele mai pricăjite capitale de provincie ale Franței, în mijlocul tîrgului, la colțul unei străzi, se află o casă; dar numele străzii și orașului nu pot fi date în vileag aici. Va înțelege oricine înțeleptele motive ale discreției pe care împrejurările o impun. Cînd pornește la drum să cerceteze lumea în care trăiește, scriitorul atinge multe răni...

Casa noastră era palatul Esgrignon, dar trebuie să aflați că Esgrignon este un nume convențional, cu nimic mai real decît Belval, Floricour, Derville din *Comedia umană*, sau Adalbert ori Monbreuse din roman. Numele principalelor personaje vor fi de asemenea schimbate. Autorul ar dori să adune aci elemente contradictorii și să îngrămădească unele anacronisme, pentru a acoperi adevărul cu un văl de absurdități și lucruri de necrezut; dar își dă seama că orișice ar face, acest adevăr va încolți necontenit, așa cum vița prost smulsă răzbate cu vlagă în podgoria desțelenită.

Palatul Esgrignon era nimic alt decît locuința unui nobil bătrîn, pe nume Charles-Marie-Victor-Ange-Carol, marchiz d'Esgrignon, sau des Grignons potrivit unor mai vechi titluri. Negustorimea și burghezia orașului îi decretase casa „palat“ mai mult în deridere ; și, de vreo douăzeci de ani, cei mai mulți dintre localnici sfîrșiseră prin a pronunța cu seriozitate „palatul Esgrignon“, ori de cîte ori vorbeau despre reședința marchizului.

Carol (frații Thierry ar fi scris Karawl) [1] era numele glorios al uneia din cele mai de vază căpetenii venite pe vremuri din nord pentru a cuceri și feudaliza pe gali. Purtătorii acestui nume nu plecaseră niciodată capul, nici în fața Comunelor [2], nici în fața Regalității, nici în fața Bisericii, nici în fața marii finanțe. Chemați în alte vremi să apere o provincie franceză, titlul de marchiz reprezenta pentru ei în același timp o datorie și o onoare, și nicidecum simulacrul presupuselor împuterniciri : iar feuda Esgrignon fusese din totdeauna un bun al lor.

Adevărată nobilime de provincie, neluată în seamă la curtea regală timp de două secole, dar neprihănită de orice mezalianțe, atotputernică în împrejurimi, respectată de oamenii locului ca un crez, familia aceasta — precum o binefăcătoare fecioară ce tămăduiește durerile de dinți — se conservase în străfundul provinciei, așa cum în adîncul unui fluviu se păstrează pilonii carbonizați ai vreunui pod din vremea lui Cezar. Timp de treisprezece veacuri — fără să se abată o singură dată — domnișoarele fuseseră căsătorite fără zestre, sau trimise la mănăstire ; mezinii acceptaseră supuși succesiunea maternă, se făcuseră ostași, preoți, sau se căsătoriseră la Curte. Un mezin al casei d’Esgrignon, fost amiral, e făcut duce și *pair*, dar moare fără urmași. Marchizul d’Esgrignon, șeful ramurii principale, n-a acceptat niciodată titlul de duce.

— Eu stăpînesc marchizatul d’Esgrignon în aceleași condiții în care regele stăpînește Statul Francez, spunea el conetabilului Luynes [3] care în timpul acela apărea în ochii săi ca un partener neînsemnat. În timpul tulburărilor, cîțiva din familia Esgrignon fuseseră decapitați. Sîngele lor frînc s-a păstrat nobil și mîndru pînă la 1789. Actualul marchiz d’Esgrignon nu a emigrat: el trebuia să-și apere moșia. Datorită respectului pe care i-l purtau țăranii, capul lui a fost cruțat de eșafod; dar ura adevăraților „Sans-Culottes“[4] atît a fost de aprigă, încît l-au considerat emigrat, cînd de fapt el fusese silit doar să se ascundă. În numele poporului suveran, districtul a cotropit pămîntul familiei d’Esgrignon, iar pădurile au fost vîndute ca bunuri naționale, în pofida împotrivirii marchizului care, pe atunci, avea patruzeci de ani.

Sora sa, domnișoara d’Esgrignon, fiind minoră, a salvat o parte a feudei prin mijlocirea unui tînăr administrator al familiei care, în numele clientei sale, a cerut împărțirea presuccesorală; cu prilejul lichidării efectuate de Republică, i-au fost atribuite cîteva ferme și castelul. Devotatul Chesnel a trebuit să cumpere pe numele său (cu bani pe care îi dădu marchizul) anumite părți ale domeniului, la care stăpînul său ținea în chip deosebit, precum biserica, presbiteriul și grădinile castelului.

Sfîrșindu-se cu anii cei iuți, dar trecători, ai teroarei, marchizul d’Esgrignon, al cărui caracter impusese respect în regiune, voi să-și reia reședința în castel, împreună cu sora sa, domnișoara d’Esgrignon, pentru a repune în picioare ce putuse fi salvat datorită strădaniilor lui Chesnel, fostul său intendent, devenit acum notar. Dar vai! Castelul jefuit, rămas fără mobilă, nu era oare prea mare, prea costisitor pentru un proprietar ale cărui drepturi la dijmă fuseseră suprimate, ale cărui păduri fuseseră parcelate, care deocamdată nu putea scoate mai mult de nouă mii de franci de pe pămînturile fostelor sale domenii?

Cînd notarul readuse pe vechiul său stăpîn, în octombrie 1800, în bătrînul castel feudal, nu-și putea stăpîni o adîncă emoție văzînd pe marchiz cum sta înmărmurit, în mijlocul curții, în fața șanțurilor pline, privind turnurile năruite pînă la nivelul acoperișurilor. Urmașul francilor contempla tăcut cînd cerul, cînd locul unde pe vremuri se-nvîrteau elegantele moriști de vînt ale turlelor gotice, întrebînd parcă pe Dumnezeu ce rost a avut toată această răsturnare socială.

Doar Chesnel putea cuprinde adînca mihnire a marchizului, care se numea atunci cetățeanul Carol. Marele d'Esgrignon, rămas multă vreme mut, sorbind parcă adînc mireasma strămoșească a acelor meleaguri, i se adresă cu o adîncă melancolie:

— Chesnel, vom reveni aci mai tîrziu, cînd vor înceta tulburările; întrucît nu-mi dau voie să-mi refac blazonul, pînă la edictul de pacificare n-aș mai putea locui aici.

Arătă castelul, se întoarse și, încălecînd, își petrecu sora care venise în șubreda trăsurică de răchită a notarului.

În oraș nu mai exista palatul d'Esgrignon. Măreața casă fusese dărîmată; pe locul ei se ridicaseră două fabrici de manufactură.

Cu ultima pungă de galbeni a marchizului, maestrul Chesnel îi cumpără, într-un colț al pieței, o veche casă cu stîlpi, cu moriști, cu turnulețe, cu hulubărie, care fusese pe vremuri un tribunal seniorial, apoi Președenția, și care aparținuse odinioară marchizului d'Esgrignon. Contra sumei de cinci sute de galbeni, achizitorul național înapoie vechiul edificiu proprietarului său legitim.

De atunci, mai în batjocură, mai în serios, casa a fost poreclită „palatul" d'Esgrignon. În 1800, cînd ștergerea numelor din listele negre ale proscrișilor se obținea destul de ușor, — cîțiva emigranți se întoarseră în Franța. Printre nobilii care cei dintîi se înapoiară în oraș, se aflau baronul de Nouastre cu fiica sa; erau cu desăvîrșire scăpătați. Domnul d'Esgrignon le oferi cu mărinimie un adăpost, unde baronul muri după două luni de amărăciune. Domnișoara de Nouastre avea douăzeci și doi de ani. Familia Nouastre era de cea mai nobilă viță și marchizul d'Esgrignon, pentru ca să nu i se stingă stirpea — o luă în căsătorie; dar ea muri atunci cînd avea să nască, ucisă de nepriceperea medicului, lăsînd — din fericire — familiei d'Esgrignon un fiu.

Bietul bătrîn (cu toate că marchizul n-avea atunci decît cincizeci și trei de ani, necazurile și chinuitoarele dureri ale vieții sale făcură ca anii săi să fie mai lungi), pierdu și bucuria ultimelor zile, văzînd cum s-a dus cea mai frumoasă dintre făpturi, femeia nobilă în care retrăiau grațiile — azi asfințite — ale figurilor de femei din al XVI-lea veac... A fost una din acele lovituri care nu se uită, care lasă urme adînci în tot restul vieții.

După ce rămase cîteva clipe în picioare lîngă catafalc, marchizul sărută fruntea soției sale, culcată ca o sfîntă, cu mîinile împreunate, își scoase ceasul, îi sfărîmă rotița și se duse să-l atîrne deasupra căminului. Era unsprezece înainte de amiază.

— Domnișoară d'Esgrignon, să rugăm pe Dumnezeu ca această oră să înceteze a mai fi năpasta casei noastre. Unchiul meu, arhiepiscopul, a fost căsăpit la această oră și tot la aceeași oră s-a prăpădit și tatăl meu.

Îngenunche, rezemîndu-și capul pe pat; tot astfel făcu și sora sa. Apoi, după un timp, amîndoi se ridicară; domnișoara d'Esgrignon izbucni în plîns, bătrînul marchiz privi cu ochii uscați copilul, odaia și pe moartă. La încăpățînarea sa de frinc se adăuga un zel creștinesc. Întîmplarea aceasta avea loc în al doilea an al veacului nostru.

Domnișoara d'Esgrignon avea atunci douăzeci și șapte de ani. Era frumoasă. Un parvenit, furnizor al armatelor Republicii născut în acel ținut, avînd o rentă de o mie de scuzi[5], obținu de la maestrul Chesnel — după ce izbuti să-i înduplece împotrivirea — să intervină în favoarea căsătoriei cu domnișoara d'Esgrignon. Și fratele și sora se mîniară de această nemaipomenită îndrăzneală. Chesnel nu-și ierta faptul că se lăsase înduplecat de jupînul du Croisier. Din ziua aceea, el n-a mai găsit mîngîietoarea bunăvoință, care putea fi socotită prietenie, nici în felul de a se purta, nici în vorbele marchizului d'Esgrignon. Marchizul nu-i mai păstra decît recunoștință. Dar această recunoștință, deși nobilă și adevărată, a rămas pentru notar o pricină de nesfîrșită amărăciune. Sînt unele inimi deosebite cărora recunoștința li se pare o prea mare răsplată și care preferă monotonia unor sentimente prietenești, pe care ți-o dă comuniunea unor gînduri și o voită fuziune sufletească. Maestrul Chesnel gustase din bucuria acestei prețioase amiciții; marchizul îl ridicase pînă la el. Pentru nobilul bătrîn, personajul acesta era mai puțin decît un copil și mai mult decît un servitor; un șerb supus de bună voie, un vasal legat cu tot sufletul de suzeranul său. Nu mai putea fi vorba de socoteli cu acest notar, ci totul se cumpănea printr-un neîncetat schimb de afecțiune. În ochii marchizului, caracterul oficial pe care notariatul îl conferea lui Chesnel nu mai însemna nimic, i se părea că servitorul său este doar deghizat în notar.

În ochii lui Chesnel, marchizul rămăsese o ființă de obîrșie dumnezeiască; el credea în aristocrație și își amintea, fără umilință, că tatăl lui deschidea porțile salonului, vestind: — „Masa este servită, domnule marchiz!“

Devotamentul său pentru nobila familie scăpătată nu pornea însă numai dintr-o evlavie, ci dintr-un fel de egoism; se socotea ca făcînd parte dintre ai casei. Adîncă i-a fost dar mîhnirea cînd a îndrăznit să vorbească de eroarea sa marchizului, cu toate că marchizul îi interzisese.

— Chesnel — îi răspunse bătrînul nobil pe un ton grav — înainte de Tulburări[6] cred că nu ți-ar fi trecut prin cap să ai năluciri atît de jignitoare. Cum sînt oare aceste noi doctrine de ți-au putut strica în așa hal mintea?

Maestrul Chesnel era prețuit, se bucura de încrederea întregului oraș. Cinstea sa desăvîrșită și marea sa avere îi sporeau prestigiul. Din ziua aceea nenorocită descoperi că avea o adevărată silă pentru jupîn du Croisier. Cu toate că notarul nu purta nimănui pică, făcu în așa fel ca această silă să fie împărtășită de un număr destul de însemnat de familii. Du Croisier, om afurisit și în stare să clocească o răzbunare timp de douăzeci de ani, prinse o ură de moarte împotriva notarului și a familiei d'Esgrignon, o ură din acelea mocnite, cum numai în provincie se mai întîlnesc.

Refuzul disprețuitor al marchizului îl desființa în ochii răutăcioșilor provinciali printre care venise să-și petreacă zilele și pe care voia să-i domine. A fost o adevărată catastrofă, încît urmările ei n-au întîrziat să se facă simțite. Du Croisier, în desperare de cauză, se adresă unei fete bătrîne, care de asemenea îl respinse. Și astfel ambițioasele planuri pe care le făurea s-au năruit, întîi datorită refuzului domnișoarei d'Esgrignon, care i-ar fi deschis porțile acestui provincial „Faubourg Saint-Germain", apoi datorită celui de-al doilea refuz care îl umili atît de mult, încît abia se putea menține în societatea de mîna a doua a orașului.

În 1805, domnul de la Roché-Guyon, primul născut al uneia dintre cele mai vechi familii din regiune, care se înrudise pe vremuri cu d'Esgrignon — peți, tot prin maestrul Chesnel, mîna domnișoarei d'Esgrignon. Dar domnișoara Marie-Armande-Claire d'Esgrignon nu voi să asculte pe notar.

— Ar fi trebuit să ghicești că sînt mamă, dragul meu Chesnel, îi zise ea adormindu-și nepotul, un copil frumos de cinci ani.

Bătrînul marchiz se ridică pentru a-și întîmpina sora care se întorcea de lîngă leagăn ; plin de respect, îi sărută mîna apoi, așezîndu-se din nou, își regăsi graiul pentru a-i spune :

— Ești o adevărată d'Esgrignon, scumpa mea soră !

Nobila fată tresări și plînse. La bătrînețe, domnul d'Esgrignon, tatăl marchizului, se căsătorise cu nepoata unui mic birtaș, înnobilat sub Ludovic al XIV-lea. Această căsătorie a fost socotită în familie o îngrozitoare mezalianță, dar fără importanță, deoarece din ea nu rezultase decît o fată. Armande știa aceasta, cu toate că fratele său era atît de bun cu ea. O privise întotdeauna ca pe o străină ; acum însă cuvintele lui o repuneau în drepturi. Dar și răspunsul ei nu era oare o deplină încoronare a purtării nobile pe care o avusese timp de unsprezece ani de cînd, după majorat, fiece faptă a sa purta pecetea celui mai desăvîrșit devotament ? Avea un soi de cult pentru fratele ei.

— Voi muri domnișoară d'Esgrignon ! spuse ea cu simplitate notarului.

— Nu există pentru dumneavoastră un titlu mai frumos, răspunse Chesnel, crezînd că-i face un compliment.

Sărmana fată se îmbujoră.

— Ai spus o prostie, Chesnel, replică bătrînul marchiz, în acelaşi timp măgulit de vorbele fostului său servitor, dar necăjit de mîhnirea pricinuită sorei sale. O d'Esgrignon se poate căsători cu un Montmorency: sîngele nostru nu este atît de amestecat cum a fost al lor. Pajura Esgrignonilor cuprinde *pe un cîmp de aur, două benzi roșii*. Nimic alt, de nouă sute de ani încoace, n-a fost schimbat în blazonul nostru. El este același ca și în prima zi.

Blondet, căruia literatura contemporană îi este îndatorată, printre altele, şi pentru această povestire, istoriseşte următoarele:

„Nu-mi amintesc să fi întîlnit vreo femeie care să-mi stimuleze mai mult imaginaţia ca domnişoara d'Esgrignon. Eram într-adevăr foarte tînăr copil şi poate că imaginea care mi-a rămas stăruitoare în minte, cu strălucirea şi coloritul ei, se datoreşte în bună parte şi acelei porniri ce presupunea în copilăria noastră predispoziţia pentru supranatural. Cînd o vedeam de departe venind pe Promenadă, unde mă jucam cu alţi copii, însoţită de Victurnien, nepotul său, simţeam o emoţie asemănătoare reflexelor produse de curenţii galvanici asupra morţilor. Cît eram de tînăr, mă simțeam totuși însuflețit de o nouă viață. Domnişoara Armande avea părul de un blond roşcat, obrajii acoperiţi de puf foarte fin, cu reflexe argintii, pe care îmi plăcea să-i văd, aşezîndu-mă astfel încît chipul ei să fie scăldat în plină lumină — şi mă lăsam dus în voia farmecului ochilor săi visători de smarald, care scăpărau parcă scîntei... Prefăcîndu-mă că mă rostogolesc prin iarbă, din joacă, în faţa ei, căutam să ajung la picioarele ei micuțe, pentru a i le admira mai de aproape. Albul blînd al tenului, fineţea trăsăturilor, puritatea liniei frunţii, eleganţa taliei subţiri mă uluiau — fără să fiu conştient încă nici de frumuseţea frunţii, nici de ovalul perfect al obrazului. O admiram aşa cum la vîrsta aceasta te închini, fără să ştii prea bine pentru ce. Cînd privirea mea stăruitoare o atrăgea în sfîrşit pe a ei şi cînd îmi spunea cu o voce melodioasă care îmi părea mai amplă decît toate celelalte: — „Ce faci acolo, micuţule, de ce mă priveşti?“ veneam, mă răsuceam, îmi muşcam degetele, mă îmbujoram şi spuneam: — „Nu ştiu.“ Dacă din întîmplare îmi trecea mîna-i albă prin păr, întrebîndu-mă cîţi ani am, fugeam şi răspundeam de departe: „Unsprezece!“ Cînd, citind cele „O mie şi una de nopţi“, vedeam apărînd o regină sau vreo zînă, îi atribuiam întocmai trăsăturile şi mersul domnişoarei d'Esgrignon; cînd profesorul meu de desen îmi dădea să copiez capete din Antichitate, băgam de seamă că toate purtau pieptănătura domnişoarei d'Esgrignon. Mai tîrziu, cînd aceste gînduri nebune s-au spulberat unul cîte unul, domnişoara Armande, dinaintea căreia bărbaţii se dădeau deoparte cu respect pe Promenadă, pentru a-i face loc, privind la mlădirea rochiei sale lungi de culoare cernită, pînă o pierdeau din vedere — făptura ei a dăinuit mai departe, vag, în mintea mea, ca un tip reprezentativ. Contururile-i minunate, ale căror rotunjimi erau arareori dezvăluite de vreo învolburare a vîntului şi pe care le ghiceam în ciuda lărgimii rochiei, contururile acestea au revenit în visurile mele de adolescent. Mai tîrziu, cînd cugetam cu seriozitate la tainele gîndirii omeneşti, se pare că sentimentul respectului îmi fusese inspirat tot de simţămintele zugrăvite pe faţa şi în atitudinea domnişoarei d'Esgrignon. Nepreţuita linişte a acestui cap, doar lăuntric înflăcărat, demnitatea mişcărilor ei, sfinţenia cu care îşi îndeplinea îndatoririle, mă emoţionau şi îmi impuneau. Copiii sînt mai receptivi decît s-ar crede pentru nevăzutul efect al gîndului; ei nu iau niciodată în zeflemea o persoană cu adevărat impunătoare. Graţia autentică îi mişcă, frumuseţea îi atrage, pentru că ei înşişi sînt frumoşi şi pentru că există legături tainice între făpturile de aceeaşi natură. Domnişoara d'Esgrignon a fost una din evlaviile mele. Azi chiar, neînfrînata mea imaginaţie nu urcă niciodată scara de melc a vreunei străvechi turle, fără să zugrăvească acolo sus pe domnişoara Armande, în chip de geniu al Feudalității. Cînd citesc vechi hronici, ea îmi apare sub chipul unor femei vestite, devenind pe rînd Agnès Marie Touchet sau Gabrielle [7], și îmi închipui toată dragostea tainică, dar zadarnică, din inima sa.

Această figură cerească, întrezărită în nebuloasele închipuiri ale copilăriei, îmi revine acum în vălmășagul visurilor mele."

Amintiți-vă de acest portret asemănător atît sub înfățișarea lui fizică, cît și sub înfățișarea lui morală! Domnișoara d'Esgrignon este una din figurile cele mai instructive ale acestei istorii; ea vă va învăța cît de răufăcătoare pot fi calitățile cele mai mari, atunci cînd sînt lipsite de inteligență.

Intre anii 1804 și 1805, două treimi din familiile băjenarilor se înapoiaseră în Franța și aproape toate cele din provincia în care locuia domnul marchiz d'Esgrignon se așezară iar pe moșia lor strămoșească. Dar se iviră și unele defecțiuni. Cîțiva gentilomi intrară în slujbă, fie în armata lui Napoleon, fie la Curtea sa; alții se căsătoriră în familii de parveniți. Toți cei care au intrat în mișcarea imperială și-au refăcut averile, și-au recăpătat pădurile, datorită mărinimiei împăratului, iar mulți s-au statornicit la Paris; doar opt sau nouă familii nobile au rămas credincioase aristocrației proscrise și ideilor lor despre monarhia prăbușită. Familiile Roche-Guyon, Nonâtre, Gordon, Castéran, Troisville și altele, mai sărace, sau mai avute, se numărau printre acestea; dar aurul, mult sau puțin, n-avea importanță, căci vechimea și păstrarea cît mai pură a stirpei lor era pentru ele totul, așa precum pentru un numismat greutatea medaliei este de mai puțin preț decît puritatea literelor și a profilului, sau vechimea pajurei. Aceste familii aleseseră drept șef pe marchizul d'Esgrignon; căminul lui deveni sălașul lor. Acolo împăratul n-a fost niciodată decît „domnul" Bonaparte, iar suveranul care se afla atunci la Mittau, era regele Ludovic al XVIII-lea [8]; acolo „Departamentului" i s-a zis totdeauna Provincia, iar „Prefecturii" — Intendență [9]. Purtarea admirabilă, cinstea de gentilom, curajul neclintit al marchizului d'Esgrignon îi atraseră sincere omagii, iar nenorocirile sale, statornicia, credința nezdruncinată în opinii îi aduseră în întregul oraș respectul tuturora. Această falnică ruină păstra grandoarea marilor lucruri năruite.

Tactul său cavaleresc era atît de bine cunoscut, încît în multe împrejurări împricinații îl luau drept unic arbitru. Toți oamenii bine crescuți, aparținînd regimului imperial, chiar și autoritățile, aveau pentru prejudecățile sale tot atîta bunăvoință, pe cît respect nutreau pentru persoana lui.

Dar o mare parte a noii societăți — oameni care sub Restaurație se vor chema *liberali*, și-n fruntea cărora se afla într-ascuns du Croisier — își bătea joc de această oază a vechii aristocrații, în care nimănui nu-i era îngăduit să intre dacă nu era un adevărat gentilom fără de prihană. Și aceștia erau cu atît mai înciudați, cu cît mulți oameni cumsecade, boiernași respectabili și persoane din înalta administrație, se încăpățînau să privească salonul marchizului d'Esgrignon drept singurul loc de întîlnire al societății bune. Prefectul, ofițer de ordonanță al împăratului, făcea tot soiul de demersuri pentru a fi primit : o trimitea cu multă smerenie pe soția sa, care era o Grandlieu. Din pică pentru acest mic Faubourg Saint-Germain provincial, cei excluși îi dădură numele de „Salonul cu vechituri", salonul marchizului d'Esgrignon pe care îl numeau „domnul Carol" și căruia perceptorul îi adresa somațiile de plată cu paranteza : (ci-devant des Grignons). [10] Această veche manieră de a scrie numele era și ea o tachinărie, deoarece se stabilise ortografia d'Esgrignon pentru numele său.

„În ceea ce mă privește, spunea Emile Blondet, dacă îmi adun amintirile din copilărie, mărturisesc că această denumire «Salonul cu vechituri» mă făcea totdeauna să rîd, cu tot respectul, sau — mai trebuie să spun ? — cu toată dragostea ce-o nutream pentru domnișoara Armande. Palatul d'Esgrignon se găsea la întretăierea a două ulițe, fiind așezat pe colț ; salonul avea două ferestre pe una și două pe cealaltă parte a acestor străzi ce erau dintre cele mai umblate din oraş. Piaţa du Marché se afla la cinci sute de metri de palat. Salonul era ca o colivie de sticlă şi nimeni nu se ducea sau nu venea în oraş, fără să n-arunce o privire înăuntru. Încăperea aceea mi s-a părut întotdeauna mie — puşti de doisprezece ani — una din rarele ciudăţenii care se află, dacă te gîndeşti la ele mai tîrziu, la hotarul realului cu fantasticul, fără să poţi spune dacă atîrnă mai mult de o parte decît de cealaltă. Salonul, fostă sală de audienţe, era clădit pe un cat, deasupra unor hrube cu gratii la geamuri; în aceste hrube, unde odinioară zăceau închişi criminalii provinciei, era acum bucătăria marchizului. Nu ştiu dacă splendidul şi înaltul cămin de la Louvre, atît de minunat sculptat, mi-a pricinuit o mai mare uimire ca aceea pe care am simţit-o văzînd pentru prima oară uriaşa vatră a acestui salon, bombată ca un cantalup şi deasupra căreia, lucrat în relief *(ronde-bosse)* şi încadrat într-o ramă poleită, se găsea un mare portret ecvestru reprezentînd pe Henric al III-lea (sub care, această provincie — vechi ducat de apanaj — fusese redată Coroanei). Tavanul, construit din bîrne din lemn de castan, forma despărţituri împodobite înăuntru cu arabescuri. Minunatul tavan fusese aurit pe muchii, dar poleiala de-abia se mai vedea... Pereţii, împodobiţi cu tapiserii flamande, reprezentau judecata lui Solomon în şase tablouri încadrate în aurituri, pe care se zbenguiau amoraşi şi satiri. Marchizul pusese pardosea de parchet în acest salon. Printre rămăşiţele mobilierului castelelor care se vindeau la mezat între anii 1793 şi 1795, notarul procurase console în stilul Ludovic al XIV-lea, scaune tapisate, mese, pendule de perete, candelabre, sfeşnice — care completau de minune acest salon disproporţionat de mare faţă de restul casei, dar care din fericire avea o anticameră pe acelaşi etaj: fosta sală a «paşilor pierduţi» a Tribunalului de odinioară, care dădea în camera de chibzuire — transformată azi în sufragerie. Printre toate aceste vechi podoabe — zorzoane ale unor asfinţite timpuri — se foiau, căutînd să iasă în evidenţă, vreo opt sau zece văduve de nobili, unele bîţîind din cap, altele stafidite şi cătrănite ca nişte momîi ; unele țepene, altele cu spinarea cocîrjată, toate împopoțonate în rochii mai mult sau mai puțin stranii, de-a curmezişul modei, capete pudrate, cu păr buclat, scufe cu funde, horbotele roşcate... Picturile cele mai bufe sau cele mai serioase, n-au atins nicicînd poezia delirantă a acestor femei ce îmi revin în minte şi îmi umplu amintirile cu schimonoselile lor, ori de cîte ori întîlnesc vreo matracucă al cărei chip sau îmbrăcăminte îmi aminteşte vreo trăsătură a lor. Şi cu toate că nenorocul m-a împlîntat pînă-n adîncul necazurilor și mi-a fost dat să cunosc toate simțămintele omeneşti, mai cu seamă părerile de rău, sau cele caracteristice bătrînești — mărturisesc că n-am mai putut nicăieri găsi (nici la muribunzi), nici la cei vii, paloarea ștearsă a anumitor ochi suri sau înspăimîntătoarea vioiciune a cîtorva ochii negri.

În sfîrşit, nici Maturin şi nici Hoffmann[11] — care ne-au dat cele mai sinistre zămisliri ale timpului — nu mi-au inspirat groaza pe care mi-au stîrnit-o mişcările de automat ale acestor făpturi încovrigate. Sulimanul de pe fața actorilor, înainte de a intra în scenă, nu m-a mai surprins, căci văzusem acolo o boială țipătoare, un roşu în stare născîndă — spunea unul dintre prietenii mei, mucalit ca și mine. Și se mai și mișcau acele mutre turtite, dar brăzdate de zbîrcituri, care semănau cu capetele de pe spărgătoarele de nuci ale cioplitorilor nemți. Vedeam printre geamuri trupuri gheboase, cu mădulare deznodate — care niciînd n-am cugetat să le aflu rostul și alcătuirea — fălci pătrate și peste măsură de proeminente, oase care străpungeau pielea, șolduri balcîze. Tot atît de stranii mi se păreau acele muieri, fie că se mișcau, fie că, jucînd cărți, păstrau o imobilitate de hoit. Bărbații acestui salon căpătaseră culorile şterse şi veştede ale vechilor tapiserii ; viața lor purta pecetea nehotărîrii ; hainele lor se apropiau îndeajuns de mult de cele obişnuite, — dar părul lor alb, fețele trecute, tenul de ceară, frunțile pleoștite, ochii stinși, îi făceau să semene cu femeile, nimicind caracterul de realitate al veşmintelor lor. Certitudinea de a găsi aceste personaje invariabil aşezate la partida lor de cărţi — totdeauna la aceeaşi oră — contribuia mai vîrtos ca ele să capete în ochii mei ceva teatral, bombastic, suprafiresc. Nu mi s-a întîmplat niciodată să intru în celebrele muzee de mobilă veche din Paris, Londra, Viena sau München, unde bătrînii paznici îţi arată splendorile timpurilor apuse, fără ca să le însufleţesc cu chipuri din acest «Salon cu vechituri». Pentru noi, şcolari de opt sau zece ani, era o adevărată distracţie să ne ducem şi să privim rarităţile din această cuşcă de sticlă. Dar îndată ce o zăream pe suava domnişoară Armande, tresăream, apoi ne uitam cu jind la Victurnien, copilul drăgălaş pe care îl simţeam că ne este superior. Făptura aceea tînără şi fragedă, în mijlocul unui cimitir trezit înainte de vreme, ne izbea în chip straniu. Fără să ne dăm prea bine seama, ne simţeam burghezi şi mici în faţa acelei trufaşe Curţi."

Dezastrele din 1813 şi 1814, care au doborît pe Napoleon, au dat oaspeţilor „Salonului cu vechituri" o nouă viaţă şi mai ales nădejdea că vor regăsi însemnătatea lor de odinioară ; dar evenimentele din 1815, nenorocirile ocupaţiei străine, în sfîrşit,[12] şovăielile guvernului, amînară pînă la căderea domnului Decazes, nădejdile personajelor atît de bine zugrăvite de Blondet.

Aşadar, această povestire nu-şi are temeiul decît de prin anul 1822.

În 1822, cu toate binefacerile pe care Restauraţia le revărsase asupra emigraţilor, averea marchizului d'Esgrignon nu sporeşte. Dintre toţi nobilii atinşi de legile revoluţionare, nici unul n-a fost mai lovit. Inainte de 1789, cea mai mare parte a veniturilor sale consta în drepturile domeniale rezultînd — ca şi la alte familii mari — din putinţa de a se transmite feudele pe care seniorii încercau să le îmbucătăţească, pentru a spori dijma asupra moştenitorilor. Nobilii care se aflau în această situaţie au fost ruinaţi, fără speranţă de schimbare, căci ordonanţa prin care Ludovic al XVIII-lea restituia emigraţilor bunurile nepierdute, nu le putea da nimic ; iar mai tîrziu, legea de indemnizație nu-i atingea și deci nu puteau fi despăgubiți. Se știe că drepturile lor suprimate au fost restabilite în folosul statului, chiar sub numele de „Domenii“. Marchizul făcea parte din acea fracțiune a partidului regalist care nu admitea nici o tranzacție cu aceia pe care îi numea nu revoluționari, ci revoltați — mai parlamentar denumiți Liberali sau Constituționali. Acești regaliști, supranumiți de opoziție *ultras*, aveau ca șefi și eroi pe vajnicii oratori de dreapta, care de la prima ședință regală încercară (ca domnul Polignac) [13] să protesteze împotriva Chartei lui Ludovic al XVIII-lea, privind-o ca pe un edict dăunător, smuls de necesitatea momentului și asupra căruia Regalitatea urma să revină. Astfel că, departe de a lua parte la reînnoirea moravurilor pe care năzuia să le înfăptuiască Ludovic al XVIII-lea, el rămase liniștit, stegarul celor mai puri de Dreapta, așteptînd întregirea marii sale averi, neadmițînd nici măcar cu gîndul acea indemnizație pe care o acordase guvernul domnului de Villèle [14], și care trebuia să consolideze Tronul, punînd capăt fatalei discuții asupra proprietăților, prelungită pînă atunci în pofida legilor. Miracolele Restaurației din 1814 și cele și mai mari ale întoarcerii lui Napoleon în 1815, minunile noii fugi a Bourbon-ilor ca și întoarcerea lor de-a doua — acea fază aproape fabuloasă a istoriei contemporane — îl găsiră pe marchiz în etate de șaizeci și șapte de ani.

La această vîrstă, cele mai neînfricate caractere ale timpului nostru, nu atît doborîte, cît măcinate de evenimentele petrecute în vremea Revoluției și a Imperiului, își transformaseră acolo, în fundul provinciilor, activitatea lor în simple atitudini și idei fanatice, de neclintit; aproape toți se mărginiseră la sîcîitoarea și domoala monotonie a vieții locale. Nu este oare cea mai mare nenorocire pentru un partid să fie reprezentat numai de moșnegi, cu atît mai mult cu cît chiar ideologia lui este socotită ruginită? De altfel, chiar cînd în 1818 Tronul legitim părea bine consolidat, marchizul se întreba ce ar mai căuta la Curte un bătrîn de șaptezeci de ani, ce însărcinare, ce dregătorie ar mai putea el îndeplini? Nobilul și mîndrul d'Esgrignon se mulțumi deci cu triumful Monarhiei și al Religiei, așteptînd roadele acestei nesperate biruințe smulse și care n-a fost în realitate decît un simplu armistițiu.[15] Continuă deci să troneze în salonul său atît de bine poreclit „Salonul cu vechituri". In timpul Restaurației, această ironică dar blîndă poreclă se învenină, cînd ajunseră să fie biruitori învinșii în 1793.

Acest oraș n-a fost nici el crutat (ca și multe alte din provincie) de învrăjbirea și rivalitatea pe care le generează spiritul de partid. Contrar tuturor așteptărilor, du Croisier luase în căsătorie pe acea bogată fată bătrînă[16] care îl refuzase înainte, cu toate că avea ca rival pe copilul răsfățat al aristocrației orașului, un anumit cavaler al cărui ilustru nume va fi ținut îndeajuns de ascuns, dacă îl vom numi doar — după obiceiul luat pe vremuri — numai cu titlul său; căci aici, toată lumea îi spunea „Cavalerul", după cum la Curte contele d'Artois era „Monseniorul". Nu numai că această căsătorie stîrnise o vrajbă dintre acelea ce sînt purtate cu toate armele — așa cum se întîmplă în provincie — dar grăbise ruptura între înalta și mica aristocrație, între elementele burgheze și cele nobiliare, unite o clipă sub imboldul marii autorități napoleoniene — despărțire bruscă, atît de dăunătoare țării. Ceea ce este mai caracteristic național în Franța, e vanitatea. Puzderia vanităților jignite a stîrpit acea sete de egalitate, pe care mai tîrziu, cei mai aprigi inovatori o vor găsi de nesuferit. Regaliștii au știut să străpungă inima liberalilor în punctele cele mai vulnerabile. In provincie, mai ales, ambele partide se învinuiau reciproc. Se comiteau atunci în politică cele mai mîrșave fapte și acțiuni, în dorința de a cîștiga opinia publică și a cuceri păturile acelei turme năroade ce își oferă brațele la cei care sînt destul de isteți ca să le înarmeze. Cîțiva inși au devenit protagoniștii acestor lupte. Acești indivizi, care se urau ca adversari politici, au devenit în scurt timp și dușmani personali. In provincie e foarte greu să nu se ajungă la lupte corp la corp, în chestiuni sau interese care, în capitală, iau forme generale, teoretice — permițînd așadar campionilor (de pildă, domnului Lafitte, sau lui Cazimir Périer) să respecte cu destulă eleganță *omul* din domnul de Villèle sau din domnul de Peyronnet.[17] Domnul Lafitte, care a dat ordin să se tragă în miniștri, i-ar fi ascuns în casa lui, dacă ei s-ar fi refugiat acolo în ziua de 29 iulie 1830. Benjamin Constant trimise cartea sa despre religie vicontelui de Châteaubriand,[18] însoțită de o scrisoare măgulitoare în care mărturisește că ar fi tras oarecare foloase de pe urma ministrului lui Ludovic al XVIII-lea. La Paris oamenii constituiesc sisteme; în provincie sistemele se întrupează în oameni, și oameni dintre acei cu patimi mereu aprinse, mereu prezente, pîndindu-se pînă și în casele lor, defăimîndu-și discursurile, observîndu-se ca doi spadasini gata să-și înfigă spanga de trei șchioape-ntre coaste la cea mai mică nebăgare de seamă și încercînd să-și provoace asemenea nebăgări de seamă — în sfîrșit preocupați de ura lor ca niște neînduplecați jucători.

Sub pretextul că vizează partidul — epigramele și calomniile atingeau direct omul. In această sfadă purtată cu oarecare curtenie și fără ură în „Salonul cu vechituri“, dar împinsă în casa lui du Croisier pînă la uzul armelor otrăvite ale sălbaticilor, ironia fină și avantajele inteligenței erau de partea nobililor. Și luați aminte: dintre toate rănile, acelea pe care le pricinuiește limba și ochii, prin ironie și prin dispreț, sînt fără de leac. Din clipa în care se retrase pe muntele sacru al aristocrației, părăsind saloanele mixte, Cavalerul își îndreptă vorbele sale de duh spre salonul lui du Croisier; el înteți focul luptei, neștiind pînă unde poate duce spiritul de răzbunare al acestuia împotriva „Salonului cu vechituri“. In palatul d'Esgrignon nu intrau decît juni gentilomi cinstiți și femei sigure una de alta. Nu se făceau indiscreții. Discursurile, ideile bune sau proaste, juste sau greșite, frumoase sau ridicule, nu dădeau prilej de glume. Pentru a ridiculiza pe nobili, liberalii erau nevoiți să-i atace numai în acțiunile lor politice; în timp ce intermediarii, oamenii din administrație, toți cei ce făceau curte acestor înalte figuri, le raportau din tabăra liberală acele fapte şi vorbe vrednice de luat în zeflemea. Această inferioritate, atît de viu simţită, sporea mai mult setea de răzbunare la cei ce erau de partea lui du Croisier.

In anul 1822, acesta ajunse în fruntea industriei Departamentului, după cum marchizul d'Esgrignon se afla în fruntea nobilimii. Fiecare reprezenta deci un partid. In loc să spună verde că e un om de stînga, du Croisier adoptase în mod ostentativ opiniile pe care aveau să le formuleze într-o zi cei 221.[19] Putea astfel primi la el magistratura, administraţia şi finanţele Departamentului.

Salonul du Croisier, de forţă cel puţin egală cu „Salonul cu vechituri", mai numeros însă, mai tînăr, mai activ, învîrtea Departamentul ; pe cînd celălalt, liniştit, părea a fi o anexă a guvernului pe care acest partîd venea să-l stingherească adesea, evidenţiindu-i greşelile, provocînd chiar unele ce au fost fatale monarhiei. Liberalii care nu reuşiseră niciodată să facă să se aleagă vreunul din candidaţii lor în acest departament rebel poruncilor pe care ei le dădeau, ştiau că o dată ales, du Croisier îşi va ocupa locul în stînga de mijloc, cît mai aproape posibil de extrema stîngă. Corespondenţii lui du Croisier erau fraţii Keller, trei bancheri, dintre care cel mai în vîrstă strălucea printre cei nouăsprezece ai stîngii — falanga preamărită de toate ziarele liberale — şi care prin căsătorie se înrudea cu contele de Gondreville, *pair* constituţional care-şi păstrase favorurile lui Ludovic al XVIII-lea. Prin aceasta, opoziţia constituţională era totdeauna gata să-i dea în ultimul moment lui du Croisier voturile, acordate în mod vizibil unui candidat de paie, dacă acesta ar fi avut destule voturi din partea regaliştilor pentru a obţine majoritatea. Orice alegere în care monarhiştii respingeau pe du Croisier — candidat a cărui conduită era foarte bine ghicită, analizată, judecată de către fruntaşii regalişti şi relevată de către marchizul d'Esgrignon — sporea încă mai mult această ură împotriva omului şi a partidului din care făcea parte.

Cel mai mult se înverşunau însă taberele atunci cînd le ratau capcanele ce şi le întindeau cu atîta trudă, una împotriva celeilalte.

În 1822, luptele atît de aprinse în primii patru ani ai Restauraţiei păreau a se fi domolit; salonul lui du Croisier şi „Salonul cu vechituri" — după ce-şi recunoscuseră fiecare laturile lor tari cît şi pe cele slabe — stăteau acum în espectativă aşteptînd indicaţiile hazardului — acea Providenţă a partidelor politice. Inteligenţele de mijloc erau mulţumite de calmul aparent care înşela şi Tronul; dar cei care trăiau mai aproape de du Croisier ştiau că la el, ca la toţi cerebralii, patima răzbunării este necruţătoare, mai ales cînd ea este aţîţată de ambiţii politice.

În această perioadă, du Croisier (care pe vremuri roşea sau pălea de mînie la auzul numelui lui d'Esgrignon sau al Cavalerului, care tresărea cînd pronunţa sau auzea rostindu-se cuvintele „Salonul cu vechituri") — simula seriozitatea unui sălbatic. Zîmbea duşmanilor săi pe care îi ura din ce în ce mai vîrtos. Părea că se hotărîse să trăiască tihnit, ca şi cum ar fi pierdut nădejdea victoriei. Unul dintre cei ce sprijineau calculele acestei uri mocnite era preşedintele Tribunalului, domnul du Ronceret, un boiernaş care tînjise zadarnic la onorurile „Salonului cu vechituri".

Administrată cu grijă de maestrul Chesnel, mica avere a d'Esgrignon-ilor ajungea cu greu la întreţinerea acestui demn gentilom care trăia ca un senior, dar fără cel mai mic fast. Cu toate că preceptorul contelui Victurnien[20] d'Esgrignon — nădejdea familiei — era un fost oratorian recomandat de arhiepiscop şi care locuia în palat, îi trebuia totuşi cît de cît şi lui un salariu. Simbria unei bucătărese, aceea a unei jupînese pentru domnişoara Armande, a bătrînului fecior al domnului marchiz şi a altor doi argaţi, hrana a patru profesori, cheltuielile unei educaţii pentru care nu se precupeţea nimic, sorbeau toate veniturile, în ciuda economiei domnişoarei Armande şi a înţeleptei chiverniseli a lui Chesnel şi în ciuda afecţiunii slugilor. Bătrînul notar nu putea porni încă nici o reparație a castelului dărăpănat.; aştepta expirarea contractelor pentru a găsi o soluție în vederea sporirii veniturilor, fie prin noi metode în agricultură, fie prin scăderea valorilor monetare; toate acestea puteau fi făcute însă numai la expirarea contractelor încheiate în 1809. Marchizul n-avea habar nici de mărunțișurile gospodăriei, nici de administrația bunurilor sale. Dacă ar fi aflat de precauțiile excesive luate pentru ca s-o poate *scoate la capăt* — cum spun gospodinele — pentru el ar fi fost ca o lovitură de trăsnet. Văzîndu-l că se apropie de sfîrşitul zilelor, toți se codeau să-i spună adevărul. Măreția familiei d'Esgrignon, la care nimeni nu se mai gîndea nici la Curte, nici în Parlament şi care dincolo de zidurile oraşului şi de cîteva localități din Departament era cu desăvîrşire necunoscută, recăpătase în ochii marchizului şi ai prietenilor săi toată splendoarea. Familia d'Esgrignon avea să urce o nouă treaptă a strălucirii în persoana lui Victurnien, în momentul în care nobilii spoliați ar fi fost repuşi în drepturile lor şi cînd acest frumos moştenitor ar fi putut apare la Curte pentru a intra în serviciul monarhului şi a lua apoi în căsătorie (cum făceau pe vremuri cei din familia d'Esgrignon) o Montmorency, o Rohan, o Crillon, o Fesenzac, o Bouillon — în sfîrşit, o fată care să întrunească toate distincțiile nobleții, ale bogăției, frumuseții, inteligenței şi ale caracterului. Persoanele care veneau să-şi facă tabietul în fiece seară — Cavalerul, domnii Troisville (pronunțați Tréville) la Roche-Guyon, Castéran (pronunțați Catéran), ducele de Gordon — obişnuiți de vreme îndelungată să-l considere pe marchiz ca pe un personaj fabulos, îi întrețineau asemenea idei.

Nu era nimic greşit în această credință care ar fi fost îndreptățită de s-ar fi putut şterge ultimii patruzeci de ani din istoria Franței.

Dar şi consacrările cele mai vrednice de respect şi cele mai autentice ale Dreptului, aşa cum Ludovic al XVIII-lea încercase să le înscrie, datîndu-şi Charta cu al douăzeci şi unulea an al domniei sale, nu pot dăinui decît atunci cînd recunoaşterea lor poartă semnele unei adeziuni obștești. Le lipsea d'Esgrignon-ilor elementul de bază al limbajului politic actual: banii — acest atribut al aristocrației moderne; le mai lipsea și continuitatea *istorică,* întreținută de acel renume care se capătă atît la Curte cît și pe cîmpul de luptă, în saloanele diplomatice ca și la Tribună, printr-o carte sau o aventură, și care este ca sfîntul Mir ce unge fruntea fiecărei noi generații. O familie nobilă, inactivă și uitată, este ca o fată proastă, urîtă, săracă și cuminte — cele patru puncte cardinale ale nenorocului. Căsătoria unei domnișoare de Troisville cu generalul Montcornet, departe de a fi privită ca un eveniment fericit, era cît pe-aci să pricinuiască o ruptură între familia Troisville și salonul d'Esgrignon, care declara că *Troisville-li se înjosesc.*

Dintre toți, un singur om nu împărtășea aceste iluzii: bătrînul notar Chesnel. Cu toate că devotamentul său — dovedit cu prisosință în povestea noastră — era nemărginit față de această mare familie, redusă acum la trei personaje; și cu toate că le accepta toate ideile, găsindu-le de bun gust, avea suficient simț și conducea prea bine afacerile celor mai multe familii din Departament, pentru ca să nu-și dea seama de adînca transformare a spiritelor și pentru ca să nu recunoască marea schimbare adusă de industrie și de moravurile moderne. Fostul intendent vedea Revoluția trecînd de la faza acțiunii mistuitoare din 1793, cînd înarmase bărbați, femei, copii, cînd înălțase eșafoduri, tăiase capete și cîștigase bătălii europene, la faza liniștită a ideilor care consacră evenimentele... După desțelenire și după semănat — acum venea recolta... Pentru el, Revoluția făurise spiritul noii generații care, în contact strîns cu faptele, le socotea definitiv și irevocabil împlinite. În ochii notarului, regele decapitat, regina schingiuită, împărțirea bunurilor nobiliare, apăreau drept fapte care legau prea multe interese pentru ca interesații să mai îngăduie ca rezultatele obținute să fie atacate. Chesnel vedea limpede. Fanatismul său pentru d'Esgrignon rămînea întreg, fără a fi orb însă, făcîndu-l astfel, prin această luciditate, încă mai frumos. Credința călugărului tînăr, care îl face să vadă îngerii Paradisului, este mult inferioară puterii de credință a călugărului bătrîn care îi arată...

Fostul intendent era asemeni bătrînului călugăr; şi-ar fi dat viața pentru o raclă roasă de carii. Ori de cîte ori se străduia să explice, cu mii de menajamente, fostului său stăpîn, *noutățile,* întrebuințînd forma batjocoritoare, ba prefăcîndu-se mirat sau îndurerat — întîlnea pe buzele marchizului un zîmbet de profet şi în sufletul său convingerea că aceste năzbîtii vor trece, ca toate celelalte... Nimeni n-a băgat de seamă cît de mult au ajutat evenimentele pe aceşti nobili campioni ai ruinelor să stăruie în credința lor. Ce putea răspunde Chesnel cînd marchizul făcea un gest măreț și spunea: — „Dumnezeu a măturat pe Buonaparte, armiile sale şi noii săi puternici vasali, tronul său şi vastele sale concepții! Dumnezeu ne va izbăvi şi de rest!“ Chesnel lăsa cu tristețe capul în jos, neîndrăznind să răspundă: — „Dumnezeu nu va voi să mături și Franța“. Erau demni de admirație amîndoi: unul ridicîndu-se împotriva vîltorii faptelor, ca o bătrînă şi semeață stîncă de granit acoperită de mușchi, într-o prăpastie alpină; celălalt, cercetînd cursul apelor și gîndindu-se cum e mai cuminte să le folosească. Bunul şi venerabilul notar gemea văzînd ravagiile adînci pe care aceste idei le făceau în mintea, obiceiurile, în gîndurile viitoare ale contelui Victurnien d'Esgrignon. Idolatrizat de mătuşa şi tatăl lui, tînărul moştenitor era, în toată puterea cuvîntului, un copil rîzgîiat, care de altfel îndreptățea iluziile paterne şi materne — mătuşa sa fiind într-adevăr ca o mamă pentru el. Dar oricît de afectuoasă şi de prevenitoare ar fi o fată nemăritată, îi va lipsi totuşi imponderabilul maternității autentice. Al şaselea simț al unei mame nu se dobîndeşte. O mătușă, atît de feciorelnic legată de copil cum era Armande de Victurnien, îl poate iubi cît l-ar iubi o mamă; poate desigur fi tot atît de atentă, de bună, de delicată şi de îngăduitoare, dar nu va fi severă cu pricepere şi la timpul potrivit — așa cum trebuie să fie o mamă; inima ei nu va avea acele presimțiri spontane, acele halucinații îngrijorate ale mamelor la care, deși rupte, legăturile nervoase și morale prin care copilul a fost înlănțuit — încă mai vibrează ; și care, fiind în veșnică comunicare cu el, primește loviturile, îndură orice durere, tresare la fiece bucurie, întocmai ca la un eveniment din propria lor viață. Dacă, privind lucrurile din punct de vedere fizic, natura a considerat femeia ca un teren neutru, ea nu i-a interzis ca în anumite cazuri să se identifice întru totul cu înfăptuirea ei ; cînd „maternitatea morală“ se înfrățește cu „maternitatea naturală“, atunci puteți vedea acele admirabile fenomene — mai degrabă neexplicate decît inexplicabile — care dau naștere preferințelor materne. Catastrofa din această poveste va dovedi o dată mai mult cunoscutul adevăr : o mamă nu poate fi niciodată înlocuită. O mamă prevede răul cu mult timp înaintea unei fete ca domnișoara Armande care nu-l putea realiza nici atunci cînd el era fapt împlinit. Una poate numai să prevadă dezastrul, cealaltă îl îndreaptă. Maternitatea imaginară a unei fete comportă, de altfel, o adorație prea oarbă pentru a putea dojeni un băiat frumos.

Bătrînul notar era singurul care s-ar fi apropiat întrucîtva de presimțirea maternă despre care am vorbit, fiindcă practica vieții și experiența afacerilor îi ascuțiseră simțul observației și perspicacitatea. Dar el însemna prea puțin în această casă, mai ales de cînd își atrăsese dizgrația, cu ocazia proiectului său matrimonial între o d'Esgrignon și du Croisier și de cînd se hotărîse, — drept penitență — să urmeze orbește directivele familiei. Simplu ostaș, credincios la postul său și gata să-și dea viața, părerea lui nu putea fi ascultată nici chiar în mijlocul celor mai mari furtuni, în afară de cazul în care hazardul l-ar fi așezat — cum spune Cronicarul — ca pe cerșetorul regelui, la malul mării, tocmai cînd stăpînul și fiii săi erau să fie prinși de flux.

După Croisier zărise posibilitatea unei groaznice răzbunări, tocmai în proasta creștere ce se da acestui tînăr nobil. Spera, după expresia autorului citat, să înece mielul în laptele propriei sale mame. Această nădejde îl făcea să aibă o resemnare tăcută şi să afişeze un rînjet de sălbatic. Dogma supremaţiei fusese sădită în mintea copilului de la vîrsta la care el putea pricepe ceva. În afară de nobilime, nu existau pentru dînsul decît inferiori faţă de care el n-avea nici o obligaţie, oameni cu care nu avea nimic comun, duşmani învinşi şi cuceriţi de care n-avea a ţine seama şi ale căror opinii trebuiau să rămînă indiferente unui gentilom căruia toţi îi datorau respect.

Aceste idei, Victurnien le împingea din nefericire pînă la extrema limită, însufleţit de logica riguroasă care mînă copiii şi tineretul pînă la ultimele consecinţe ale binelui ca şi ale răului. Împrejurările exterioare îl îmbiau de altfel la aceste porniri. Copil de o rară frumuseţe, el deveni tînărul cel mai desăvîrşit pe care un tată şi-l putea dori. De statură mijlocie însă bine legat, era subţire, plăpînd în aparenţă, dar musculos. Avea strălucitorii ochi albaştri ai d'Esgrignon-ilor, nasul lor acvil, modelat cu fineţe, ovalul perfect al feţei, părul lor blond-sur, albeaţa tenului, mersul elegant, mîinile şi picioarele graţioase, degetele prelungi cu vîrfurile puţin întoarse în sus, subţirimea gleznelor şi a încheieturilor mîinii, liniile armonioase şi mlădioase care şi la oameni şi la animale indică „rasa". Îndemînatic şi sprinten în mişcări, trăgea minunat cu pistolul, mînuia spada ca sfîntul Gheorghe şi încăleca asemeni unui cavaler medieval. Într-un cuvînt, frumuseţea lui măgulea pe deplin orgoliul părinţilor, care privesc îndeobşte înfăţişarea copiilor lor bizuindu-se pe dreapta împrejurare a înrîuririi excesive a frumuseţii. Privilegiu asemănător nobleţei, frumuseţea nu se poate dobîndi; este recunoscută pretutindeni şi valorează adeseori mai mult decît averea şi talentul; n-are nevoie decît să se arate, pentru a izbîndi. Nu i se cere decît să existe. În afară de cele două mari privilegii: nobleţea şi frumuseţea, natura înzestrase pe Victurnien d'Esgrignon cu un spirit înflăcărat, cu o remarcabilă putere de înţelegere şi o memorie deosebită. Instruirea lui se putuse face deci în cele mai bune condiţiuni. Era mult mai cult decît sînt îndeobşte tinerii nobili de provincie, care rămîn de obicei vînători, fumători şi proprietari foarte distinşi, privind cu dezinteres şi superficialitate orice preocupare în legătură cu ştiinţa şi literatura, arta şi poezia, simţindu-se parcă jigniţi de superioritatea talentelor.

Aceste daruri ale naturii şi educaţiei trebuiau să fie suficiente pentru a împlini într-o zi ambiţiile marchizului d'Esgrignon; el îşi vedea fiul mareşal al Franţei (dacă Victurnien ar fi voit să intre în armată), ambasador (dacă l-ar fi ispitit diplomaţia), ministru (dacă administraţia i-ar fi surîs); toate înaltele funcţiuni de stat îi stăteau la îndemînă. In sfîrşit — gîndea măgulit părintele său — contele, chiar de n-ar fi fost un d'Esgrignon, tot ar fi reuşit prin propriile sale merite. De-a lungul acestei copilării fericite şi a unei adolescenţe aurii, dorinţele lui n-au cunoscut nici o împotrivire. Victurnien era regele răsfăţat al casei; nimeni nu îngrădea faptele acestui prinţişor care, fireşte, deveni egoist ca un prinţ, dîrz ca cel mai zelos cardinal al Evului Mediu, obraznic şi cutezător — cusururi pe care toţi le lăudau, văzînd în ele calităţile esenţiale ale unui nobil.

Cavalerul era un om al vremurilor cînd muşchetari beţi tulburau teatrele din Paris, cînd băteau pe paznici şi pe aprozi, făceau mii de şotii şi, dacă lucrurile fuseseră făcute cu haz, găseau un zîmbet pe buzele regelui. Acest strălucit seducător, erou al budoarelor, a contribuit mult la tristul deznodămînt al povestirii noastre. Amabilul bătrîn, care nu găsea pe nimeni să-l înţeleagă, a fost foarte fericit să întîlnească această încîntătoare figură de viitor Faublas[21] care îi amintea de propria-i tinereţe. Fără să ia în seamă faptul că timpurile se schimbaseră, el sădi principiile şireţilor enciclopedişti în acest suflet tînăr, povestindu-i anecdote din timpul domniei lui Ludovic al XV-lea, ridicînd în slăvi moravurile de la 1750, istorisind orgiile micilor familii, nebuniile făcute pentru unele curtezane, straşnicele feste jucate creditorilor, în sfîrşit, toată morala care a deschis drum comicului lui Dancourt şi epigramei lui Beaumarchais.[22] Din nefericire, această corupţie, ascunsă sub o elegantă excesivă, se împodobea cu pretenţia de a ţine de spiritul voltairian. Dacă mergea cîteodată prea departe, Cavalerul atenua efectele, invocînd argumentele înaltei societăţi căreia un gentilom trebuie totdeauna să i se supună. Victurnien nu alegea din aceste discursuri decît ceea ce îi convenea. Vedea pe bătrînul său tată rîzînd împreună cu Cavalerul. Cei doi bătrîni socoteau mîndria înnăscută a tînărului d'Esgrignon ca o stavilă suficient de puternică împotriva lucrurilor care nu se cuvin, şi nimeni din casă nu şi-ar fi închipuit că un d'Esgrignon şi-ar fi permis să calce legile onoarei.

Onoarea — acest înalt principiu monarhic, adînc împlîntat în inimile tuturor membrilor familiei — dădea o deosebită strălucire celor mai mărunte fapte, însufleţea cele mai neînsemnate gînduri ale d'Esgrignon-ilor. Frumoasa învăţătură, singura care putea face să subziste nobilimea: „Un d'Esgrignon nu-şi poate îngădui cutare sau cutare lucru, el are un nume care face viitorul solidar cu trecutul" — suna ca un refren cu care bătrînul marchiz, domnişoara Armande, Chesnel şi obişnuiţii palatului legănaseră copilăria lui Victurnien. Iată cum binele şi răul coexistau, cumpănindu-se în sufletul acestui tînăr.

Cînd, la optsprezece ani, Victurnien ieşi în lume, el observă în această societate dinafară unele contraziceri cu lumea din palatul d'Esgrignon; el nu mai cercetă faptele. Cauzele erau la Paris. El încă nu ştia că unele persoane atît de îndrăzneţe în gînduri şi vorbe, pe care le întîlnea serile în casa părintească, deveneau foarte circumspecte în faţa duşmanilor cu care interesele îi sileau să aibă de-a face. Tatăl său putea spune lucrurilor pe nume. Nimeni nu se gîndea să supere un bătrîn de şaptezeci de ani şi, mai ales, toţi erau îngăduitori cu credinţa neclintită în vechea aşezare a lucrurilor, pe care o păstra acest om, care fusese despuiat atît de violent de bunurile sale. Amăgit şi crescut în aceste aparenţe, Victurnien se comporta în aşa fel încît îşi puse în cap toată burghezia oraşului. La vînătoare avusese unele încurcături duse prea departe de aroganţa lui şi care se sfîrşiră cu procese penibile, muşamalizate cu bani grei de Chesnel; despre aceste întîmplări nu îndrăznea nimeni să vorbească marchizului.

Inchipuiţi-vă uimirea marchizului d'Esgrignon, dacă ar fi aflat că fiul său a fost dat în judecată pentru faptul că a vînat pe pămîntul său, pe domeniile sale, în pădurile sale, sub domnia unui urmaş al sfîntului Ludovic! Urmările ar fi putut fi mult prea grave pentru ca fleacurile astea să-i fie aduse la cunoştinţă, zicea Chesnel. Tînărul conte îşi permise în oraş şi alte cîteva escapade, socotite mici aventuri de dragoste de către Cavaler, sfîrşite însă prin înzestrarea de către Chesnel a cîtorva fete seduse în urma unor uşuratice promisiuni de căsătorie; alte procese deci avînd, după Cod, calificarea de *seducţiuni de minore* şi care, datorită brutalităţii noii justiţii, ar fi dus cine ştie unde, fără prudenta intervenţie a lui Chesnel. Asemenea victorii asupra justiţiei burgheze dădeau curaj lui Victurnien. Obişnuit să iasă din încurcături, tînărul conte nu se da înapoi de la nici o glumă. In Tribunal vedea o sperietoare pentru popor, care nu avea nici o putere asupra lui. Ceea ce ar fi fost înfierat la un om de rînd, era pentru el o distracţie scuzabilă.

Purtarea aceasta, caracterul său, înclinarea spre dispreţul legilor noi — pentru a nu da ascultare decît maximelor codului nobilimii — au fost îndelung studiate, analizate, cercetate de cîteva persoane iscusite din partidul lui du Croisier, cărora le-au slujit drept argumente pentru a convinge poporul că toate calomniile aduse liberalismului erau indicii că, în fond, politica ministerială urmărea revenirea la vechea stare de lucruri, în toată deplinătatea ei. Ce bucurie pentru ei să poată avea la îndemînă oarecare dovezi pentru a ilustra afirmaţiile lor!

Preşedintele du Ronceret, ca şi procurorul regal de altfel, îndeplinea de minune toate condiţiile compatibile cu îndatoririle unui magistrat; ba, din calcul, mergeau uneori chiar dincolo de limite, pentru a stîrni protestele indignate ale partidului liberal faţă de vreo prea mare îngăduinţă. In acest fel, atîta patimile împotriva casei d'Esgrignon, avînd aerul că o serveşte. Acest trădător nutrea gînduri ascunse şi aştepta prilejul s-o lovească, făcînd pe incoruptibilul, în momentul cînd se va ivi un fapt grav şi cînd va putea fi bine susţinut de opinia publică. Predispoziţiile rele ale contelui erau cu perfidie încurajate de doi-trei tineri care îi formau suita şi care îi cîştigaseră bunăvoinţa, linguşindu-l sau măgulindu-l ; ascultîndu-i părerile, aceştia încercau să-i întărească mai mult credinţa în supremaţia aristocraţiei, şi asta tocmai într-o epocă în care nobilul nu şi-ar fi putut păstra puterea decît conducîndu-se timp de o jumătate de veac cu o extremă prudenţă. Du Croisier spera să aducă pe d'Esgrignon la sapă de lemn, să vadă castelul dărîmat, pămînturile scoase la licitaţie sau vîndute cu bucata, în urma slăbiciunii lor pentru acest zănatic ale cărui nebunii trebuiau să compromită tot. El nu mergea cu gîndul mai departe, adică nu credea — ca preşedintele du Ronceret — că Victurnien va cădea într-alt fel în ghearele justiţiei. Răzbunarea acestor doi oameni era ajutată chiar de excesivul amor propriu al lui Victurnien şi de setea lui de plăceri. Fiul preşedintelui du Ronceret, un tînăr de şaptesprezece ani căruia rolul de agent provocator i se brodea de minune, făcea parte din şleahta contelui şi era cel mai viclean curtean al său. Du Croisier plătea acest nou tip de spion, îl dresa minunat pentru vînătoarea virtuţilor nobilului şi frumosului copil, îl înarma cu perfidie în arta de a stimula metehnele pradei sale. Félicien du Ronceret era o natură invidioasă şi spirituală, un tînăr sofist încîntat să joace o asemenea farsă, găsind în ea acea rafinată distracţie de care duc lipsă în provincie oamenii de spirit. De la optsprezece la douăzeci şi unu de ani, Victurnien costase pe bietul notar aproape optzeci de mii de franci, aceasta fără ştirea domnişoarei Armande sau a marchizului. Procesele „închise" înghiţiseră mai bine de jumătate din această sumă şi risipa tînărului consumase restul. Din renta marchizului de zece mii de livre — cinci mii de livre erau necesare pentru nevoile casei ; întreţinerea domnişoarei

Armande, în ciuda zgîrceniei sale, şi aceea a marchizului, cerea peste două mii de franci, iar lista civilă a frumosului moştenitor prezumtiv nu se urca deci la o sută de galbeni. Ce erau două mii de franci pentru a te prezenta în mod convenabil? Numai croitorii înghițeau această rentă. Victurnien își comanda rufăria, hainele, mănuşile, obiectele de toaletă, la Paris. El mai voise un frumos cal englezesc de călărie, un altul pentru cabrioletă și o cabrioletă. Domnul du Croisier avea cabrioletă şi cal englezesc. S-ar fi putut ca nobilimea să se lase depăşită de burghezie? Tînărul conte dori apoi un groom, în livreaua casei sale. Măgulit că el era cel care dă tonul în oraș, în Departament și în rîndurile tineretului, — Victurnien se simțea dus în lumea fanteziei şi a luxului care prind atît de bine pe un tînăr frumos şi spiritual. Chesnel procura tot, nu fără a uza — ca vechile parlamente — de dreptul de a face observații, dar cu o îngerească blîndețe.

„Ce păcat că un om atît de bun e atît de plicticos!" își zicea Victurnien ori de cîte ori notarul aplica vreo sumă pe cîte o rană deschisă.

Văduv şi fără copii, Chesnel adoptase în adîncul inimii sale pe fiul fostului său stăpîn şi se bucura să-l vadă trecînd pe strada principală a oraşului, aşezat pe dubla pernă a cabrioletei, cu biciul în mînă şi un trandafir la butonieră, frumos, bine îmbrăcat, invidiat de toți. Cînd la vreo ananghie (o datorie de cărți, la Troisville, la ducele de Gordon, la Prefectură sau la perceptorul-șef) — Victurnien venea cu vocea lui calmă, cu privirea îngrijorată, cu gestul linguşitor, să-şi găsească Providența: pe bătrînul notar, în modesta lui casă din strada du Bercail — el ştia să are porțile dinainte deschise.

— Ei bine, domnule conte, dar ce e cu dumneavoastră? Ce vi s-a întîmplat? întreba bătrînul cu glasul schimbat.

În zilele lui de ananghie — Victurnien se așeza și, luînd un aer melancolic, visător, se lăsa întrebat, făcînd nazuri. După ce neliniştea la culme pe bietul om, care începea să se teamă de urmările unei risipe din ce în ce mai nestăvilite, îi mărturisea un fleac, care se solda cu o hîrtie de o mie de franci. Chesnel, în afară de biroul său notarial, mai avea o rentă de vreo douăsprezece mii de livre. Aceste fonduri nu erau însă nici ele nesecate. Cei optzeci de mii de franci cheltuiţi constituiau economiile puse deoparte pentru timpul cînd marchizul îşi va trimite fiul la Paris, sau pentru a mijloci vreo frumoasă căsătorie. Clarvăzător, atunci cînd Victurnien nu era de faţă — Chesnel pierdea una cîte una iluziile pe care le nutreau marchizul şi sora sa. Observînd la acest copil o totală lipsă de spirit de conduită, el dorea să-l căsătorească cu o nobilă cuminte şi prudentă. Se întreba adesea, văzînd că a doua zi face tocmai contrariul de ceea ce făgăduise cu o zi înainte, cum se poate ca un tînăr să gîndească atît de bine şi să se poarte atît de prost. Nu te poţi aştepta niciodată la nimic bun de la tinerii care-şi mărturisesc greşelile, se căiesc, apoi o iau de la capăt. Oamenii de caracter nu-şi mărturisesc greşelile decît lor înşişi şi se pedepsesc tot singuri.

Cît despre cei slabi, ei cad pe vechiul făgaş socotind că e greu de mers pe culmi. Victurnien, cu astfel de tutori, cu prietenii pe care-i avea şi cu obiceiurile sale — care slăbiseră resortul secret specific marilor caractere — ajunsese dintr-o dată la slăbiciunea voluptuoşilor, adică la acea răscruce a vieţii cînd, pentru a-ţi căli forţele, ai nevoie de un regim de mizerie şi greutăţi, regim care a format de altfel oameni ca prinţul Eugen, Frederic al II-lea sau Napoleon. Chesnel observa dezlănţuindu-se la Victurnien acea frenezie pentru plăceri care trebuie să fie apanajul oamenilor înzestraţi cu înalte calităţi şi care simt nevoia de a cumpăni oboseala pe care acestea o provoacă, printr-o egală compensaţie în plăceri — frenezie ce rostogoleşte spre prăpastie pe cei ce se pierd numai în voluptăţi. Bietul om se înspăimînta cîteodată ; alteori însă, spiritul ascuţit şi mintea limpede care făceau din acest tînăr un om remarcabil, îl linişteau. Îşi spunea şi el ceea ce repeta şi marchizul ori de cîte ori vreo ispravă îi ajungea la urechi : tinereţea își cere drepturile! Cînd Chesnel se plîngea Cavalerului de tendința tînărului conte de a face datorii, Cavalerul îl asculta, pregătindu-și o priză de tabac, cu un aer batjocoritor.

— Explică-mi dară, ce anume este datoria publică, dragul meu Chesnel? îi răspundea el. Ei, drace! Dacă Franța are datorii, de ce nu ar avea și Victurnien? Și astăzi, ca întotdeauna, principii și toți gentilomii au datorii. Ai vrea cumva ca Victurnien să-ți aducă economii? Știi ce a făcut marele nostru Richelieu, nu cardinalul (acela era un mizerabil care ucidea nobilimea), ci mareșalul, cînd nepotul său, principele de Chinon, ultimul Richelieu, îi arătă că nu cheltuise la universitate banii săi de buzunar?

— Nu, domnule Cavaler.

— Ei bine, a aruncat punga pe fereastră unui măturător din curte, grăind către nepotul său: „Oare n-ai să te înveți odată să te porți ca un principe?"

Chesnel lăsa capul în jos, fără nici o vorbă. Și seara, înainte de a adormi, cinstitul bătrîn cugeta că asemenea teorii sînt dăunătoare într-o epocă în care poliția corecțională există deopotrivă pentru toată lumea: întrevedea aici germenele ruinei marii familii d'Esgrignon.

Fără aceste explicații care zugrăvesc o întreagă latură a istoriei vieții de provincie sub Imperiu și Restaurație, ar fi fost greu de înțeles scena cu care începe această aventură și care a avut loc către sfîrșitul lunii octombrie a anului 1822, în „Salonul cu vechituri", într-o seară, după joc, cînd nobilii obișnuiți, bătrînele contese, tinerele marchize, simplele baronese își încheiaseră socotelile. Bătrînul gentilom se plimba în lung și în lat prin salonul unde domnișoara d'Esgrignon trecea stingînd ea însăși candelabrele de la mesele de joc; și marchizul nu se plimba singur, ci însoțit de Cavaler — cele două epave ale veacului trecut — discutînd despre Victurnien. Cavalerul fusese rugat să aducă vorba despre el.

— Da, scumpul meu marchiz — spunea Cavalerul — fiul dumneavoastră își irosește aici timpul și tinerețea. Trebuie, în sfîrșit, să-l trimiteți la Curte.

— M-am gîndit întotdeauna că dacă vîrsta mea atît de înaintată nu m-ar împiedica să merg la Curte, unde, între noi fie zis, nu ştiu ce aş face, văzînd cele ce se petrec — şi mai ales în mijlocul oamenilor aceştia noi pe care regele îi primeşte — ar fi nimerit să trimit cel puţin pe fiul meu ca să prezinte omagiile mele maiestăţii sale. Suveranul trebuie să dea contelui ceva, de pildă o funcţie în Casa sa, sau un regiment, în sfîrşit, să-i dea prilejul să-şi dobîndească o tresă. Unchiul meu, arhiepiscopul, a suferit un crud martiriu, iar eu m-am războit, fără să părăsesc cîmpul de luptă, împreună cu cei care au crezut că-şi fac datoria urmînd pe principi ; după părerea mea, de vreme ce regele era în Franţa, nobilimea trebuia să se strîngă în jurul lui. Ei bine, acuma nimeni nu se mai gîndeşte la noi ; un Henric al IV-lea ar fi scris de mult d'Esgrignon-ilor : *„Veniţi, prieteni! Am cîştigat partida"* ! În sfîrşit, sîntem ceva mai de seamă decît Troisville-ii şi iată doi Troisville făcuţi *pairi* ai Franţei, iar un altul deputat al nobilimii. (Marchizul lua marile colegii electorale drept adunări ale Ordinului său.) Într-adevăr, nimeni nu se gîndeşte la noi, ca şi cum nici n-am mai exista ! Aşteptam călătoria pe care suveranii trebuiau s-o facă pe aici. Dar ei nu vin la noi ; trebuie aşadar noi să mergem la ei.

— Sînt încîntat să ştiu că vă gîndiţi să-l scoateţi în lume pe scumpul nostru Victurnien, spuse cu abilitate Cavalerul. Oraşul nostru este o gaură în care nu trebuie să-şi înmormînteze talentele. Tot ce ar putea întîlni aici, ar fi vreo normandă destul de toantă, destul de prost crescută şi bogată. Ce să facă cu ea ? S-o ia de soţie ? A ! Doamne sfinte !

— Îmi place să cred că nu se va căsători decît după ce va fi dobîndit un post bun conferit de Coroană sau Regat, spuse bătrînul marchiz. Dar, sînt greutăţi mari.

Iată singurele greutăţi pe care marchizul le întrezărea la deschiderea carierei fiului său.

— Fiul meu, contele d'Esgrignon — reluă el după o pauză subliniată de un suspin — nu se poate prezenta ca un coate-goale. Trebuie echipat. Din păcate nu mai avem, ca acum două veacuri, gentilomii noştri de suită. Ah, Cavalere! năruirea asta, de sus pînă jos, mă găseşte şi astăzi tot ca a doua zi după prima lovitură de măciucă dată de domnul Mirabeau.[23] Astăzi nu se mai pune decît chestiunea de a avea bani; este singurul lucru limpede pe care îl văd în binefacerile Restauraţiei. Regele nu te mai întreabă dacă te tragi din Valois, sau dacă eşti unul din cuceritorii Galiei, — te întreabă doar dacă îţi plăteşti birul de una mie franci. N-aș putea deci să trimit pe conte la Curte fără vreo douăzeci de mii de scuzi.[24]

— Da, cu această bagatelă ar putea să se prezinte în mod onorabil, zise Cavalerul.

— Ei bine — adăugă domnișoara Armande — am rugat pe Chesnel să vină și el în astă seară. N-ai să crezi poate, scumpul meu Cavaler, că din ziua în care Chesnel mi-a propus să mă căsătoresc cu acel ticălos du Croisier...

— O! ceva nedemn, domnișoară! exclamă Cavalerul.

— Abject, întări marchizul.

— Ei bine — reluă domnișoara Armande — de atunci fratele meu nu s-a mai putut hotărî niciodată să ceară ceva lui Chesnel.

— Fostului dumneavoastră servitor? întrebă Cavalerul. O! marchize, dar aţi face lui Chesnel o onoare pentru care v-ar fi recunoscător pînă la ultima suflare.

— Nu, răspunse gentilomul, nu găsesc acest lucru de demnitatea mea.

— Dar nu e vorba de demnitate. Lucrul e necesar, reluă Cavalerul cu o ușoară tresărire.

— Niciodată! strigă marchizul, făcînd un gest care hotărî pe Cavaler să încerce a-l lămuri.

— Ei bine — spuse Cavalerul — dacă nu știți, vă voi spune eu că Chesnel a și dat ceva fiului dumneavoastră. O sumă cam de...

— Nu-l cred pe fiul meu în stare să fi primit, exclamă bătrînul, întrerupînd pe Cavaler și ridicîndu-se țanțoș. A putut să vă ceară dumneavoastră douăzeci și cinci de galbeni...

— ...cam de vreo sută de mii de livre, își continuă Cavalerul fraza.

— Contele d'Esgrignon datorează o sută de mii de livre unui Chesnel? strigă bătrînul, dînd semne de adîncă mîhnire. O! dacă n-ar fi singurul meu fiu, ar pleca în chiar seara asta în insule cu un brevet de căpitan! Să fiu dator unor cămătari față de care te achiți cu dobînzi mari, fie! Dar Chesnel, un om de care sîntem legați!

— Da, drăgălașul nostru Victurnien a mîncat o sută de mii de livre, scumpul meu marchiz, reluă Cavalerul, scuturîndu-și cîteva fire de tabac de pe vestă. E puțin, știu. Eu, la vîrsta lui!... În sfîrșit, să lăsăm aceste amintiri, marchize. Contele este în provincie. Păstrînd proporția, nu-i rău. Va ajunge departe. Văd în el neorînduielile oamenilor care mai tîrziu împlinesc fapte mari...

— Și doarme liniștit, fără să fi spus nimic tatălui său! exclamă marchizul.

— Doarme cu nevinovăția copilului care n-a nenorocit decît cinci-șase mic-burgheze și căruia acum îi trebuiesc ducese, răspunse Cavalerul.

— Dar va atrage asupra capului lui un ordin regal de întemnițare.

— S-au desființat ordinele regale de întemnițare, răspunse Cavalerul. Știți cît s-a urlat atunci cînd au încercat să creeze o justiție excepțională. Nu am putut păstra acele tribunale speciale pe care domnul de Buonaparte le numea *Comisii militare*.

— Ei bine, dar ce ne vom face cînd vom avea copii zănatici sau prea stricați — nu-i vom mai putea încarcera? [25] întrebă marchizul.

Cavalerul privea la deznădăjduitul tată și nu îndrăznea să-i răspundă:

— Vom fi obligați să-i creștem bine...

— Nu mi-ai spus nimic despre toate acestea, domnișoară d'Esgrignon, continuă marchizul interpelîndu-și sora. Cuvintele acestea subliniau totdeauna o nemulțumire, căci de obicei o numea simplu *soră*.

— Dar bine, cînd un tînăr vioi și plin de viață lîncezește într-un oraș ca acesta, ce vrei să facă? exclamă domnișoara d'Esgrignon, care nu înțelegea supărarea fratelui ei.

— Ei, drace! Datorii... — reluă Cavalerul. Joacă, are mici aventuri, vinează, toate astea costă înspăimîntător de mult în ziua de azi.

— Ei bine, reluă marchizul, e timpul să-l trimitem regelui. Mîine dimineață voi scrie rudelor noastre.

— Cunosc oarecum pe ducii de Navarrein, de Lenoncourt, de Maufrigneuse, de Chelieu, spuse Cavalerul, care știa că marchizul fusese cam uitat.

— Scumpul meu Cavaler, nu e nevoie de atîtea forme pentru a prezenta pe un d'Esgrignon la Curte, îl întrerupse marchizul. — „O sută de mii de livre! își zise el. Acest Chesnel e îndeajuns de îndrăzneț." — Iată rezultatele blestematelor astea de tulburări. Maestrul Chesnel a ajuns să-mi ocrotească fiul! Și eu trebuie să-l consult... Nu, soră, tu vei face asta. Chesnel își va constitui o ipotecă asupra bunurilor noastre. Apoi, trage-i o săpuneală zăpăcitului aceluia. Are să scapete pînă la urmă.

Cavalerul și domnișoara d'Esgrignon găseau simple și firești aceste cuvinte, oricît de comice ar fi părut altcuiva care le-ar fi auzit. Ba mai mult chiar, amîndoi au fost foarte mișcați de expresia aproape dureroasă pe care o luase chipul bătrînului. În clipa aceea, domnul d'Esgrignon era sub povara unei sinistre presimțiri; întrezărea, aproape, epoca în care trăia. Ridicîndu-se, se duse să se așeze într-un jilț, lîngă foc, uitînd de Chesnel care trebuia să vină și căruia nu voia să-i ceară nimic. Marchizul d'Esgrignon avea atunci fizionomia pe care i-ar dori-o imaginațiile cît de cît poetice. Aproape pleșuv, mai avea doar la ceafă puțin păr alb și mătăsos care cădea în șuvițe sărace, buclate la vîrf. Frumoasa lui frunte, plină de măreție, acea frunte pe care o admirăm în imaginile lui Ludovic al XV-lea, ale lui Beaumarchais și ale mareșalului de Richelieu, nu mai oferea privirii nici amploarea pătrată a mareșalului de Saxa, nici cercul mic, dur, strîns, prea plin al lui Voltaire, — ci o grațioasă formă convexă, modelată cu finețe, cu tîmple moi şi aurii. Ochii lui strălucitori păstrau acel foc, acel curaj pe care vîrsta nu-l înfrînge. Avea nasul lui Condé și amabila gură a Bourbonilor, prin care nu ies decît cuvinte spirituale sau bune și despre care amintea contele d'Artois. Obrajii, mai degrabă supți decît cu naive rotunjimi, erau în armonie cu trupul lui uscat, picioarele fine și mîinile plinuțe. Avea gîtul strîns într-o cravată ca a marchizilor zugrăviți în gravurile ce împodobesc cărțile veacului trecut și pe care le vezi la Saint-Preux ca și la Lovelace,[26] la eroii burghezului Diderot ca și la cei ai elegantului Montesquieu (vezi primele ediții ale operelor lor). Marchizul purta veșnic aceeași vestă, mare, albă, brodată cu fir, pe care strălucea panglica de Comandor a Sfîntului Ludovic; o haină albastră cu pulpane mari, colțurile răsfrînte și împodobite cu floarea de crin — costum ciudat pe care-l adoptase regele; dar marchizul nu părăsise pantalonul franțuzesc,[27] nici ciorapii de mătase albă, nici cataramele. De la ora șase seara apărea în această ținută. Nu citea decît *Quotidienne* și *Gazette de France,* două ziare pe care presa constituțională le acuza de obscurantism, de mii de enormități monarhice și religioase, dar pe care marchizul le găsea totuși pline de erezii și idei revoluționare. Oricît ar fi de exagerate oficioasele unei anumite opinii, ele sînt totdeauna mai prejos de „purii" partidului lor; așa cum și portretistul acestui strălucit personaj va fi desigur învinuit că a depășit cu exagerare adevărul, cînd în realitate el a îndulcit anumite tonuri prea crude, sau a atenuat părțile prea țipătoare ale modelului său.

Marchizul d'Esgrignon își pusese coatele pe genunchi, ținîndu-și capul în mîini. Tot timpul cît rămase astfel, meditînd, domnișoara d'Esgrignon și Cavalerul se uitară unul la altul, fără a-și comunica gîndurile.

Oare marchizul suferea pentru că datora viitorul fiului său, fostului administrator? Se îndoia de primirea de care va avea parte tînărul conte? Îi părea rău că nu pregătise cu nimic intrarea moștenitorului său în strălucita lume a Curții, locuind în provincie unde îl reținuse sărăcia — căci cum oare s-ar fi putut prezenta la Curte? Suspină adînc, ridicîndu-și capul. Suspinul său era dintre acelea pe care le scoate adevărata și cinstita aristocrație, aceea a gentilomilor provinciali, atît de neluați în seamă, ca de altfel toți cei care puseseră cîndva mîna pe spadă și înfruntaseră furtuna. „Ce s-a făcut pentru Montauroni sau pentru Ferdinanzii care s-au prăpădit sau care nu s-au supus niciodată?“ își zise el încet. „Celor care au luptat cu cel mai înalt curaj, li s-a aruncat o pensie nenorocită, cîte o locotenență regală într-o fortăreață, la graniță!“ Era evident că marchizul se îndoia de virtuțile monarhiei.

Domnișoara d'Esgrignon tocmai încerca să-și liniștească fratele cu privire la viitorul acelei călătorii, cînd se auzi pe caldarîmul uscat al străzii, de-a lungul ferestrelor salonului, pasul caracteristic al lui Chesnel. Curînd se ivi notarul în ușa pe care Josephin, bătrînul lacheu al contelui, o deschise fără să anunțe.

— Chesnel, băiatule...

Notarul avea șaizeci și nouă de ani, capul alb și o venerabilă față pătrată; purta niște pantaloni a căror lărgime era demnă de o descriere epică a lui Sterne,[28] ciorapi încrețiți, pantofii cu catarame de argint, haina în chip de anteriu și o mare vestă, ca a unui tutore.

— ...ai fost cu totul neprevăzător atunci cînd ai dat bani cu împrumut contelui d'Esgrignon! S-ar cuveni să ți-i înapoiez în clipa asta și să nu te mai vedem niciodată, fiindcă ai dat aripi viciilor lui.

Urmă un moment de tăcere, ca la Curte, cînd regele mustra în public pe vreun curtean. Bătrînul notar avea o atitudine umilă și smerită.

— Chesnel, copilul ăsta mă îngrijorează, reluă marchizul cu bunătate. Aș vrea să-l trimit la Paris să slujească pe rege. Te vei înțelege cu sora mea pentru ca el să se prezinte în mod onorabil. Vom face socotelile...

Marchizul se retrase cu gravitate, salutînd pe Chesnel cu un gest familiar.

— Mulțumesc domnului marchiz pentru bunătatea sa, răspunse bătrînul care sta în picioare.

Domnișoara Armande se ridică pentru a-și însoți fratele; sună și lacheul veni la ușă cu sfeșnicul în mînă pentru a-și duce stăpînul la culcare.

— Stai jos, Chesnel, spuse bătrîna domnișoară cînd se înapoie.

Cu gingășia ei femeiască, ea izbutea să înlăture orice asprime între marchiz și fostul său intendent, cu toate că sub aceste asprimi Chesnel ghicea totdeauna o splendidă afecțiune.

Simpatia marchizului pentru fostul său servitor se aseamănă cu dragostea pe care stăpînul o nutrește pentru cîinele său și care, la nevoie, l-ar bate pe cel ce-ar da cu piciorul în animal; îl privea ca pe o parte integrantă a existenței sale, pe ceva care, fără să facă parte din el, îl reprezenta totuși în ceea ce avea mai scump, în simțămintele sale.

— Era și timpul ca domnul conte să părăsească orașul ăsta, domnișoară, rosti sentențios notarul.

— Da, răspunse ea. Iar a mai făcut vreo năzbîtie?

— Nu, domnișoară.

— Ei bine, atunci de ce-l acuzi?

— Nu-l acuz, domnișoară. Nu, nu îl învinovățesc. Sînt departe de aceasta. Eu nu l-aș învinui niciodată — orice-ar face.

Conversația lîncezea. Cavalerul, ființă foarte înțelegătoare, începu să caște ca un om toropit de somn. Se scuză frumușel și părăsi salonul, avînd chef de somn tot atît cît ar fi avut chef să se înece. Demonul curiozității îi ținea ochii mari deschiși și cu degetele sale delicate își scotea vata din urechi.

— Ei, Chesnel, este ceva nou? întrebă, de data asta cu îngrijorare, domnișoara Armande.

— Da — răspunse Chesnel — sînt lucruri despre care e cu neputință să-i vorbim marchizului: ar cădea lovit de apoplexie.

— Povestește dar, spuse ea, apropiindu-și frumosul său cap de spătarul jilțului și lăsîndu-și brațele să lunece de-a lungul trupului, ca cineva care așteaptă lovitura de moarte fără să se apere.

— Domnișoară, domnul conte, care e atît de inteligent, a ajuns jucăria unor oameni de rînd ce urzesc o răzbunare: ar voi să vă vadă ruinați, umiliți! Președintele Tribunalului, jupînul du Ronceret are, după cum știți, înalte pretenții nobiliare...

— Bunicul său era procuror, spuse domnișoara Armande.

— Știu, continuă notarul; și nici nu l-ați primit în casa dumneavoastră. Nu se duce nici la familia de Troisville, nici la ducele de Gordon, nici la marchizul de Castéran, dar este unul dintre stîlpii salonului du Croisier. Domnul Félicien du Ronceret, cu care nepotul dumneavoastră poate avea legături fără să se compromită prea mult (îi trebuiesc totuși și lui tovarăși), ei bine, acest tînăr este geniul rău al tuturor nebuniilor sale; el și alți doi-trei care fac parte din clica dușmanilor dumneavoastră, a dușmanului domnului Cavaler, a aceluia care nu nutrește decît gînduri de răzbunare asupra dumneavoastră și asupra întregii nobilimi! Toți speră să vă ruineze prin nepotul dumneavoastră, iar pe el să-l vadă prăbușindu-se în mocirlă. Această conspirație este condusă de șarlatanul acela de du Croisier care face pe regalistul. Biata lui soție nu știe nimic despre asta, o cunoașteți. Dacă ea ar fi avut urechi să audă — aș fi aflat ceva mai devreme. Cîtva timp, tinerii zănatici din jurul lor nu cunoșteau secretul și așadar nu spuneau nimănui nimic: dar în șaga lor, capii grupului s-au dat în vileag; nătăfleții aceia au început să-și dea seama și cu prilejul ultimelor escapade ale contelui, beți fiind, au scăpat cîteva vorbe. Aceste vorbe mi-au fost reproduse de către cineva căruia îi părea rău să vadă cum un băiat atît de frumos, atît de nobil, atît de fermecător, se duce de bună voie spre pierzanie. Azi mai este compătimit, mîine va fi... nici nu îndrăznesc...

— Disprețuit, spune, spune, Chesnel! exclamă cu durere domnișoara Armande.

— Din păcate! Cum vreți să împiedicați, chiar pe oamenii cei mai cumsecade din oraș, care nu știu cum să-și omoare timpul de dimineață pînă seara, să nu pîndească faptele semenilor lor! Așa, de pildă, se știe exact cît a pierdut la cărți domnul conte. Iată, în ultimele două luni: treizeci de mii de franci aruncați pe fereastră — și fiecare se întreabă de unde îi ia! Cînd se discută în fața mea, îi chem la ordine. O, dar... Credeți-mă, le-am spus zilele trecute, că dacă li s-au luat familiei d'Esgrignon drepturile asupra unor venituri și pămînturile, li s-a luat și averea? Tînărul conte se poate purta cum poftește, și atîta timp cît el nu vă datorează vreun ban, n-aveți nici un cuvînt de spus.

Domnișoara Armande îi întinse mîna pe care bătrînul notar o sărută respectuos.

— Bunule Chesnel! Prietene, spune cum ai să găsești fonduri pentru o asemenea călătorie? Victurnien nu poate merge la Curte fără să-și țină rangul.

— O, domnișoară, m-am împrumutat în contul Jard-ului.

— Cum, nu mai avem nimic? strigă ea. Doamne! Cum o să te putem răsplăti?

— Acceptînd o sută de mii de franci pe care o țin la dispoziția dumneavoastră. Vă închipuiți că împrumutul a fost făcut în mod secret, ca să nu vă aducă vreun prejudiciu. În ochii lumii din oraș, eu fac parte din casa d'Esgrignon.

Pe domnișoara Armande o podidiră lacrimile. Chesnel, văzîndu-le, luă un fald al rochiei nobilei fete și îl sărută.

— Nu face nimic — reluă el — tinerii trebuie să facă ștrengării. Ambianța frumoaselor saloane din Paris va schimba gîndurile băiatului. Aici, zău, bătrînii dumneavoastră prieteni, deși sînt inimile cele mai nobile, persoanele cele mai respectabile din lume, nu sînt cîtuși de puțin amuzanți. Domnul conte, ca să-și omoare plictisul, este obligat să se înjosească și va sfîrși prin a se înhăita cu pușlamale.

A doua zi, vechea butcă de călătorii a casei d'Esgrignon văzu lumina soarelui și fu trimisă la fierar pentru a fi pusă la punct. Tînărul conte a fost încunoștințat în mod solemn de către tatăl său, după prînz, de intențiile pe care le are în ceea ce-l privește. Va merge la Curte să ceară un post regelui; în timpul călătoriei va trebui să se hotărască pentru o carieră oarecare: marina, armata de uscat, ministerul sau ambasadele, Casa Regelui nu avea decît să aleagă; toate ușile îi vor fi deschise. Suveranul va fi desigur mulțumit că d'Esgrignon-ii nu-i ceruseră pînă atunci nimic, rezervînd favorurile tronului pentru moștenitorul numelui lor.

De cînd cu nebuniile lui, tînărul d'Esgrignon adulmecase lumea pariziană și pricepuse adevărata viață. Fiind acuma vorba să părăsească provincia și căminul părintesc, ascultă cu seriozitate alocuțiunea respectabilului său tată, fără a spune că nu se mai intra în marină sau în armată ca pe vremuri; că pentru a deveni sublocotenent de cavalerie, fără a trece prin școlile speciale, trebuia să fi fost copil de trupă; în acele zile, fiii familiilor celor mai ilustre intrau la Saint-Cyr sau la Școala Politehnică, la fel ca fiii de burghezi, în urma concursurilor publice în care gentilomii au toate șansele să fie depășiți de cei de rînd. Dacă l-ar fi lămurit pe tatăl său, atunci n-ar mai fi putut căpăta fondurile necesare unei călătorii la Paris; lăsă deci pe marchiz și pe mătușa Armande să creadă că se va urca în caleștile regelui, că va apare cu rangul ce se dădea d'Esgrignon-ilor și că va avea legături cu personalitățile cele mai înalte.

Necăjit că nu poate da fiului său decît un servitor care să-l întovărășească, marchizul îi oferi pe Josephin, bătrînul său valet, om de încredere care va avea grijă de el, va veghea cu credință asupra bunurilor sale și de care bietul părinte se despărțea, sperînd să-l înlocuiască cu un mai tînăr slujitor.

— Amintește-ți, fiul meu, că ești un descendent al lui Carol, că sîngele tău este curat, neîmpovărat de nici o mezalianță, că deviza blazonului tău — *„Este al nostru“ !* — îți îngăduie să mergi cu capul sus și să pretinzi posturi de comandă. Mulțumește tatălui tău, cum mulțumesc și eu tatălui meu. Datorăm onoarei strămoșilor noștri, păstrată cu sfințenie, faptul că n-avem nimic de ascuns și că nu sîntem siliți să plecăm genunchii decît înaintea unei amante, a regelui și a lui Dumnezeu. Iată privilegiul cel mai mare!

Bunul Chesnel, care luase parte la prînz, nu se amestecase în aceste îndrumări heraldice, nici în epistolele către mai-marii zilei, dar își petrecuse noaptea scriind unuia dintre bătrînii săi prieteni și dintre cei mai vechi notari ai Parisului. Sentimentele părintești pe care Chesnel le purta lui Victurnien nu ar putea fi înțelese dacă nu am reda această scrisoare, comparabilă poate discursului lui Dedal către Icar [29]. Nu este oare firesc, în asemenea împrejurări, să ne întoarcem pînă la mitologie ca să aflăm o paralelă demnă de acest om de structură antică?

„Scumpul și respectabilul meu Sorbier,

Îmi aduc cu plăcere aminte că, biet mic învățăcel ce eram, mi-am făcut ucenicia pentru onorabila noastră carieră în casa tatălui tău, unde m-ai îndrăgit. Acestor amintiri din ucenicie, atît de scumpe inimilor noastre, mă adresez pentru a-ți cere singurul serviciu pe care ți-l voi fi cerut în lunga noastră viață, străbătută de catastrofele politice cărora poate le datorez onoarea de a fi devenit colegul tău. Acest serviciu, prietene, ți-l cer de pe marginea mormîntului și pentru părul meu alb, care ar cădea de durere dacă nu ai da ascultare rugilor mele. Sorbier, nu este vorba de mine și nici de ai mei. Am pierdut-o pe biata doamnă Chesnel și nu am nici copii. Vai! este vorba de ceva mai mult decît de neamul meu, dacă aș avea unul; este vorba de unicul fiu al domnului marchiz d'Esgrignon, al cărui administrator am avut cinstea să fiu, de cînd am ieșit din biroul de notariat, unde tatăl său mă trimisese pe socoteala sa, cu gîndul de a mă ajuta să mă căpătuiesc. Această familie care m-a omenit a avut de suferit nenorocirile Revoluției. I-am putut salva parte din bunuri; dar ce reprezintă aceasta pe lîngă strălucirea lor apusă? Sorbier, nu-ți pot mărturisi cît de legat mă simt de această familie pe care am văzut-o aproape prăbușindu-se în prăpastia timpurilor — i-am văzut proscrierea, confiscarea, bătrînețea fără alți copii... Cîte nenorociri! Domnul marchiz s-a căsătorit, soția sa a murit la nașterea tînărului conte; nu rămîne azi într-adevăr decît acest nobil, drag și prețios băiat. Soarta acestei familii depinde de el ; a făcut oarecare datorii, distrîndu-se pe aici. Ce poți face în provincie cu o sută de galbeni prăpădiți ? Da, prietene, o sută de galbeni, iată unde a ajuns marea familie a d'Esgrignon-ilor. În aceste împrejurări extreme, tatăl s-a văzut silit să-l trimeată la Paris, să ceară la Curte o favoare regelui. Parisul este un loc destul de primejdios pentru tineret. Se cere acel dram de rațiune, care ne face să redevenim notari, pentru a trăi acolo cumpătat. Aș fi nespus de mîhnit dacă aș ști pe acest biet copil în lipsurile pe care noi le-am îndurat. Îți amintești cu cîtă bucurie am împărțit împreună o chiflă, în stalul din «Théâtre-Français», cînd am adăstat acolo o zi și o noapte ca să vedem *Nunta lui Figaro?* Ce orbi eram ! Eram săraci și fericiți, dar un nobil în mizerie nu poate fi fericit. Sărăcia unui nobil este ceva împotriva firii. Ah ! Sorbier, cînd ai avut fericirea să oprești cu mîna ta prăvălirea unuia dintre cei mai frumoși arbori genealogici ai țării, este atît de natural să te simți legat, să-l iubești, să-l îngrijești, să vrei să-l vezi înflorind din nou, așa că, desigur, nu te vei mira de precauțiunile pe care le iau și de faptul că apelez la iscusința ta pentru a vedea pe băiatul nostru ieșit la liman. Familia d'Esgrignon a fixat suma de o sută de mii de livre pentru cheltuielile călătoriei întreprinse de domnul conte. Îl vei vedea ; nu există la Paris un tînăr cu care să poată fi asemuit. Te vei interesa de el ca de un fiu unic. În sfîrșit, sînt sigur că doamna Sorbier nu va șovăi să te ajute în tutela morală cu care te investesc. Pensia domnului conte Victurnien este fixată la două mii de franci pe lună ; dar îi vei da la început zece mii, pentru primele sale cheltuieli. Familia a hotărît astfel, pentru doi ani de ședere, în afară de cazul unei călătorii în străinătate, pentru care vom avea grijă să luăm alte măsuri. Alătură-te, vechiul meu prieten, acestei opere și ține baierele pungii destul de strînse. Fără să-l admonestezi pe tînărul conte, fă-l să ia în seamă anumite considerente, strunește-l pe cît poți și fă în așa chip încît, fără motive valabile, să nu depășească de pe o lună pe alta cheltuielile, căci nu trebuie împins nici la deznădejde, în cazurile cînd onoarea sa ar fi în joc. Informează-te de demersurile lui, de ceea ce face, de oamenii pe care îi frecventează; supraveghează-i legăturile. Domnul Cavaler mi-a spus adesea că o dansatoare de la Operă este mai puțin costisitoare decît o femeie de la Curte. Ia-ți informații în această privință și răspunde-mi. Dacă tu ești prea ocupat, ar putea doamna Sorbier să vadă ce se întîmplă cu băiatul, pe unde se duce. Poate că ideea de a se face îngerul păzitor al unui copil atît de fermecător, atît de nobil, i-ar surîde! Dumnezeu ar răsplăti-o dacă ar primi această sfîntă misiune. Poate că inima ei se va înfiora știind cîte primejdii îl pîndesc pe domnul conte la Paris. Îl veți vedea. Este pe cît de frumos, pe atît de tînăr și pe cît de spiritual, pe atît de încrezător. Dacă s-ar împrieteni cu vreo femeie ușoară, doamna Sorbier ar putea, mai bine ca tine, să-i arate ce primejdii îl pîndesc. Este întovărășit de un vechi servitor care ar putea să-ți povestească multe. Iscodește-l pe Joséphin, căruia i-am spus să-ți ceară sfatul în orice împrejurări delicate. Dar ce să-ți spun mai mult? Am fost și noi zvăpăiați; adu-ți aminte de ştrengăriile noastre și întoarce-te cu gîndul la tinerețea ta, bătrînul meu prieten.

Cei șaizeci de mii de franci îți vor fi dați în bonuri de stat, de către un domn din orașul nostru care pleacă anume la Paris..."

Dacă bătrîna pereche ar fi urmat instrucțiunile lui Chesnel, ar fi trebuit să plătească trei spioni ca să supravegheze pe contele d'Esgrignon. Totuși, alegerea depozitarului fusese făcută cu multă înțelepciune. Atît timp cît un creditor are bani în bancă, bancherul îi eliberează la cerere; pe cîtă vreme tînărul conte, ori de cîte ori va avea nevoie de bani, va fi obligat să-l viziteze pe notar care, firește, va face uz de dreptul de a-l dojeni. Victurnien fu cît pe-aci să-și trădeze bucuria, aflînd că va avea două mii de franci pe lună. Nu știa nimic despre Paris. Credea că va duce cu această sumă o viață de prinț.

Tînărul conte plecă a treia zi, însoțit de binecuvîntările tuturor obișnuiților „Salonului cu vechituri", sărutat de bătrînele văduve, încărcat de urări, urmat pînă afară din oraș de bătrînul său tată, de sora acestuia și de Chesnel, care aveau cîteșitrei ochii plini de lacrimi. Plecarea aceasta grăbită a alcătuit cîteva seri de-a rîndul subiectul de discuție al orașului și mai ales a răscolit mînia plină de ură a lui du Croisier. După ce juraseră pierzarea d'Esgrignon-ilor, fostul furnizor comercial, președintele și aliații lor vedeau cu toții prada scăpîndu-le. Setea lor de răzbunare se bizuia pe viciile acelui zănatic la care acum nu mai puteau ajunge.

O înclinare naturală spiritului omenesc, care adesea face din fiica unei femei credincioase o stricată și din fiica unei femei ușoare o credincioasă — potrivit legii contrastelor, corolar firesc al legii asemănărilor — îl mîna și pe Victurnien spre Paris, stăpînit de unele porniri cărora mai curînd sau mai tîrziu le-ar fi căzut pradă. Crescut într-o veche casă de provincie, înconjurat de chipuri blînde și liniștite, de oameni serioși, credincioși stăpînilor lor, în armonie de altfel cu obiceiurile de odinioară ale căminului, acest copil nu văzuse decît prieteni respectabili. În afară de prea-lumescul Cavaler, toți cei din jur aveau purtări potolite, vorba cuviincioasă și plină de cumințenie. Fusese mîngîiat de femei cu rochii cenușii, cu mănuși cu horbotele, pe care Blondel ni le-a zugrăvit atît de bine. Căminul părintesc era împodobit cu acel lux bătrînesc care nu inspiră decît gînduri cît se poate de puțin nebunești. În sfîrșit, instruit de un abate fără falsă credință, plin de blîndețea bătrînilor crescuți și formați în cele două veacuri care au adus într-al nostru trandafirii uscați ai experienței și floarea veștejită a obiceiurilor tinereții lor, Victurnien — pe care totul ar fi trebuit să-l îndemne să ducă mai departe faima unei familii istorice, luînd viața în mare și frumos, și căruia toate împrejurările, cum și educația primită, trebuiau să-l facă să aibă apucături serioase — asculta dimpotrivă glasurile cele mai primejdioase. În titlul său de noblețe, Victurnien nu vedea altceva decît treapta care îl va ridica deasupra celorlalți oameni. Năruindu-se acest tămîiat idol al căminului părintesc, el simțea un gol. Devenise un egoist feroce, adică cel mai înspăimîntător tip omenesc și cel mai des întîlnit.

Împins de aristocratica religie a *eului* să-și împlinească poftele încurajate de cei care îl îngrijiseră în copilărie și de primii tovarăși ai nebuniilor sale de tinerețe, se deprinsese să nu prețuiască un lucru decît în măsura în care îi plăcea și să vadă pe oamenii de suflet din jurul său cocoloșindu-i toate neroziile. Îngăduința vinovată a acestora din urmă era și ea menită să-l piardă. Educația aleasă și cucernică pe care o primise păcătuia prin aceea că îl izolase de adevărata viață a epocii, care nu putea fi cuprinsă în hotarele unui oraș de provincie; de altfel și destinul său îl purta mai sus de aceste limite. Luase de asemenea obiceiul să nu prețuiască faptele la valoarea lor socială, ci la valoarea relativă; găsea bune acțiunile sale în măsura utilității lor. Întocmai ca tiranii, construia legea după împrejurare, sistem care pentru viciu echivalează cu ceea ce reprezintă pentru opera de artă „fantezia“ — cauză de veșnică neregulă. Înzestrat cu o înțelegere ageră și pătrunzătoare, judeca bine și just, dar acționa pripit și rău. Ceva nedesăvîrșit, care nu se poate explica, dar care se întîlnește la mulți tineri, îi scrîntea purtarea. Cu toată mintea-i ageră care se dovedea atît de iute în unele manifestări, creierul i se întuneca de îndată ce-l stăpîneau simțurile. Ar fi impresionat pe înțelepți, dar era în stare, în același timp, să uimească și pe nebuni. Poftele lui năpădeau, ca o izbucnire de furtună, spațiile limpezi și luminoase ale minții sale. Și după destrăbălările în fața cărora se simțea neputincios, cădea pradă unei depresiuni morale și fizice, unui soi de prostrație totală, vecină cu imbecilizarea. Un atare caracter poate tîrî în mocirlă omul abandonat propriilor sale porniri, sau îl poate ridica și salva cînd este susținut de mîna dîrză a unui prieten. Nici Chesnel, nici tatăl său, nici mătușa sa, nu putuseră pătrunde tainele acestui suflet plin de poezie, dar ros în chiar miezul său de îngrozitoare slăbiciuni. Ajuns abia la cîteva leghe de orașul său de baștină, Victurnien nu mai păstra nici un sentiment de părere de rău și nici un gînd pentru bătrînul său tată, care îl iubea cît zece copii, nici pentru mătușa sa, al cărei devotament atinsese aproape forme de nebunie. Dorea Parisul cu o înfrigurare de nestăpînit. Adesea îl purta gîndul în această lume de basm din care își urzea cele mai frumoase vise. Credea că și acolo va fi printre cei dintîi, așa precum era în oraș și provincie, unde domnea numele tatălui său. Ațîțat nu numai de orgoliu, ci de un fel de vanitate, setea sa de plăceri creștea pe măsura Parisului.

Distanța fu parcursă repede. Asemeni gîndului său, caleașca nici ea pare că nu făcea nici o diferență de la orizontul mărginit al provinciei, la forfota uriașă a capitalei. Victurnien trase pe strada Richelieu, într-un frumos palat de lîngă bulevard, și se grăbi să ia în stăpînire Parisul, repezindu-se precum un cal flămînd se năpustește asupra pășunii. În curînd văzu deosebirea dintre cele două tărîmuri. Mai mult surprins decît intimidat de schimbare, înțelese de îndată, cu istețimea minții sale, cît de mică însemnătate avea el în mijlocul acestei babilonii și cît de nebunesc lucru ar fi fost să te așezi în curmezișul șuvoiului de idei și obiceiuri noi. O singură pildă i-a fost de ajuns. În ajun, dăduse scrisoarea tatălui său ducelui de Lenoncourt, unul dintre seniorii francezi cei mai de vază pe lîngă rege; îl găsise în minunatul său palat, în mijlocul splendorilor aristocrației. A doua zi îl întîlni pe bulevard, pe jos, cu umbrela în mînă, plimbîndu-se fără nici o distincție arborată, fără eșarfa lui albastră pe care, altădată, un cavaler al Ordinelor regelui n-ar fi părăsit-o nicicînd. Acest duce și *pair*, primul gentilom al Camerei regelui, nu putuse, în ciuda desăvîrșitei sale politeți, să-și stăpînească un zîmbet, citind scrisoarea rudei sale. Acest zîmbet i-a spus lui Victurnien că între „Salonul cu vechituri" și Tuileries[30] erau mai mult decît șaizeci de leghe; era o depărtare de cîteva veacuri. În toate timpurile, Tronul și Regele se înconjuraseră de familii favorite, dar de fiece dată altele, diferite cu totul ca nume și caracter de acelea ale domniilor dinainte. În acest domeniu se pare că nu individul, ci faptele lui se bucurau de trecere. Dacă istoria n-ar fi mărturie a acestor afirmații, ele ar părea poate de necrezut. Curtea lui Ludovic al XVIII-lea ridicase pe prim plan oameni cu totul străini de cei ce o împodobiseră pe aceea a lui Ludovic al XV-lea : Rivière, Blacas, d'Avaray, Dambray, Vaublanc, Vitrolles, d'Autichamp, Larochejaquelein, Pasquier, Decazes, Lainé, de Villèle, la Bourdonnaye[31] etc. Dacă asemuiți Curtea lui Henric al IV-lea cu cea a lui Ludovic al XIV-lea, nu veți mai regăsi nici cinci din familiile mai importante. Favoritul lui Ludovic al XIV-lea, Villeroy, era strănepotul unui secretar ridicat sub Carol al IX-lea, în timp ce nepotul lui Richelieu nu mai însemna aproape nimic. D'Esgrignon-ii, atotputernici sub Henric al IV-lea, aproape princiari sub Valois, nu aveau nici o trecere la Curtea lui Ludovic al XVIII-lea, care nici măcar nu se gîndea la ei. Astăzi, nume tot atît de strălucite ca acele ale familiilor domnitoare ca, de pildă, Foix-Grailly, sînt, datorită lipsei de bani — singura putere a timpului — lăsate în umbră, ca și cum ar fi asfințit. De îndată ce Victurnien cumpănise lumea pariziană — și nu o cîntărea decît sub acest aspect, simțindu-se jignit de egalitatea din Paris, această fiară care sub Restaurație sfîșiase ultima rămășiță a Statului social — el voi să-și cucerească un loc folosind armele tocite, dar primejdioase, pe care veacul le mai lăsase nobilimii ; imită ifosele celor cărora Parisul le acorda costisitoarea lui atenție ; simți nevoia să aibă cai, trăsuri frumoase, toate accesoriile luxului modern. Făcu aidoma după cum îi spusese de Marsay, primul dandy pe care îl întîlni în cel dintîi salon unde intră : „Trebuie să fii la înălțimea epocii tale !“ Spre nenorocul său, dădu peste destrăbălații Parisului, de Marsay, Ronquerolles, Maxim de Trailles, des Lupeaulx, Rastignac, Vandenesse, Adjuda-Pinto, Beaudenord și Manerville, pe care îi găsi la marchiza d'Espard, la ducesele de Grandlieu, de Carigliano, la marchizele d'Aiglemont și Listomère, la doamna de Sérisy, la Operă, la ambasade, peste tot unde îl purta frumosul său nume și averea sa aparentă. La Paris, un nume de viță veche, recunoscut și adoptat de Faubourgul Saint-Germain care cunoaște provincia pe degete, este un pașaport care deschide chiar ușile cele mai greu de urnit din țîțîni pentru necunoscuți sau figurile societății de mîna a doua. Victurnien își găsi toate rudele, amabile și primitoare, atît timp cît nu venea să le ceară ceva; văzuse imediat că mijlocul de a nu obține nimic, era să ceri ceva. La Paris, dacă prima mișcare este aceea de a te arăta protector, a doua, și mult mai stăruitoare, va fi să-ți dispretuiești protejatul. Mîndria, vanitatea, trufia, — toate simțămintele bune ca și cele rele ale tînărului conte — îl împinseră să ia o atitudine agresivă. Ducii de Lenoncourt, de Chaulieu, de Navarreins, de Grandlieu, de Maufrigneuse, principele de Blamont-Chauvry, își făcură atunci o plăcere să prezinte regelui pe acest fermecător vlăstar al unei ilustre familii. Victurnien sosi la Tuileries într-o superbă caleașcă, purtînd stema familiei; dar prezentarea lui dovedi că poporul da prea multe griji regelui pentru ca să mai aibă timp să se ocupe și de nobilime. Își dădu seama dintr-o dată la ce servitute era sortită tînăra nobilime de către Restaurația care fusese năpădită de o seamă de bătrîni eligibili și de vechi curteni. Înțelese că locul lui nu era nici la Curte, nici în aparatul de stat, nici in armată, în sfîrșit nicăieri. Se azvîrli deci în lumea plăcerilor. Prezentat la Elysée-Bourbon, la ducesa d'Angoulême,[32] la pavilionul Marsan, întîlni peste tot mărturiile unei politeți superficiale, datorate moștenitorului unei vechi familii de care, văzîndu-l, toți își amintiră. Chiar o amintire însemna mult. În stima care se arăta lui Victurnien, cîntărea faptul că era *pair* și că putea reprezenta o strălucită partidă pentru căsătorie. Dar mîndria sa, împiedicîndu-l să dea pe față adevărata sa poziție, rămase la adăpostul falsei sale bogății. În același timp era atît de bine privit pentru ținuta sa, se simțea atît de fericit de primul său succes, încît un fel de rușine, încercată de mulți tineri, rușinea de a abdica, îl făcu să nu-și schimbe atitudinea aceasta. Își luă un mic apartament în strada du

Bac, cu grajd, remiză şi toate angaralele vieţii elegante la care era condamnat. Această punere în scenă îl costa vreo cincizeci de mii de franci pe care tînărul conte îi obţinu — împotriva prevederilor înţeleptului Chesnel — datorită unor împrejurări neaşteptate. Scrisoarea lui Chesnel ajunse la Biroul de notariat, dar bătrînul său prieten murise. Văzînd că e vorba de o scrisoare de afaceri, doamna Sorbier, o văduvă cu totul lipsită de simţ poetic, o dădu urmaşului defunctului. Maestrul Cardot, noul notar, spuse tînărului conte că mandatul către Bancă era nul, întrucît fusese adresat predecesorului său, iar drept răspuns la scrisoarea îndelung chibzuită a bătrînului notar de provincie, maestrul Cardot scrise o scrisoare de patru rînduri, nu pentru a înduioşa pe Chesnel, ci pentru a pune mîna pe bani. Chesnel făcu mandatul pe numele tînărului notar care, puţin dispus să împărtăşească sentimentalismul corespondentului său şi încîntat să se pună la dispoziţia contelui d'Esgrignon, dădu lui Victurnien tot ce acesta poftea. Cei ce cunosc viaţa pariziană ştiu că, pentru a toca cincizeci de mii de franci, nu este nevoie de prea multă mobilă, trăsuri, cai şi îmbrăcăminte, fără să mai socotim şi faptul că Victurnien se îndatorase încă dintru început cu vreo alţi douăzeci de mii la furnizorii săi, care în primul moment nu i-au cerut bani, averea lui fiind repede sporită în imaginaţia opiniei publice şi de către Joséphin, un fel de Chesnel în livrea.

După o lună de la sosire, Victurnien fu silit să mai ceară zece mii de franci de la notarul său. Jucase whist la ducii de Navarreins, de Chaulieu, de Lenoncourt — şi la Club. După ce la început cîştigase cîteva mii de franci, pierdu după aceea cinci-şase mii şi se văzu nevoit să-şi facă un fond pentru joc. Victurnien avea caracterul care place lumii şi care permite tinerilor de familie bună să se pună la nivelul rangului lor. Nu numai că fusese admis ca un personaj osebit în banda tineretului la modă, dar era chiar foarte pizmuit. Cînd a văzut că începe să fie invidiat, beţia bucuriei resimţite nu l-a mai îmbiat să se îndrepte. În aceste împrejurări şi într-o astfel de stare, nu a mai stat să judece şi nici n-a mai voit să țină seama de mijloacele de care dispune. Zvirlea banii din pungă ca şi cum ar fi trebuit să se umple ea singură la loc şi refuza să se mai gîndească la urmările acestui sistem.

În lumea destrăbălată și în vîrtejul serbărilor, personajele sînt primite pe scenă în costumele lor strălucitoare, fără să se întrebe nimeni despre mijloacele pe care le au ; ar fi de altfel de cel mai prost gust. Fiecare trebuie să-şi perpetueze bogăţiile, întocmai ca natura pe ale sale, în chip tacit. Lumea discută despre nenorocirile întîmplate, se îngrijorează batjocoritor despre îmbogăţirile recente ale necunoscuţilor de pînă acum, dar se opreşte aici. Un tînăr ca Victurnien, sprijinit de puternicii Faubourg-ului Saint-Germain, a cărui avere chiar protectorii săi o cred mai mare decît e, chiar dacă în sinea lor ei ar dori să se descotorosească de el, aceasta cu toată delicatețea și eleganța printr-o vorbă, printr-o frază ; în fine, un conte bun de însurat, cu o conversaţie plăcută, frumos, spiritual, al cărui tată este încă proprietarul pămînturilor şi castelului strămoşesc — un astfel de tînăr este cît se poate de bine primit în toate casele cu tinere femei plictisite, mame cu fete de măritat sau frumoase balerine fără de zestre. Lumea îl atrase deci zîmbind, în primele rînduri ale teatrului ei. Băncile pe care marchizii de odinioară le ocupau pe scenă mai există şi azi la Paris, unde numele se schimbă, dar lucrurile rămîn la locul lor. Victurnien găsi în societatea din Faubourg-ul Saint-Germain o replică a Cavalerului, în persoana vidamului[33] de Pamiers. Vidamul era un cavaler de Valois ridicat la treapta a zecea, înconjurat de tot prestigiul averii şi bucurîndu-se de privilegiul unei poziţii înalte. Acest mult iubit vidam era centrul tuturor confidențelor, gazeta Faubourg-ului ; totuși discret, difuzînd — ca orișice gazetă — numai ceea ce se poate publica. Victurnien auzi din nou teoriile transcendentale ale Cavalerului. Vidamul îi spuse lui d'Esgrignon, fără cel mai mic înconjur, că trebuie să aibă femei cumsecade şi îi povesti ce făcea la vîrsta lui. Ceea ce vidamul de Pamiers își îngăduia atunci era atît de departe de apucăturile moderne, și pasiunea juca un rol atît de important, încît nu are rost să povestim lucruri pe care oamenii nu le-ar mai crede. Dar nepreţuitul vidam merse mai departe, spunînd în chip de concluzie lui Victurnien: „Vă invit la masă mîine la Cabaret. După operă, unde ne vom face digestia, vă voi duce într-o casă unde veţi găsi persoane foarte dornice să vă cunoască." Vidamul i-a oferit o masă delicioasă la „Rocher de Cancale" la care n-au participat decît trei invitaţi: de Marsay, Rastignac și Blondet. Émile Blondet era un compatriot de-al contelui; scriitor, el ţinea de înalta societate prin legătura sa cu o tînără femeie fermecătoare venită din provincia lui Victurnien, o anume domnișoară de Troisville, căsătorită cu contele de Montcornet, unul dintre generalii lui Napoleon, care trecuse de partea Bourbonilor. Vidamului nu-i plăceau mesele la care numărul musafirilor trecea de șase. In aceste cazuri, după părerea lui, nici conversaţia, nici bucatele, nici vinurile nu puteau fi preţuite după cuviinţă.

— Încă nu ţi-am spus unde te voi duce în astă-seară, copil drag, îi șopti el lui Victurnien, luîndu-i mîinile și mîngîindu-i-le. Vei merge la domnișoara des Touches, unde vor fi, în cerc restrîns, toate femeile frumoase cu pretenţii de inteligenţă. Literatura, arta, poezia, în sfîrșit toate artele sînt acolo la loc de cinste. Este unul dintre vechile noastre cenacle intelectuale, poleite cu morala monarhică — emblema timpurilor noastre.

— Uneori e plictisitor și obositor ca o pereche de botfori noi, dar sînt unele femei pe care nu le poţi întîlni decît acolo, spuse de Marsay.

— Dacă toţi poeţii ce vin acolo să-și pieptene muza ar semăna cu amicul nostru — spuse Rastignac bătîndu-l prietenește pe umăr pe Blondet — atunci ar fi amuzant. Dar oda, balada, meditaţiile asupra sentimentelor minore și romanele de mare amploare au năpădit cam prea mult și minţile și canapelele.

— N-am nimic împotrivă, cu condiţia să nu strice femeile şi să nu corupă fetele, adăugă de Marsay.

— Domnilor — interveni zîmbind Blondet — încălcaţi domeniul meu literar.

— Taci, ne-ai furat pe cea mai încîntătoare femeie din lume, norocos cum eşti, năstruşnicule, exclamă Rastignac. Putem şi noi să-ţi luăm mai puţin reuşitele tale idei.

— Da, e fericită secătura — zise vidamul, luîndu-l uşor pe Blondet de ureche şi răsucindu-i-o — dar Victurnien va fi poate şi mai fericit în noaptea asta...

— Atît de curînd !? strigă de Marsay. A venit de o lună, abia a avut timp să-şi scuture colbul vechiului său castel şi să se spele de saramura în care l-a ţinut mătuşă-sa ; abia şi-a luat un cal englezesc mai curăţel, o cabrioletă la modă, un groom...

— Nu, nu, n-are groom — întrerupse Rastignac — ci un soi de ţărănoi adus de acasă şi despre care Buisson, croitorul, om ce se pricepe în materie de livrele, spune că nu ştie să poarte nici măcar o vestă.

— Adevărul este — rosti cu seriozitate vidamul — c-ar fi trebuit să luaţi cu toţii exemplu de la Beaudenord care şi-a cîştigat superioritatea asupra noastră a tuturor, dragii mei prieteni, prin faptul că posedă un adevărat groom englezesc... [34]

— Iată deci, domnilor, unde au ajuns gentilomii Franţei ! strigă Victurnien. Pentru ei chestiunea importantă este aceea de a avea un groom, un cal englezesc şi diferite fleacuri...

— Măăă ! făcu Blondet arătînd spre Victurnien :

„Bunul-simţ al acestui domn, uneori mă-nspăimîntă !"

— Ei bine, da, tinere moralist, aici aţi ajuns ! Şi n-aveţi nici măcar, ca scumpul nostru vidam, gloria favorurilor îmbelşugate care l-a făcut de pomină acum cincizeci de ani ! Noi chefuim la etajul doi, în strada Montorgueil. Nu mai sîntem în război cu cardinalul şi nici în tabăra de la *Drap d'or*. [35] În sfîrşit dumneata, contele d'Esgrignon, stai la masă cu jupîn Blondet, fiul mezin al unui biet judecătoraş de provincie căruia acolo nici nu i-ai întinde mîna şi care peste zece ani va putea lua loc lîngă dumneavoastră printre *pairii* Regatului. Acum mai credeţi în dumneavoastră, dacă puteţi !

— Ei bine — spuse Rastignac — am trecut de la *Faptă* la *Idee*, de la forţa brută la cea intelectuală, dar să vorbim...

— Să nu vorbim de nenorocirile noastre, întrerupse vidamul. Am hotărît să mor vesel. Chiar dacă amicul nostru n-are un asemenea groom, nici nu-i trebuie — falnica lui înfăţişare e de ajuns.

— Nu se poate lipsi de el, prea e de curînd venit, fu de părere Blondet.

— Cu toate că eleganţa lui e încă recentă, îl adoptăm, interveni de Marsay. E demn de noi, îşi înţelege epoca, e deştept, e nobil, e drăguţ, îl iubim, îl vom servi, îl vom împinge...

— Unde ? întrebă Blondet.

— Curiosule ! replică Rastignac.

— Cu cine îl încurcăm astă-noapte ? întrebă de Marsay.

— Cu întreg seraiul, zise vidamul.

— La naiba — reluă Marsay — să nu-l zgîndărim pe scumpul nostru vidam, c-apoi nu ne mai prezintă infantei ! Aş fi tare amărît de nu aş cunoaşte-o...

— Altădată eram şi eu îngîmfat ca el, spuse vidamul, arătînd spre de Marsay.

După masa care a fost foarte plăcută şi în timpul căreia conversaţia s-a desfăşurat pe un ton de bîrfă glumeaţă şi de desfrîu poleit, Rastignac şi de Marsay întovărăşiră pe vidam şi pe Victurnien la Operă, pentru a-i putea urma apoi la domnişoara des Touches. Cei doi şmecheri apărură acolo la ora cînd socoteau că luase sfîrşit lectura unei tragedii, socotită ca lucrul cel mai greu de înghiţit între orele unsprezece şi douăsprezece noaptea. Ei veneau ca să-l iscodească pe Victurnien, să-l stingherească cu prezenţa lor ; adevărată glumă de şcolar, acrită şi cu răutatea dandy-ului invidios. Victurnien avea însă o îndrăzneală de paj, care-i ajuta să se simtă oriunde în largul său ; observînd pe noul-venit cum îşi făcea intrarea, Rastignac se miră chiar cît de repede se deprinsese tînărul cu manierele elegante ale timpului.

— Micul d'Esgrignon va ajunge departe, nu crezi ? îl întrebă pe tovarăşul său.

— Depinde — răspunse de Marsay — dar oricum, merge strună.

Vidamul prezentă pe tînărul conte uneia dintre ducesele cele mai amabile şi mai uşuratice ale timpului şi ale cărei aventuri avură mare răsunet abia cinci ani mai tîrziu. Arătîndu-i-se în toată splendoarea strălucirii sale, bănuită încă de pe atunci (deşi nu existau dovezi) de oarecare lipsă de seriozitate, ea dobîndise faima pe care o pot da unei femei, dar şi unui bărbat, calomniile Parisului. Calomnia nu atinge niciodată mediocrităţile, care mor de ciudă că trăiesc ignorate. Această femeie era ducesa de Maufrigneuse — fostă domnişoară d'Uxelles — al cărei socru încă mai trăia, şi care avea să devină mai tîrziu prinţesă de Cadignan. Prietenă cu ducesa de Langeais şi cu vicontesa de Beauséant — două splendori apuse — era în strînse legături cu marchiza d'Espard, cu care îşi disputa în acel moment nestatornicul tron al modei. Rubedenii destul de sus-puse o ţinuseră multă vreme la adăpost de orice griji ; dar făcea parte din acea tagmă de femei care, nu se ştie încă pe ce temei, nici cum, sînt în stare să înghită veniturile Pămîntului întreg şi chiar cele din Lună, dacă le-ar putea dobîndi... Caracterul ei abia începea să se dea în vileag ; singur de Marsay îl cunoscuse cu adevărat. Cînd văzu că vidamul îl prezintă pe Victurnien acestei delicioase fiinţe, temutul dandy se plecă la urechea lui Rastignac :

— Dragul meu, va fi băgat în cofă cît ai clipi din ochi.

Se potriveau de minune asemenea vorbe vulgare cu desfăşurarea acestei aventuri. Ducesa de Maufrigneuse se îndrăgosti nebuneşte de Victurnien, după ce îl studie bine. Dacă ar fi văzut privirea îngerească prin care îi mulţumea vidamului de Pamiers, un îndrăgostit ar fi fost gelos pe expresia galeşă a acestei priviri. In prezenţa vidamului — ce nu mai constituia pentru ele o primejdie — femeile păreau nişte căluţi de stepă lăsaţi să zburde în voia lor: erau naturale şi le plăcea să-şi dea frîu liber sensibilităţilor lor ascunse.

Ocheada ei directă a fost însă discretă, neprefăcută, nestudiată la oglindă şi de nimenea surprinsă.

— Ce s-a mai gătit! șopti Rastignac lui de Marsay. Ce toaletă de fecioară, ce gingăşie de lebădă şi ce gît de zăpadă, ce priviri de neprihănită madonă, ce rochie albă şi centură de fetiţă! Cine ar zice că ai trecut şi tu pe acolo?

— Dar tocmai de asta e așa, răspunse de Marsay cu un aer triumfător.

Cei doi tineri schimbară un zîmbet. Doamna de Maufrigneuse surprinse acest surîs şi bănui conversaţia. Ea aruncă celor doi şmecheri afemeiaţi una din acele priviri pe care franţuzoaicele nu le cunoşteau înainte de pace şi care au fost importate de la englezoaice, o dată cu modelul argintăriei, al hamurilor, cu caii şi cu oglinzile lor britanice care înviorează un salon populat cu un număr oarecare de *ladies*.[36] Cei doi tineri deveniră îndată serioşi ca doi funcţionari în aşteptarea gratificaţiei, după ce directorul i-a muştruluit.

Îndrăgostindu-se de Victurnien, ducesa se hotărîse să joace rolul romanticei Agnès,[37] imitată de mai multe femei — spre nenorocirea tineretului de azi... Doamna de Maufrigneuse simula deocamdată a fi un înger, reflectînd că, atunci cînd va avea patruzeci de ani, va fi nimerit să se îndrepte mai degrabă spre literatură şi ştiinţă, decît spre biserică. Ţinea să nu semene cu nimeni. Născocea roluri şi rochii, pălării şi păreri, toalete şi maniere originale. După căsătoria sa, cînd mai era aproape o fetiţă, pozase un timp în femeie cultă şi aproape perversă: îşi permitea răspunsuri îndrăzneţe faţă de anumiţi oameni superficiali, dar care în faţa adevăraţilor cunoscători i-ar fi dezvăluit ignoranţa. Cum de la căsătoria sa nu mai putea ascunde nici un singur an — şi de curînd împlinise douăzeci şi şase — hotărî să facă pe ingenua. Părea că abia mai ţine de cele pămîntești; își flutura minecile largi ca pe nişte aripioare. Ridica ochii spre cer la orice vorbă, părere, sau privire mai îndrăzneaţă. În asemenea clipe, madona lui Piola — marele pictor genovez asasinat din gelozie, în momentul în care era pe cale să devină un nou Rafael — madona cea mai pură dintre toate, a cărei icoană abia se întrezăreşte sub geamul ei, într-o stradelă din Genova, acea madonă cerească părea o mesalină,[37] pe lîngă ducesa de Maufrigneuse. Femeile se întrebau cum putuse deveni această tînără zvăpăiată, numai cu ajutorul unei toalete, o frumuseţe serafică şi pală, ce părea să aibă — dacă folosim o expresie la modă — un suflet alb ca ultima zăpadă fulguită pe cea mai înaltă creastă a Alpilor ; cum rezolvase atît de uşor problema vicleană de a-şi arăta decolteul, mai alb decît sufletul, ascunzîndu-l totuşi cu un văl ; cum putea fi atît de imaterială, aruncînd în acelaşi timp priviri atît de ucigătoare. Lăsa să se întrevadă parcă toate voluptăţile, cu privirea-i aproape lascivă, cu suspinele sale ascetice şi pline de speranţa într-o lume mai bună — chiar în timp ce gura sa părea a spune că nu le va împlini niciodată. Unii tineri naivi — mai erau cîţiva atunci în Garda Regală — se întrebau dacă putea fi oare tutuită în momentele de mare intimitate această Albă Doamnă, abur sideral căzut din Calea Lactee. De sistemul acesta, care a triumfat timp de cîţiva ani, s-au folosit din plin femeile care tăinuiau, ocrotind-o la sînul lor gingaş, o filozofie cutezătoare, învăluind năzuinţe din cele mai exigente, cu asemenea pioase maniere. Toate aceste cereşti făpturi cunoşteau prea bine tot ce le putea oferi în dragoste pofta nestăvilită a oricărui bărbat de bună familie, pentru a le readuce pe pămînt. Această modă le permitea să sălăşluiască în împărăţia lor, jumătate catolică, jumătate lumească ; voiau şi îşi puteau îngădui să nesocotească amănuntele vulgare ale vieţii, ceea ce împăca multe lucruri. În practica acestui sistem ghicit de Marsay, se găsea şi explicaţia ultimelor sale cuvinte către Rastignac care devenise aproape gelos de Victurnien.

— Micule — îi spuse — stai liniştit ; acest Nucingen[38] va fi mîntuirea ta, căci ducesa te-ar fi ruinat ;

este o femeie prea costisitoare. Rastignac îl lăsă pe de Marsay să plece, fără a-l mai întreba ceva ; cunoştea prea bine Parisul. Ştia că cea mai pretenţioasă, cea mai nobilă, cea mai dezinteresată femeie din lume, pe care n-ai putea-o face să primească altceva decît flori, devine pentru un tînăr tot atît de primejdioasă ca și balerinele de operă de odinioară. Într-adevăr, nu mai existau acum actriţe de operă ; ele deveniseră un mit. Actualele moravuri au făcut din dansatoare şi actriţe ceva amuzant, cam ceea ce a izbutit și Declaraţia privind drepturile femeii : nişte păpuşi care se arată dimineaţa în chip de mame respectabile şi pline de virtuţi, pentru ca seara să-şi arate picioarele, în pantaloni strîmţi, în travestiuri bărbătești.

Din fundul biroului său de provincie, bătrînul Chesnel presimţise bine stînca de care avea să se zdrobească tînărul conte. Nimbul plin de poezie cu care se încununa doamna de Maufrigneuse luă ochii lui Victurnien, subjugat din prima clipă, înlănţuit de cingătoarea ei de fetiţă, prins în mreaja zulufilor aceia răsuciţi de nişte degete de zînă. Băiatul acesta atît de corupt, în ciuda nevîrstniciei lui, s-a lăsat dus, s-a pierdut în noianul de horbote şi amăgiri feciorelnice, furat de acea expresie aparent suavă, dar dinainte chibzuită — ca o lege trecută prin Cameră şi Senat ! Nu sînt oare acestea de ajuns pentru a-l face să creadă, pe cel ce trebuie să creadă, minciuna unei femei ? Pentru doi îndrăgostiţi, restul lumii apare doar aidoma personajelor de pe o tapiserie. Ducesa era, fără a fi nevoie s-o măgulim, una din primele zece femei frumoase recunoscute ale Parisului. Ştiţi că în lumea îndrăgostiţilor se găsesc pe puţin tot atîtea femei socotite *„cele mai frumoase din lume“* cîte cărţi trec în literatură drept *„cele mai bune cărți ale epocii“*. La vîrsta lui Victurnien, conversaţia pe care a purtat-o cu ducesa nu cerea prea multă osteneală. Destul de tînăr şi de puţin format pentru viaţa pariziană, el nu-și putea face încă prea multă grijă, nici lua seama la cele mai mărunte cuvinte sau priviri. Sentimentalismul acesta religios, sub care se ascundeau, la fiecare dintre interlocutori, gînduri destul de poznaşe, exclude familiaritatea blîndă, încrederea spirituală a vechilor convorbiri intime franceze: dragostea îşi găsea clipele-i de răgaz între umbra a doi nori. Victurnien avea exact acea doză de nevinovăţie provincială necesară ca să cadă într-un extaz convenabil şi neprefăcut, care să placă ducesei, căci femeile nu se lasă mai mult amăgite de comedia pe care o joacă bărbaţii, decît de propria lor comedie. Doamna de Maufrigneuse drămui, nu fără spaimă, rătăcirea tînărului conte, evaluînd-o la şase luni pline de adevărată dragoste. Era atît de galeşă în chip de porumbiţă, adumbrind sclipirile privirilor cu franjurile aurii ale genelor, încît venind să-şi ia rămas bun, marchiza d'Espard îi şopti la ureche: „Bine! Foarte bine, draga mea!" după aceasta, frumoasa marchiză îşi lăsă rivala să hălăduiască pe meleagurile de azi ale Dragostei — ceea ce nu-i ceva atît de ridicol pe cît socotesc unii... Este un meleag care apare pe hartă din veac în veac, cu alte nume, dar care duce totdeauna la aceeaşi ţintă.

Intr-o oră de conversaţie în doi, în văzul tuturora, aşezaţi într-un colţ de divan, ducesa stîrni în d'Esgrignon generozităţi scipioniene, devotamente amadisiene[40] şi abnegaţii medievale, cu tot decorul acela de pumnale, metereze, zale, coifuri, conduri şi alte accesorii de mucava zugrăvită. Cu un rafinament deosebit, ea lăsa să se întrezărească gînduri nerostite, pe care le înfigea distrată şi discretă în inima lui Victurnien, ca pe nişte ace într-o perniţă.

S-a arătat, cu subtilă artă, plină de reticenţe, de o încîntătoare ipocrizie, darnică pînă la risipă cu promisiuni subtile, care — privite de aproape — se topeau ca gheaţa la soare, după ce reîmprospătaseră speranţele; în sfîrşit, perfidă în dorinţele pe care le trezea în ea şi în el.

Această frumoasă întîlnire s-a încheiat cu laţul unei invitaţii acasă, zvîrlit cu gestul îmbietor al unei mîţe blînde pe care cuvintele scrise nu-l vor putea nicicînd descrie.

— Mă vei uita, îi spuse ea. Vei vedea atîtea femei care se vor grăbi să-ţi facă curte, în loc să te lumineze... Vei veni poate la mine blazat... Ai să vii înainte de asta ?... Nu. Vei face cum crezi că e mai bine. Eu îți spun cu toată naivitatea că vizitele dumitale îmi vor face multă plăcere. Oameni de suflet sînt atît de puțini, dar cred că ești unul dintre aceștia. În sfîrșit, adio ! — căci s-ar putea să se vorbească pe socoteala noastră, dacă mai zăbovim împreună.

Își luă apoi zborul. Victurnien n-a mai rămas mult după plecarea ducesei ; îndeajuns totuşi ca să se poată observa încîntarea sa trădată prin atitudinea obişnuită a oamenilor fericiți care păstrează ceva din discreția liniştită a inchizitorului sau din beatitudinea credincioşilor ce ies absolviți din confesional.

— Doamna de Maufrigneuse a mers la țintă destul de repede în astă-seară, spuse ducesa de Grandlieu cînd rămaseră numai vreo şase persoane în salonaşul domnişoarei des Touches : des Lupeaulx, un raportor al Consiliului de Stat care se bucura de simpatia ducesei, Vandenesse, vicontesa de Grandlieu şi doamna de Sérisy.

— Maufrigneuse şi d'Esgrignon sînt două nume care trebuiau să se-ntîlnească, replică doamna de Sérisy cu pretenție de glumă.

— De cîteva zile s-a retras în platonism, adăugă des Lupeaulx.

— Are să-l ruineze pe acest guguștiuc, spuse Charles de Vandenesse.

— Cum adică ? întrebă domnişoara des Touches.

— O ! şi din punct de vedere moral şi financiar ; nici nu încape îndoială, răspunse contesa ridicîndu-se.

Și într-adevăr aceste crude cuvinte s-au dovedit a fi o crudă realitate pentru tînărul conte. A doua zi de dimineață, el scrise o scrisoare mătuşii sale, în care îi zugrăvea debuturile sale în lumea strălucită a Faubourg-ului Saint-Germain în nişte culori pe care numai dragostea te face să le vezi. Primirea care i se făcea peste tot o explica în chip măgulitor pentru orgoliul tatălui său. Marchizul puse să i se citească scrisoarea de două ori, și își frecă miinile la pasajul care povestea masa oferită de vidamul de

Pamiers — o veche cunoştinţă de a sa de altfel — şi la cel care descria prezentarea fiului său ducesei; dar se pierdu apoi în comentarii asupra prezenţei inexplicabile a fiului mezin al unui judecător, jupînul Blondet, care fusese acuzator public în timpul Revoluţiei. Seara aceea a fost o adevărată sărbătoare în „Salonul cu vechituri“, unde s-a vorbit numai despre succesele tînărului conte. Au fost însă rezervaţi şi discreţi cu privire la doamna de Maufrigneuse şi numai Cavalerului i s-au destăinuit. Scrisoarea era fără *post-scriptum* financiar, fără concluzia neplăcută referitoare la nevoia de bani pe care orice tînăr o adaugă de obicei. Domnişoara Armande încunoştinţă pe Chesnel, care rămase şi el mulţumit, fără să ridice nici o obiecţie în ce priveşte scrisoarea. Era limpede, susţineau Cavalerul şi marchizul, că un tînăr iubit de ducesa de Maufrigneuse va fi unul dintre eroii Curţii unde, ca şi în alte vremuri, se ajunge la orice prin femei.

Tînărul conte nu alesese greşit. Bătrînele văduve au istorisit toate poveştile galante ale familiei Maufrigneuse, de la Ludovic al XIII-lea pînă la Ludovic al XVI-lea. Pentru domniile anterioare i-au cruţat. În sfîrşit, erau încîntate; doamna de Maufrigneuse a fost foarte lăudată pentru interesul ce-l purta lui Victurnien. Cenaclul „Salonului cu vechituri“ merita să fie cunoscut de vreun autor dramatic care ar fi voit să scrie o comedie reuşită. Victurnien primi încîntătoare scrisori de la tatăl său, de la mătuşă, de la Cavaler, care-l rugă să-i reamintească vidamului că fuseseră împreună la Spa, cu prilejul călătoriei unei celebre principese ungare, în anul 1778. Chesnel îi scrise şi el. Şi din toate paginile acestor scrisori ţişnea adulaţia cu care fusese obişnuit nefericitul copil. Domnişoara Armande părea chiar că împărtăşeşte plăcerile doamnei de Maufrigneuse.

Fericit de aprobările familiei, tînărul conte se avîntă pe drumul primejdios şi costisitor al dandy-ismului. Îşi luă cinci cai — şi era cumpătat: de Marsay avea patrusprezece. La rîndul său, invită la masă pe vidam, pe de Marsay, pe Rastignac şi chiar pe Blondet. Această cină îl costă cinci sute de franci. Provincialul a fost sărbătorit apoi de acești domni, cu măreție și în același stil. Juca mult și, din nefericire, jocul la modă : whist. Își organiza trîndăvia în așa fel, încît să fie fără încetare ocupat. În fiecare zi, între ora douăsprezece și trei, se ducea la ducesă ; apoi o revedea la Bois de Boulogne, el fiind călare, ea în trăsură. Dacă cei doi fermecători parteneri făceau vreo partidă de călărie împreună, aceasta se întîmpla în diminețile frumoase. Seara, tînărul conte se împărțea între baluri, petreceri și spectacole. Victurnien sclipea peste tot, căci pretutindeni împrăștia scînteile minții sale agere, judeca oamenii, lucrurile, faptele cu vorbe cumpătate : era ca un pom roditor care nu făcea decît flori. Începu să ducă acea viață obositoare în care se irosește mai mult suflet, poate, decît bani, în care se înmormîntează talentele cele mai frumoase, în care se prăpădește cinstea cea mai de nezdruncinat, în care slăbește voința cea mai călită. Ducesei, făptură atît de albă, de plăpîndă, de cuminte, îi plăcea viața zvăpăiată a băieților, îi plăcea să asiste la premiere, îi plăcea tot ce era ciudat și neprevăzut. Nu cunoștea cabaretul ; d'Esgrignon îi aranjă o masă încîntătoare la „Rocher de Cancale“, în tovărășia simpaticilor zvăpăiați cu care avea relații — deși le făcea morală. Și au fost pe cît de veseli, de amuzanți și de spirituali, pe cît de sărat a fost și prețul cinei. Și, după acest chef, urmară altele. Pentru Victurnien, ea era o pasiune îngerească. Căci doamna de Maufrigneuse rămînea un înger pe care corupția pămîntească nu ajungea să-l întineze ; un înger la varieteu, în fața farselor aproape obscene și grosolane care o făceau să rîdă, un înger în scăpărarea focurilor încrucișate ale glumelor pline de haz și ale cronicilor scandaloase care se făceau la asemenea petreceri, un înger în extaz la Vaudeville, în loji zăbrelite ; un înger cît timp observa doar pozițiile dansatoarelor de la Operă, spre a le critica apoi cu priceperea unui bătrîn din anturajul reginei ; un înger la Port-Saint-Martin[41], un înger în micile teatre bulevardiere ; un înger la balurile mascate, unde se amuza ca un școlar; un înger care voia ca dragostea să trăiască din sărăcie, eroism și jertfe, dar care punea pe d'Esgrignon să schimbe un cal a cărei culoare nu-i era pe plac, care-l voia în ținută de lord englez cu rentă de un milion. Era un înger la joc. Firește, nici o burgheză nu putea spune îngerește ca dînsa lui d'Esgrignon: „Mizează pentru mine". Era atît de divin de zvăpăiată cînd săvîrșea vreo nebunie, încît făcea să-ți vinzi sufletul diavolului pentru a întreține acest înger în gustul plăcerilor pămîntești. La sfîrșitul primei ierni, tînărul conte luase de la Cardot — care se ferea cu grijă să facă uz de dreptul de dojană — un fleac de treizeci de mii de franci peste suma pe care i-o trimisese Chesnel. Un refuz nespus de politicos al notarului, la o nouă cerere de bani, îl încunoștință pe Victurnien de acest debit; și se simți cu atît mai jignit de acest refuz, cu cît tocmai pierduse la Club șase mii de franci, de care avea nevoie neapărat pentru a-și achita datoria. După ce se formaliză de refuzul maestrului Cardot, care avusese pentru treizeci de mii de franci încredere în el — și îi scrisese totuși lui Chesnel — dar care exagera această pretinsă încredere în fața favoritului frumoasei ducese de Maufrigneuse, d'Esgrignon se văzu silit să-l întrebe ce anume trebuie să facă, deoarece era vorba de o datorie de onoare.

— Luați cîteva polițe de la bancherul tatălui dumneavoastră, duceți-le la corespondentul său, care fără îndoială vi le va plăti, — apoi scrieți familiei dumneavoastră să restituie fondurile acelui bancher.

În deznădejdea în care se afla, tînărul conte auzi o voce lăuntrică strigîndu-i numele lui du Croisier, ale cărui sentimente pentru aristocrația la picioarele căreia îl văzuse, îi erau cu desăvîrșire necunoscute. Adresă deci acelui bancher o scrisoare foarte degajată, prin care îi cerea o poliță de zece mii de franci — fonduri ce aveau să-i fie înmînate, la primirea scrisorii sale de către maestrul Chesnel sau domnișoara Armande d'Esgrignon. Apoi trimise două scrisori înduioșătoare lui Chesnel și mătușii sale. Cînd e vorba să se arunce în prăpastie, tinerii dau dovadă de o pricepere și o iscusință deosebită; le face chiar plăcere. Victurnien găsi în cursul dimineții numele și adresa bancherilor parizieni cu care du Croisier era în legătură: frații Keller, spre care de Marsay îl îndrumă. De Marsay cunoștea orice în Paris. Frații Keller îi dădură lui d'Esgrignon — fără să obiecteze ceva — suma arătată în poliță. Acum devenise debitorul lui du Croisier. Această datorie era un fleac pe lingă starea de lucruri de acasă. La Victurnien ploua cu facturi.

— Ia te uită! Te ocupi cu de-astea! îi spuse rîzînd într-o dimineață Rastignac. Le așezi în ordine, dragul meu? Nu te credeam atît de burghez.

— Dragul meu, trebuie să mă gîndesc și la asta. S-au adunat aici vreo douăzeci și ceva de mii de franci.

De Marsay, care venise să-l ia pe d'Esgrignon pentru o plimbare, scoase din buzunar un mic portofel elegant din care scoase douăzeci de mii de franci și-i oferi:

— Iată — zise el — singurul mijloc de a nu-i pierde; sînt astăzi de două ori fericit că i-am cîștigat ieri de la lordul Dudley.

Această grație tipic franțuzească îl cuceri cu desăvîrșire pe d'Esgrignon, care începu să creadă în prietenie, dar care în loc să-și achite conturile, folosi banii pentru alte plăceri. De Marsay — după o expresie din limbajul acestor domnișori, — vedea cu nespusă satisfacție pe d'Esgrignon *„înfundîndu-se"*; îi făcea plăcere să-și sprijine brațul de umărul lui cu o lingușitoare falsă prietenie, împingîndu-l spre o cît mai rapidă pieire — căci era gelos de sfruntarea cu care ducesa înțelegea să se afișeze cu d'Esgrignon, în timp ce lui îi pretinsese cea mai desăvîrșită taină. Era de altfel unul din acei netrebnici care se complac în atmosfera de stricăciune, ca turcoaicele în baie. Astfel că, după ce cîștigă cursa, cînd toți cei care pariaseră erau adunați la un hangiu unde luau masa și unde totdeauna se găseau cîteva șipuri de vin bun, de Marsay spuse rîzînd lui d'Esgrignon:

— Facturile acelea pentru care te îngrijorezi atîta, desigur că nu sînt ale tale?

— Şi se îngrijorează pentru ele ? întrebă Rastignac.

— Dar ale cui vrei să fie ? răspunse d'Esgrignon.

— Nu cunoşti oare situaţia ducesei ? reluă de Marsay, ambalîndu-se din nou.

— Nu, răspunse d'Esgrignon intrigat.

— Ei bine, dragul meu, iată : treizeci de mii de franci datorii la Victorine, optsprezece mii la Houbigant, un cont la Herbault, la Nattier, la Nourtier, la fetele Latour, în total cam o sută de mii de franci.

— Un înger ! spuse d'Esgrignon, ridicînd ochii la cer.

— Iată costul aripilor ei, exclamă rîzînd Rastignac.

— Are atîtea datorii, scumpul meu — răspunse de Marsay — tocmai pentru că este un înger. Toţi am întîlnit îngeri în situaţii asemănătoare, adăugă el, privind spre Rastignac. Femeile sînt sublime fiindcă nu se pricep la bani ; asta nu le priveşte, sînt invitate la „banchetul vieţii", spunea nu ştiu ce poet mort la spital.

— Cum de le ştiţi toate astea, şi eu nu ? întrebă cu naivitate d'Esgrignon.

— Vei fi ultimul care vei şti, după cum şi ea va fi ultima care va afla că tu ai datorii.

— Credeam că are o rentă de o sută de mii de franci, spuse d'Esgrignon.

— Soţul ei — reluă de Marsay — s-a despărţit de ea şi trăieşte la regimentul său, unde face economii, căci şi el, scumpul nostru duce, are ceva datorii ! Pe ce lume trăiţi ? Învăţaţi să faceţi, ca noi, socotelile prietenilor dumneavoastră. Domnişoara Diane (am iubit-o pentru numele ei), Diane d'Axelles, s-a căsătorit cu o rentă de şaizeci de mii de livre ale ei. De opt ani încoace, trena casei sale s-a urcat simţitor, la două sute de mii ; fireşte că pămînturile sale sînt ipotecate peste valoarea lor. Într-o bună dimineaţă se va termina afacerea şi îngerul va fi gonit de către... — s-o spunem ? — de către portărei, care vor avea neobrăzarea să înhaţe un înger, ca şi cum l-ar înşfăca pe unul din noi.

— Sărman înger !

— Ei, dragul meu, costă scump să locuieşti în Paradisul parizian. Trebuie să-ţi speli faţa şi aripile în fiece dimineaţă, spuse Rastignac.

Cum avea de gînd să mărturisească iubitei sale Diane în ce strîmtoare se afla? d'Esgrignon simţi un fior la gîndul că are pînă acum şaizeci de mii de franci datorii, plus alte facturi — care erau pe drum — totalizînd alţi zece mii. Se întoarse acasă îndeajuns de abătut. Îngîndurarea lui, ascunsă cu stîngăcie, a fost observată de prietenii săi care au discutat-o în timpul prînzului.

— Micul d'Esgrignon se înfundă rău! Nu-i mai prieşte Parisul. Are să-şi zboare creierii. E un prostănac!...

Şi alte asemenea comentarii.

Tînărul conte se consolă îndată. Feciorul îi aduse două scrisori. Prima, o scrisoare de la Chesnel, avea desigur izul rînced al dojanei din dragoste şi credinţă şi al frazelor turnate în tiparele cinstei; o respectă şi o păstră pentru seară. Deschise a doua scrisoare în care citi cu multă plăcere frazele ciceroniene prin care du Croisier, cu genunchiul la pămînt — ca Sganarelle în faţa lui Géronte[42] — îl implora ca în viitor să nu-i mai aducă jignirea de a depune dinainte banii poliţelor pe care ar binevoi să le emită prin el. Scrisoarea sfîrşea printr-o frază care semăna foarte bine cu un sipet deschis, plin de scuzi, la dispoziţia nobilei familii d'Esgrignon, încît Victurnien făcu gestul lui Sganarelle, lui Mascarille şi al tuturor celor care simt mîncărimi de conştiinţă la vîrful degetelor.

Ştiind că are credit nelimitat la Keller, desfăcu vesel şi scrisoarea lui Chesnel. Se aştepta ca cele patru pagini ale scrisorii să fie pînă la marginile hîrtiei ticsite de morală şi dojană; vedea parcă dinainte obişnuitele cuvinte: prudenţă, onoare, spirit de conduită etc., etc. Îi veni însă ameţeală cînd, în locul lor, citi următoarele:

„Domnule conte,

Nu-mi mai rămîn din toată averea mea decît două sute de mii de franci; vă implor să nu treceţi de această sumă — dacă faceţi onoarea de a o primi, celui mai devotat servitor al familiei dumneavoastră, care vă prezintă respectele sale.

Chesnel“

„Acest om descinde din Plutarc!“ își zise Victurnien, zvîrlind scrisoarea pe masă. Îi fu ciudă și se simți mărunt în fața unei asemenea măreții sufletești. „Haide, trebuie să ne îndreptăm“, hotărî el.

În loc să ia masa la restaurant, unde cheltuia între cincizeci și șaizeci de franci de fiecare dată, făcu economia de a se duce la ducesa de Maufrigneuse, căreia îi povesti întîmplarea cu scrisoarea.

— Tare aș vrea să cunosc pe acest om, zise ea, lăsînd să-i lucească ochii ca două stele nemișcate.

— Ce-ai face cu el?

— L-aș ruga să se ocupe de afacerile mele.

Diana era îmbrăcată dumnezeiește de frumos, fiindcă voia să-l cinstească cu această toaletă pe oaspetele său Victurnien, care o privea fascinat de ușurința cu care ea își trata afacerile, sau, mai bine-zis, datoriile. Chipeșa pereche se duse apoi la „Théâtre des Italiens“. Nicicînd această superbă și cuceritoare femeie nu se arătase mai angelică și eterată. Nimeni din sală n-ar fi crezut că are angaralele despre care pomenise chiar în dimineața aceea de Marsay. Nici una din grijile pămîntești nu atingeau seninătatea acelei splendide frunți, pline de mîndrie femeiască. Aerul său visător părea că reflectă o dragoste pămîntească, tăinuită cu mîndrie. Cei mai mulți dintre bărbați puneau rămășag că frumosul Victurnien se va alege cu banii pierduți — împotriva femeilor, convinse de înfrîngerea rivalilor și care in petto[43] o admirau așa cum Michel Angelo admira pe Raphael.

Victurnien o iubea pe Diana, după părerea unora, pentru părul ei, căci avea cel mai frumos păr bălai din Franța; după alții, pentru albul carnației, căci nu era bine făcută, ci numai bine îmbrăcată; în sfîrșit, unii socoteau că d'Esgrignon o iubea pentru picioarele ei, singurul lucru frumos pe care îl avea, căci figura-i era prea comună. Dar ceea ce zugrăvea și mai bine moravurile Parisului în acea vreme era faptul că, pe de o parte, bărbații pretindeau că ducesa procură lui Victurnien luxul, iar pe de altă parte, femeile dădeau a înțelege că Victurnien plătește — cum spusese Rastignac — aripile acestui înger.

Intorcîndu-se împreună acasă, Victurnien, pe care datoriile ducesei îl copleșeau mai mult chiar decît propriile sale datorii, avu de douăzeci de ori pe buze o întrebare în legătură cu acest delicat capitol; dar, de tot atîtea ori, întrebarea se stinse pe buze, față de atitudinea acestei făpturi ce apărea de-a dreptul divină în lumina felinarelor cupeului și care te îmbia prin niște voluptăți ce trebuiau parcă mereu smulse purității ei de madonă. Ducesa nu făcea niciodată greșeala de a vorbi despre virtutea sau despre starea ei îngerească, așa cum obișnuiau femeile de provincie care voiau s-o imite; era cu mult mai iscusită; îl lăsa să întrevadă aceasta pe cel pentru care făcea atît de mari sacrificii. După șase luni, încă mai simula că săvîrșește un păcat de moarte acordînd cel mai nevinovat sărut al mîinii, și lăsa, cu o artă atît de rafinată să i se smulgă bunele sale grații, încît era cu neputință s-o crezi mai înger înainte, decît după. Numai parizienele sînt atît de iscusite în arta de a da mereu o altă înfățișare lunii și a face stelele mai romantice; sau în arta de a se rostogoli mereu pe același sac cu cărbuni și a ieși totdeauna mai albe. In aceasta stă cea mai înaltă treaptă a rafinamentului parizian. Femeile de peste Rin, sau cele de peste Marea Mînecii, cred în astfel de mofturi cînd le săvîrșesc, în timp ce parizienele fac pe amanții lor să le creadă, pentru a-i vedea fericiți și pentru a le măguli orgoliul. Unele persoane au voit să micșoreze în această privință meritul ducesei, pretinzînd că ea ar fi prima înșelată a propriilor sale farmece de care se lăsase purtată. Este o infamă calomnie. Ducesa nu se putea lăsa înșelată de nimic, fiindcă nu credea decît în ea.

La începutul iernii dintre anii 1823 și 1824, Victurnien avea la Keller un debit de două sute de mii de franci, despre care nici Chesnel, nici domnișoara Armande nu știau. Pentru ca să ascundă mai bine izvorul de la care se îndestula, punea pe Chesnel, din timp în timp, să-i trimită cîte două mii de scuzi. Scria scrisori mincinoase tatălui şi mătuşii sale, care trăiau tihniți și amăgiți, ca de altfel cei mai mulți dintre oamenii fericiți. Un singur om cunoştea taina groaznicei nenorociri pe care o pregătea, acestei mari şi nobile familii, șuvoiul fascinant al vieții pariziene. Trecînd seara prin fața „Salonului cu vechituri", du Croisier îşi frecă mîinile de bucurie; spera să-și atingă ținta. Dar ținta lui nu mai era doar ruina, ci şi dezonoarea familiei d'Esgrignon. Avea în aceste clipe sentimentul răzbunării pe care o adulmeca. În sfîrşit, avu certitudinea, cînd află că tînărul conte are datorii a căror greutate îl copleşea. Incepu prin a ucide pe acela dintre duşmanii săi care îi era cel mai antipatic: pe venerabilul Chesnel. Bătrînul locuia în strada du Bercail, într-o casă cu coperiş înalt şi curte pietruită, în lungul pereților căreia se cățărau trandafirii pînă la primul cat. În spate, împrejmuită de ziduri umede şi întunecate, era o grădiniță de provincie împărțită în răzoare, despărțite de şiruri de merişor. Poarta cenuşie, curățică, avea un grilaj cu zăbrele împodobit cu clopoței, care vestea, ca şi tăblița de la poartă, că în acea casă trăieşte un notar. Era cinci şi jumătate, oră la care bătrînul îşi făcea tocmai siesta. Chesnel şedea în jilțul său de piele neagră, în fața focului. Încălțase un picior de armură din carton vopsit, cu care se ferea de dogoarea focului, căci obişnuia să-şi sprijine picioarele pe bara vetrei, ba chiar să scormonească jarul în timp ce-şi făcea digestia; mînca întotdeauna prea mult: îi plăceau lucrurile bune. Fără acest mic cusur, vai, n-ar fi fost el mai desăvîrşit decît este îngăduit unui om să fie? Tocmai sorbise o ceaşcă de cafea şi bătrîna menajeră luase tava care de douăzeci de ani slujea la asta. Înainte să iasă ca să-şi facă partida, îşi aştepta secretarii. Se gîndea — nu întrebați la ce sau la cine? Rar trecea cîte o zi în care să nu-şi spună: „Unde o fi? Ce-o fi făcînd?" Il credea în Italia, cu frumoasa Maufrigneuse.

Una dintre dulcile bucurii ale unui om care are o avere cîştigată, nu moştenită, este, de bună seamă, să-şi amintească greutățile cu care a făcut-o şi să făurească planuri ce va face cu banii săi: se bucura de acest lucru la toate timpurile verbului. Aşadar, acest om ale cărui simţăminte se concentrau asupra unei singure afecţiuni, avea o îndoită bucurie gîndindu-se că pămînturile sale atît de bine alese, atît de bine îngrijite, cumpărate cu atîta trudă, vor mări domeniul familiei d'Esgrignon. Stînd tihnit în jilţul său, se mîngîia cu aceste nădejdi. Asemuia în gînd construcţia de jeratic pe care o clădea cu vătraiul şi edificiul familiei d'Esgrignon clădit prin truda lui. Se felicita de rostul pe care îl dăduse vieţii sale, imaginîndu-şi că tînărul conte este fericit.

Chesnel nu era lipsit de inteligenţă, căci nu numai sufletul său activa în acest mare devotament; avea şi el mîndria lui. Semăna cu acei nobili care reclădesc stîlpii unei catedrale, gravîndu-şi pe ei numele; el îşi săpase numele în memoria familiei d'Esgrignon. Se va vorbi cîndva de maestrul Chesnel. In acel moment, bătrîna menajeră intră în cameră, dînd semne de mare spaimă.

— Ce-i, a luat casa foc, Brigitte? întrebă Chesnel.

— Cam aşa ceva, răspunse ea. Domnul du Croisier vrea să vă vorbească.

— Domnul du Croisier? repetă bătrînul, scăpînd vătraiul din mînă, străfulgerat pînă în adîncul inimii de cuţitul rece al bănuielii. Du Croisier aici? Duşmanul nostru de moarte!

Du Croisier intră cu aerul unui motan căruia îi miroase a lapte. Salută, luă fotoliul pe care i-l împinse notarul, se aşeză încetişor şi prezentă un cont de două sute douăzeci şi şapte de mii de franci, cu dobîndă cu tot — totalul banilor avansaţi domnului Victurnien contra poliţe şi a căror plată o cerea imediat; altfel va urmări pînă în pînzele albe pe moştenitorul prezumtiv al casei d'Esgrignon. Chesnel cercetă hîrtiile fatale una cîte una şi ceru duşmanului familiei să păstreze secretul. Duşmanul promise că va păstra tăcerea, dacă i se va plăti în patruzeci şi opt de ore; avea urgentă nevoie de bani, căci se îndatorase la nişte fabricanţi. Şi du Croisier continuă cu un şir de palavre pe care nu le cred nici cei ce se împrumută, nici notarii. Bietul om avea ochii tulburi, abia își stăpînea lacrimile; nu putea plăti decît ipotecîndu-și averea. Aflînd de greutățile pe care le întîmpină rambursarea sumelor, du Croisier, dintr-o dată, nu mai avu nevoie de bani și propuse notarului să-i cumpere proprietățile. Vînzarea s-a perfectat și s-a semnat în două zile. Bietul Chesnel nu putea îndura gîndul că singurul fiu al familiei d'Esgrignon ar putea fi închis cinci ani pentru datorii. Cîteva zile după această întîmplare, notarului nu-i mai rămîneau decît casa și biroul notarial. Despuiat de bunurile sale, Chesnel se plimba de-a lungul pereților căptușiți cu tăblii de stejar ai biroului său, uitîndu-se la grinzile de castan sculptate, ale tavanului, sau privind pe fereastră, bolta de viță, fără să se mai poată gîndi nici la fermele sale, nici la moșia sa de la Jard.

„Ce se va întîmpla cu dînsul? Trebuie neapărat să se întoarcă și cu orice preț trebuie însurat cu o moștenitoare bogată“, își spunea el cu ochii tulburi și capul năpădit de gînduri. Nu știa cum să înceapă cu domnișoara Armande, nici cu ce vorbe să-i aducă la cunoștință știrea. El, care plătise datoriile familiei, tremura la gîndul că e silit să vorbească despre aceste lucruri. Plecînd din strada du Bercail spre palatul d'Esgrignon, bătrînul notar era tulburat ca o fecioară care fuge din casa părintească pentru a nu se mai întoarce decît deznădăjduită, în chip de mamă. Domnișoara Armande tocmai primise o epistolă de o încîntătoare prefăcătorie, după care s-ar fi părut că nepotul ei este omul cel mai fericit. După ce fusese la băi și în Italia cu doamna de Maufrigneuse, Victurnien trimitea mătușii jurnalul său de călătorie. Dragostea străbătea fiece frază. Cînd o minunată descriere a Veneției și fermecătoare aprecieri asupra capodoperelor artei italiene; cînd pagini divine despre Domul din Milano sau despre Florența; aci descrierea Apeninilor în comparație cu Alpii, dincolo descrierea unor sate cum ar fi Chiavari, unde găseai fericirea pretutindeni în jurul tău. Toate acestea fascinau pe biata mătușă care vedea plutind, peste plaiuri de vis, un înger a cărui iubire împrumuta tuturor frumuseţilor acelora ceva din înflăcărarea lui. Domnişoara Armande gusta această scrisoare din plin, ca o fată cuminte, pîrguită la focul patimilor înăbuşite, sugrumate — victimă a jertfelor consimţite cu nesfîrşită bucurie şi aduse pe altarul familiei. Ea nu avea ca ducesa chip de înger, dar semăna cu acele statuete drepte, delicate, zvelte, îngălbenite de vreme, pe care artiştii catedralelor le-au aşezat în cîte un ungher şi la picioarele cărora umezeala permite zorelelor să crească şi să le îmbrăţişeze într-o zi, cu frumoşii lor clopoţei albăstrui. Era tocmai clipa cînd floarea îşi deschidea clopoţelul şi pentru această sfîntă. Domnişoara Armande iubea din toată inima frumoasa pereche, fără să găsească vinovată dragostea unei femei căsătorite pentru Victurnien; în orice alt caz ar fi osîndit-o, dar în împrejurarea de faţă socotea că păcatul ar fi fost tocmai faptul de a nu-l iubi. Mătuşile, mamele, surorile au o jurisprudenţă specială pentru nepoţii, fiii şi fraţii lor. Se vedea deci într-un palat clădit de zîne, pe marginea marelui canal din Veneţia. Era şi ea în gondola lui Victurnien, care îi spunea cît fusese de fericit să simtă în mîinile sale frumoasa mînă a ducesei şi să călătorească la sînul unei asemenea regine îndrăgostită a mărilor italiene. În această clipă de îngerească beatitudine apăru Chesnel la capătul aleii. Vai! Nisipul scîrţiia sub paşii lui ca acel care cade din clepsidra morţii şi pe care ea îl zdrobeşte sub picioarele-i descărnate. Zgomotul şi apariţia lui Chesnel, într-un hal de groaznică mîhnire, dădură bătrînei fete tulburarea pe care o pricinuieşte reîntoarcerea simţurilor ce-şi luaseră zborul, purtate de undele sufleteşti, în ţinuturi imaginare.

— Dar ce s-a întîmplat? exclamă ea, ca şi cum ar fi primit o lovitură în inimă.

— Totu-i pierdut! spuse Chesnel. Domnul conte va dezonora familia dacă nu luăm măsuri.

Arătă poliţele, povesti în cuvinte puţine, dar energice şi înduioşătoare, chinurile prin care trecuse în ultimele patru zile.

— Nefericitul, ne înşeală! exclamă domnişoara Armande, a cărei inimă bătea cu putere sub impulsul sîngelui care năvălea în valuri.

— Să facem *mea culpa,* domnișoară, reluă bătrînul cu o voce puternică. Prea l-am învățat să-și facă toate mendrele. Fiindcă n-a avut mamă, i-ar fi trebuit o mînă de fier. Dar aceasta n-o puteați avea nici dumneavoastră, care sînteți necăsătorită, nici eu, pe care nu m-ar fi ascultat.

— Sînt nenorociri năprasnice pentru familiile nobile care decad, spuse domnișoara Armande cu ochii înlăcrimați.

În clipa aceea se ivi marchizul. Bătrînul venea de la plimbare, citind scrisoarea pe care fiul său i-o trimisese la întoarcere, zugrăvindu-i călătoria sa sub aspectul ei aristocratic. Victurnien fusese primit de cele mai nobile familii italiene la Genova, Torino, Florența, Veneția, Roma, Neapole. Primirea măgulitoare care i se făcuse o datora numelui pe care îl purta, dar poate și ducesei. În sfîrșit, se arătase în toată strălucirea, cum se cuvine unui d'Esgrignon.

— Ei, ce-ai mai născocit, Chesnel? întrebă el pe bătrînul notar.

Domnișoara Armande aruncă lui Chesnel o privire fulgerătoare și cumplită, pe care acesta o înțelese tot atît de bine. Bietul părinte — floare întîrziată a feudalității — trebuie cruțat, ca să moară cu iluziile sale. Printr-o simplă înclinare din cap, între nobilul notar și nobila fată s-a încheiat un pact de devotament și de tăcere.

— Ei, Chesnel, nu în același chip au călătorit d'Esgrignon-ii în Italia veacului al XV-lea, cînd mareșalul Trivulce,[44] în serviciul Franței, servea sub un d'Esgrignon, care avea pe Bayard [45] sub ordinele sale: alte timpuri, alte plăceri! De altfel, ducesa de Maufrigneuse prețuiește cît și marchiza de Spinola [46].

Bătrînul se legăna cu un aer de îngîmfare, ca și cum ar fi avut-o pe marchiza de Spinola, sau ca și cum ducesa de astăzi ar fi fost a lui.

Cînd cei doi năpăstuiți rămaseră singuri, așezați pe aceeași bancă, legați de aceleași gînduri, își spuseră multă vreme unul altuia cuvinte la întîmplare, fără însemnătate, privind la părintele fericit care se depărta gesticulînd, ca omul care vorbește singur.

— Ce are să i se întîmple? întrebă domnișoara Armande.

— Du Croisier a dat ordin domnilor Keller să nu-i mai dea nici o sumă fără acoperire, răspunse Chesnel.

— Are datorii? reluă domnișoara Armande.

— Mă tem că da.

— Dacă rămîne fără bani, ce are să facă?

— Nu cutez să-mi răspund nici mie.

— Dar trebuie să-l smulgem din viața aceea și să-l aducem aici. Are să ajungă să nu mai aibă de nici unele.

— Și să-și piardă onoarea, continuă Chesnel cu ton lugubru.

Domnișoara Armande nu înțelese încă, nu putea înțelege sensul acestor cuvinte.

— Cum să-l scăpăm de femeia aceea, de ducesă, care poate îl împinge-n prăpastie? întrebă ea.

— Va săvîrși crime pentru a rămîne lîngă ea, răspunse Chesnel, încercînd să ajungă în etape suportabile la ideea insuportabilă care îl frămînta.

— Crime? repetă domnișoara Armande. Ah! Chesnel, gîndul acesta nu-ți poate veni decît dumitale, adăugă ea, aruncîndu-i o privire plină de învinuiri, o privire cu care femeia poate trăsni și pe zei. Gentilomii nu comit alte crime decît cele zise de înaltă trădare, și atunci li se taie capul pe o pînză neagră, ca unor regi.

— Vremurile s-au schimbat destul de mult, spuse el, clătinîndu-și capul de pe care Victurnien făcuse să cadă și ultimul fir alb. Regele nostru martir n-a murit ca Charles d'Angleterre.[47]

Această considerație liniști falnica mînie a nobilei fete, pe care — fără să creadă încă în ideea lui Chesnel — începuseră s-o treacă fiorii.

— Vom lua o hotărîre mîine, încheie ea. Trebuie să chibzuim bine. În caz de nenorocire, mai avem încă averea noastră.

— Da, reluă Chesnel, sînteți în indiviziune cu domnul marchiz. Partea dumneavoastră e cea mai mare, o puteți ipoteca fără să-i spuneți.

In timpul serii, jucătorii şi jucătoarele de whist, reversis, boston sau table, observară oarecare învolburare în trăsăturile de obicei atît de potolite şi senine ale domnişoarei Armande.

— Biata copilă, cît e de sublimă! exclamă bătrîna marchiză de Castéran: încă mai suferă. O femeie nu știe niciodată la ce se obligă, făcînd toate jertfele pe care le-a făcut ea pentru familie.

A doua zi, în prezența lui Chesnel, domnișoara Armande luă hotărîrea să plece la Paris să-şi smulgă nepotul din ghearele pierzării. Dacă cineva putea să-l răpească pe Victurnien, nu era oare ea aceea, ea care îi fusese ca o mamă? Domnișoara Armande era hotărîtă să se ducă s-o vadă pe ducesa de Maufrigneuse și să-i povestească totul. Dar avea nevoie de un pretext pentru a justifica această călătorie în fața marchizului și a orașului. De aceea, trecînd peste pudoarea ei de fată virtuoasă, lăsă să se creadă că suferă de o afecțiune deosebită și că are nevoie de consultarea unor medici iscusiți și vestiți. Numai Dumnezeu știe cît s-a vorbit de asta. Domnișoara Armande știa însă că este în joc altă onoare, mult mai prețioasă decît a ei. Plecă. Chesnel îi aduse ultima sa pungă cu galbeni, pe care ea o luă fără să-i dea nici o importanță, ca și cum și-ar fi luat boneta albă sau mănușile de filet.

„Generoasă fată! Ce grație!“ își spuse Chesnel așezînd-o în trăsură, cu camerista ei îmbrăcată în cenușiu ca o călugăriță.

Du Croisier își drămuise răzbunarea așa cum numai oamenii de provincie știu s-o facă. Nu există nimeni care să-și calculeze mai bine afacerile sub toate aspectele decît sălbaticii, țăranii și provincialii; de aceea, cînd trec de la gînd la faptă, lucrurile sînt desăvîrșite. Diplomații sînt niște copii pe lîngă aceste trei categorii de mamifere care au în fața lor timpul, element ce lipsește oamenilor obligați să gîndească la mai multe lucruri dintr-o dată, să conducă sau să se preocupe de marile probleme ale omenirii.

Cunoscuse oare du Croisier inima sărmanului Victurnien atît de bine încît să fi prevăzut cu cîtă ușurință îl va ajuta în răzbunarea lui, sau profita de o împrejurare pîndită ani de-a rîndul? Există un amănunt care dovedește oarecare dibăcie în felul de a concepe lovitura. Cine îl ținea la curent pe du Croisier? Keller? Fiul președintelui Ronceret care își termina dreptul la Paris? Du Croisier scrise lui Victurnien o scrisoare prin care îl înștiință că interzisese lui Keller să-i mai avanseze vreo sumă, tocmai în momentul cînd o știa pe ducesa de Maufrigneuse în cea mai mare ananghie, iar pe contele d'Esgrignon într-o strîmtoare pe cît de groaznică, pe atît de bine ascunsă. Nefericitul băiat se frămînta pentru a simula bogăția. În scrisoarea care îl anunța că nu va mai primi nici un ban de la Keller, rămînea — între formulele de un respect exagerat și semnătură — un spațiu destul de mare. Tăind bucata aceea, era ușor de plăsmuit o poliță pentru o sumă importantă. Infernala scrisoare mergea pînă la mijlocul foii a doua, în așa fel ca pe verso hîrtia să fie nescrisă. Cînd primi această scrisoare, Victurnien era în cea mai cumplită desperare. După doi ani, în care dusese o viață dintre cele mai fericite, mai senzuale, mai lipsite de preocupări și gînduri, mai luxoase, se vedea deodată în fața mizeriei de neînlăturat, fără nici o putință de a-și procura bani. Călătoria nu se sfîrșise fără oarecare încurcături pecuniare. Cu ajutorul ducesei, dar cu foarte multă greutate, contele storsese de la niște bancheri oarecare sume. Acești bani, pentru care dăduse polițe, aveau să se întoarcă împotriva lui, în toată grozăvia lor, cu neîndurătoarele somații de plată ale Băncii și ale Jurisprudenței comerciale. În toiul ultimelor sale desfătări, bietul băiat simțea în coaste vîrful săbiei Comandorului,[48] iar în timpul supeurilor auzea, ca Don Juan, huruitul surd al Statuei urcînd scările. Îl treceau acum nespușii fiori ce-i dau *sirocco*-ul[49] datornicilor. Se bizuia însă pe noroc. În cinci ani, cîștigase mereu la loterie; buzunarele sale se umpluseră într-una. Își zicea că după Chesnel apăruse du Croisier, și că după du Croisier va găsi el o altă mină de aur. Cîștiga la joc sume importante. Jocul îl scosese din multe încurcături. Adesea, cu sperante nesăbuite, se ducea să piardă la „Salonul străinilor“ cîștigul de la Club sau din lumea whistului. De două luni încoace, viața lui semăna cu nemuritorul final al operei *Don Juan* de Mozart. Această muzică ar trebui să cutremure mulți tineri ajunși în situația în care se zbătea Victurnien. Ce poate dovedi mai bine puterea muzicii decît această sublimă evocare a frămîntării chinuitoare la care te poate duce viața de desfrîu, această frescă înspăimîntătoare a unei existențe de dueluri, datorii, înșelătorii și nenoroc? În opera sa, Mozart este rivalul fericit inspirat al lui Molière. Acest cumplit final, înflăcărat, puternic, deznădăjduit, intens, plin de năprasnice vedenii și femei ușoare, și care este de fapt ultima și înverșunata apărare ce-o mai încearcă — stîrnit de aburul vinurilor — tot acest infernal poem Victurnien îl cînta de unul singur!... Se vedea acum stingher, părăsit, fără prieteni, în fața unei pietre cu inscripția din finalul basmelor: SFÎRȘIT. Da! Totul avea să se sfîrșească pentru el. Vedea dinainte privirea rece și batjocoritoare, zîmbetul cu care prietenii lui vor primi știrea nenorocirii sale. Știa că dintre acei ce riscă sume importante pe covorul verde pe care Parisul îl întinde la Bursă, în saloane, în cluburi, peste tot, nici unul n-ar sacrifica un singur bilet de bancă pentru a ajuta un prieten. Chesnel trebuie să fi fost curățat — și el îl ruinase pe Chesnel. În inima lui Victurnien palpitau toate furiile cînd zîmbea ducesei, la „Théâtre des Italiens“, în loja aceea în care fericirea lui era rîvnită de toată sala. Pentru a-și da seama cît de mult se afundase în prăpastia deznădejdii, a îndoielii, a neîncrederii, el care iubea viața pînă la punctul de a deveni un laș, numai pentru a-și păstra îngerul care i-o înfrumusețase, încît — ei bine! ajunsese să-și pregătească pistoalele; ajunsese pînă acolo încît să se gîndească la sinucidere, el, răsfățata secătură, nedemnă de numele ce-l purta. El, care nu răbdase nici umbra unei jigniri, își făcea acum cele mai cumplite mustrări, acelea ce nu poți să le primești decît de la tine însuți. Lăsă scrisoarea lui du Croisier deschisă pe pat (era ora nouă cînd Joséphin i-o adusese). Se culcase după ce se întorsese de la Operă, cu toate că i se pusese sechestru pe mobile. Trecuse înainte prin voluptoasa odăiță unde ducesa și el se întîlneau pentru cîteva ceasuri, după serbările de la Curte, după balurile răsunătoare sau seratele strălucite. Aparențele erau salvate cu multă indemînare. Această odăiță părea o mansardă obișnuită, în care, ca să intre, doamna de Maufrigneuse trebuia să-și plece capul încărcat de pene și flori; dar decorarea odăiței fusese desăvîrșită de niște maeștri ai ornamentelor indiene. Cu o zi înainte de a dispare, contele voise să-și ia rămas bun de la cuibușorul elegant pe care îl făurise pentru a fi un cadru poetic demn de ingerul său și unde acele minunate zămisliri ale închipuirii, pe care nenorocul le spulberase, n-aveau să mai odrăslească albe porumbițe, strălucitoare păsăruici de Bengal, flamingi trandafirii și alte mii de păsări fantastice care ne mai învăluie, foșnind din aripi deasupra capetelor noastre pînă în ultimele clipe ale vieții... Vai! Peste trei zile trebuia să fugă; polițele date cămătarilor ajunseseră la soroc. Ii trecu atunci prin minte un gînd nesăbuit: să fugă cu ducesa, să se retragă cu ea într-un colț necunoscut, pierdut undeva în America de Nord sau de Sud, dar să fugă cu bani mulți și să lase pe creditori cu hîrtiile lor. Pentru a aduce la îndeplinire acest plan, era de ajuns să taie partea de jos a scrisorii lui du Croisier, s-o prefacă în poliță și s-o ducă la Keller. A urmat o luptă înverșunată, cu lacrimi vărsate, în care onoarea rasei a biruit, dar în care i s-au pus și condiții.

Victurnien voia să fie sigur de frumoasa lui Diană. Avea să-și pună în aplicare planul, numai dacă ea era de acord ca ei să fugă împreună. Se duse la ducesă în strada Faubourg Saint-Honoré și o găsi într-unul din acele cochete *déshabillé*-uri care cer tot atîta gust cît cheltuială și care îi îngăduiau să-și joace rolul de înger, începînd chiar de la unsprezece dimineața.

Doamna de Maufrigneuse era oarecum gînditoare: aceleași îngrijorări o frămîntau, dar le îndura cu mult curaj. Printre feluritele însușiri pe care fiziologii le-au observat la femeie, există uneori și o însușire cumplită, care comportă o deosebită tărie a sufletului: aceea a înțelegerii lucide, a iuțelii în hotărîri, a nepăsării sau mai curînd a unei socotite chibzuiri asupra anumitor lucruri care ar înspăimînta pe un bărbat. Această însușire stă tăinuită sub masca celei mai grațioase slăbiciuni. Asemenea femei — și nu sînt multe asemenea firi — întruchipează contopirea, sau mai degrabă lupta a două ființe deosebite, fapt pe care Buffon[50] îl socotea posibil numai la bărbați. Celelalte, care nu aparțin acestui tip, sînt pe de-a-ntregul femei: pătrunse de afecțiune, întru totul mame, întru totul devotate, plicticoase sau inexistente; nervii lor potoliți sînt totdeauna în acord deplin cu sîngele, iar acesta în acord cu capul.

Femei ca ducesa pot ajunge la cele mai înalte trepte ale sensibilității, după cum pot da dovadă și de cea mai egoistă lipsă de sensibilitate. Una din gloriile lui Molière este de a fi zugrăvit cu artă nemuritoarea natură a acestor femei, în cea mai mare figură pe care el a cioplit-o în marmură: Célimène. Célimène, femeia care reprezintă tipul aristocratei, după cum Figaro — această a doua ediție a lui Panurge[51] — reprezintă lumea de jos.

Ducesa noastră, copleșită sub noianul uriașelor sale datorii, își poruncise — întocmai ca Napoleon care uita sau relua după voință povara gîndurilor — să nu se mai frămînte sub năvala grijilor decît pentru o clipă, adică pentru a lua o hotărîre. Avea puterea de a se dedubla cu totul și de a privi dinafară dezastrul, pentru a nu se lăsa îngropată sub povara lui. Era, fără îndoială, ceva măreț, dar groaznic pentru o femeie. De la ora la care se trezise și își regăsise toate gîndurile, pînă la ora cînd începuse să-și facă toaleta, cumpănise primejdia pe toată întinderea ei, deci și posibilitatea unei năprasnice prăbușiri. Medită: să fugă în altă țară? să se ducă la rege și să-i mărturisească datoriile? — sau să cucerească vreun bancher bogat și să plătească jucînd la Bursă? Ovreiul ar fi destul de deștept ca să-i acopere paguba și, cu aurul pe care i l-ar procura, ar ieși basma curată. Toate aceste mijloace și perspectivele acestor catastrofe fuseseră examinate la rece, cu calm, fără tulburare. Așa cum entomologul înțeapă fluturele cel mai frumos pentru a-l fixa cu acul, ca să-l poată studia, doamna de Maufrigneuse își desprinse din inimă dragostea, fixînd-o în afară de ea, pentru a o studia potrivit necesităților momentului, gata să-și reia pasiunea numai după ce-și va fi fost salvat coroana de ducesă. Fără să cadă pradă șovăielilor, pe care odinioară Richelieu nu le mărturisea decît părintelui Joseph,[52] sau pe care Napoleon le ascundea la început lumii întregi — ea își fixase de la început o atitudine hotărîtă: sau într-un fel, sau într-altul. Cînd Victurnien intră, o găsi așezată lingă foc; ceruse tocmai să i se aducă toaleta pentru Bois de Boulogne, unde dorea să iasă de va fi timp frumos.

În ciuda inteligenței sale vii și a puterii sale de stăpînire, contele era în starea în care ar fi fost de așteptat mai curînd s-o găsească pe ea; inima îi bătea cu putere și, sub masca înfățișării lui de dandy, îl treceau toate sudorile; nu îndrăznea încă să întindă mîna spre piatra de boltă pe care, o dată scoasă, avea să facă să se năruie piramida existenței lor mutuale. Îi venea atît de greu să știe ceva cu certitudine! Cei mai tari oameni au uneori beția de a se amăgi, atunci cînd adevărul privit în față i-ar face să se simtă umiliți și mici în propriii lor ochi. Victurnien încercă să iasă din propria sa incertitudine, zvîrlind o frază compromițătoare.

— Ce ai? fu primul cuvînt al Dianei de Maufrigneuse, văzînd înfățișarea lui Victurnien.

— Sînt, scumpa mea Diana, într-o atît de mare încurcătură, încît un înecat la fundul apei și aproape de ultima suflare ar fi mai fericit ca mine.

— Ei! făcu ea. Fleacuri! Ești un copil. Haide, spune!

— Sînt copleșit de datorii și a ajuns funia la par.

— Numai asta? întrebă ea zîmbind. Toate afacerile de bani se aranjează într-un fel sau altul; numai nenorocirile de dragoste sînt iremediabile.

Ușurat de această neașteptată înțelegere a situației, Victurnien începu să depene cu talent și mai ales cu dibăcie, firul strălucit al vieții pe care o dusese în ultimele treizeci de luni. Povestirea lui se desfășura învăluită în poezia momentului, aceea care inspiră întotdeauna în clipele de mare tensiune; știa de altfel să poleiască aceste mărturisiri cu un elegant dispreț pentru lucruri și oameni. Explicația a fost cît se poate de aristocratică. Ducesa asculta așa cum totdeauna știa să asculte, cu cotul sprijinit pe genunchiul ridicat foarte sus. Ținea piciorul pe un scăunel. Degetele-i erau arcuite cu gingășie în jurul frumoasei sale bărbii, cu ochii pironiți în ochii contelui, dar străbătuți de fulgerele feluritelor simțăminte care treceau prin albastrul lor, ca luminile furtunii între doi nori. Fruntea îi rămăsese liniștită și gura serioasă; serioasă de atenție încordată, dar și din dragoste, cu buzele parcă legate de ale lui Victurnien.

Cînd ești ascultat astfel, ai putea crede că dintr-o asemenea inimă izvorăște o dragoste divină. De aceea, îmbiind acest suflet, atît de strîns legat de al său, să fugă împreună, el exclamă fără să aștepte răspunsul:

— Ești un înger!

Tînărul avea certitudinea că frumoasa Maufrigneuse răspunsese fără să fi vorbit încă.

— Bine, bine — spuse ducesa, care departe de a fi stăpînită de dragostea pe care o exprima chipul ei, era muncită de combinații pe care le păstra tăinuite — nu e vorba de asta, dragul meu. *(Acesta era îngerul...)* Să ne gîndim întîi la tine. Da, vom pleca și cu cît mai curînd, cu atît mai bine. Aranjează totul: te voi urma! E frumos totuși să lași Parisul și lumea mondenă. Îmi voi face pregătirile în așa chip încît nimeni să nu bănuiască nimic.

Această frază: *Te voi urma!* a fost spusă exact cum o spunea atunci marea actriță Mars,[53] pentru a face să tresară două mii de spectatori. Cînd o ducesă de Maufrigneuse oferă într-o singură frază o astfel de jertfă dragostei, și-a plătit datoria. S-ar putea oare să-i mai pomenești de amănunte meschine? Lui Victurnien îi veni cu atît mai ușor să-i ascundă mijloacele pe care avea de gînd să le întrebuințeze, cu cît Diana n-avea de gînd să-i pună întrebări: rămăsese, cum spunea de Marsay, poftită la banchetul încununat cu trandafiri, pe care orice bărbat trebuia să i-l pregătească. Victurnien nu voi să plece fără ca promisiunea să fi fost pecetluită: simțea nevoia să-și stimuleze prin dragoste curajul de a trece la o acțiune care — își spunea el — ar putea fi greșit interpretată. Dar se bizuia — și acesta a fost argumentul său hotărîtor — pe mătușa și pe tatăl său pentru a înăbuși scandalul. Se mai bizuia și pe Chesnel, care să născocească vreo tranzacție. De altfel, această *afacere* era singurul mijloc de a face un împrumut asupra pămînturilor familiei. Cu trei sute de mii de franci, contele și ducesa puteau să plece și să trăiască fericiți, ascunși într-un palat din Veneția — și acolo să uite de lume! Și-au povestit dinainte noul lor roman. A doua zi, Victurnien plăsmui o poliță de trei sute de mii de franci și o duse la Keller. Keller plăti, căci avea în acel moment fonduri de ale lui du Croisier, dar îl preveni printr-o scrisoare să nu mai facă plăți prin el, fără aviz prealabil. Du Croisier, foarte mirat, își ceru contul, care îi fu trimis. Acest cont explica totul: răzbunarea lui era împlinită.

Cînd Victurnien avu banii în mînă, îi duse doamnei de Maufrigneuse care, după ce încuie bancnotele într-un scrin, hotărî — spre a-și lua rămas bun de la lume — să meargă pentru ultima dată la Operă. Victurnien era visător, distrat, îngrijorat; începea să judece că locul său în loja ducesei ar putea să-l coste scump; că ar face mai bine, după ce a pus banii în siguranță, să cadă cît mai grabnic la picioarele lui Chesnel și să-i mărturisească strîmtorarea în care se afla. Înainte de a ieși, ducesa nu se putu stăpîni să nu-i arunce lui Victurnien o privire plină de înțeles, în care sclipea dorința de a merge în doi la cuibul care le era atît de drag, ca să-și ia rămas bun. Contele pierdu o noapte. A doua zi, la ora trei, era la palatul Maufrigneuse, spre a pune la punct cu ducesa plecarea către miezul nopții.

— Ce să mai plecăm? spuse ducesa. M-am gîndit bine la acest proiect. Vicontesa de Beauséant și ducesa de Langeais s-au făcut nevăzute. Fuga mea ar avea ceva foarte banal. Vom înfrunta furtuna. Va fi cu mult mai frumos. Sînt sigură de succes.

Lui Victurnien îi veni amețeală ; i se păru că-i crapă pielea și că sîngele îi țîșnește în toate părțile.

— Ce ai? exclamă frumoasa Diana, băgînd de seamă șovăiala pe care femeile n-o iartă niciodată.

Un om dibaci ar trebui să răspundă mai întîi *da* la toate fanteziile femeilor și să le sugereze doar motivele unui *nu*, lăsîndu-le lor privilegiul de a-și schimba gîndurile, hotărîrile și sentimentele. Pentru prima oară Victurnien se mînie ; mînia oamenilor slabi și visători, furtună cu ploaie și cu fulgere, dar fără tunete. Se purtă foarte aspru cu îngerul pe a cărui încredere mizase mai mult decît viața lui — onoarea familiei sale.

— Iată dar — exclamă ea — ce găsim să ne spunem după optsprezece luni de dragoste! Mă jignești. Mă jignești adînc. Pleacă! Nu vreau să te mai văd! Credeam că mă iubești, dar văd că nu mă iubești.

— Nu te iubesc? întrebă el, fulgerat de această învinuire.

— Nu, domnule!

— Și totuși, strigă el. Ah! dacă ai ști ce-am făcut pentru tine.

— Ce ai făcut atît de mult pentru mine, domnule? Vorbești ca și cum un bărbat n-ar trebui să facă totul pentru o femeie care a făcut atîtea pentru dumneata!

— Nu ești demnă să știi, strigă Victurnien, scos din minți.

— Daa!

După acest sublim „daa“! Diana își lăsă capul în mîini și rămase rece, nemișcată, neînduplecată, așa cum trebuie să rămînă îngerii ce nu împărtășesc nici unul din simțămintele omenești. Cînd Victurnien o văzu în această ipostază, uită orice primejdie. Nu se purtase oare urît cu ființa cea mai angelică din lume? Voia acum să-i dobîndească iertarea. Se aruncă la picioarele Dianei de Maufrigneuse, i le sărută, o imploră, plînse. Nenorocitul rămase acolo două ceasuri, făcînd toate nebuniile, dar întîlnea incontinuu o figură rece și niște ochi în care din cînd în cînd se iveau lacrimi; lacrimi mari, tăcute, îndată șterse, pentru ca nedemnul amant să nu le poată culege. Ducesa juca o dramă dintre acelea care fac pe femei auguste și sacre.

Mai trecură încă alte două ore. Contele obținu în sfîrșit mîna Dianei, dar o regăsi rece și fără viață. Mîna aceea frumoasă, plină de tainice comori, era parcă acuma de lemn, doar ceva mai mlădie, însă ea nu exprima nimic; de altfel el o luase, — nu i-o întinsese ea. Victurnien nu mai trăia, nu mai gîndea. N-ar fi văzut în clipele acelea nici soarele. Ce să facă? Ce să hotărască? In împrejurări de felul acesta, ca să-ți păstrezi sîngele rece, trebuie să ai firea ocnașului, care după ce a furat noaptea medalii de aur din Biblioteca regală, vine a doua zi la fratele său, om de treabă, ca să i le topească; și auzind pe acesta că-l întrebă: „Ce să fac?“ îi răspunde calm: „Fă-mi o cafea!“ Victurnien era însă atît de năucit, încît negurile îi învăluiau mintea. Peste aceste neguri cenușii — aidoma chipurilor pe care Raphael le zugrăvea pe fundaluri negre — se perindau imaginile voluptăților de la care trebuia să-și ia rămas bun. Neînduplecată și disprețuitoare, ducesa se juca acum cu un capăt de eșarfă, aruncînd priviri îndîrjite lui Victurnien; cochetа cu amintirile ei mondene, îi vorbea despre rivalii lui, ca și cînd mînia ar fi hotărît-o să înlocuiască cu unul din ei pe acest om care fusese în stare să spulbere într-o singură clipă atîtea luni de dragoste.

— O! — zicea ea — încîntătorul Félix de Vandenesse, atît de credincios doamnei de Mortsauf, n-ar fi cutezat să-i facă o asemenea scenă. El știe să iubească! De Marsay, teribilul de Marsay, pe care toți îl privesc ca pe un tigru, este unul din acei oameni tari, care bruftuiesc pe bărbați, dar pentru femei au toate gingășiile... Montriveau a călcat-o în picioare pe ducesa de Langeais, așa cum Othello a ucis-o pe Desdemona într-un acces de furie care, cel puțin, dovedea tăria dragostei lui: n-a fost meschin la o sfadă! Iți face plăcere să fii zdrobită astfel! Plăcerea bărbaților blonzi, subțiri și plăpînzi, este să chinuiască femeile; ei nu pot domni decît peste aceste biete făpturi slabe; iubesc numai pentru a avea motiv să se creadă bărbați. Tirania dragostei este singura lor putere. Nu-și explica de ce se pusese sub stăpînirea unui bărbat blond. De Marsay, Montriveau, Vandenesse, toți acești bruni frumoși, aveau raze de soare în ochi. A fost un adevărat potop de invective care șuierau ca gloanțele. Diana arunca dintr-o vorbă trei săgeți: umilea, ințepa și jignea ea singură, cît puteau răni zece sălbatici ce ar fi vrut să-și schingiuiască dușmanul legat de stîlp.

Pierzînd răbdarea, contele îi strigă:

— Ești nebună!

Ieși din încăpere, numai Dumnezeu știe în ce hal. Iși mînă calul cum nu-l mînase niciodată... Se agăță de trăsură. Se lovi de un stîlp în piața Ludovic al XV-lea, mergînd brambura. Calul, nemaisimțindu-se ținut în frîu, galopa prin Quai d'Orsay spre grajd. Luînd colțul, pe strada Universității, cabrioleta fu oprită de Joséphin:

— Domnule conte, spuse bătrînul speriat, nu puteți merge acasă, căci poliția a venit să vă aresteze...

Victurnien crezu că motivul arestării este documentul plăsmuit (care n-avusese încă timp să fie înmînat procurorului regal) și nicidecum adevăratele sale polițe care, de cîteva zile, prinseseră viață în chip de procese, după toată regula și care, ajunse în mîna ipistaților, erau aduse acum în scenă, cu toată recuzita și decorul de agenți, portărei, judecători, zece comisari de poliție, jandarmi și alți reprezentanți ai Ordinei publice.

Ca de altfel cei mai mulți dintre criminali, Victurnien nu se gîndea decît la crima lui.

— Sînt pierdut! exclamă el.

— Nu, domnule conte, nu vă opriți: duceți-vă la hotelul „Du Bon Lafontaine“ din strada Grenelle. Acolo o veți găsi pe domnișoara Armande care a sosit acum; caii sînt puși la trăsură, vă așteaptă să plecați cu dînsa.

In tulburarea sa, Victurnien apuca ramura întinsă, ca un om care se îneacă. Alergă la hotel, o găsi și o îmbrățișă pe mătușă-sa care plîngea ca o fîntînă:

s-ar fi zis că este complice la greșelile nepotului ei. Amîndoi se urcară în caleașcă și după puțin timp erau în afara Parisului, pe drumul care duce la Brest. Victurnien, doborît, păstra o tăcere adîncă. Cînd mătușa și nepotul au început să-și vorbească, s-a vădit confuzia care aruncase pe Victurnien în brațele domnișoarei Armande: nepotul se gîndea la falsul pe care-l comisese, iar mătușa la datorii și la polițe.

— Știi tot, mătușă?... îi spuse el.

— Da, bietul meu copil, dar ne ai pe noi. În aceste clipe nu vreau să te cert. Liniștește-te.

— Trebuie să mă ascund.

— S-ar putea. Da, ideea e minunată.

— Dacă am face în așa fel încît să ajungem noaptea, aș intra la Chesnel fără să fiu văzut.

— Ar fi mai bine, căci am putea ascunde totul fratelui meu. Bietul îngeraș! Cît suferă, se căina ea, mîngîind pe mîrșavul copil.

— O! acum înțeleg ce înseamnă dezonoarea. Ea mi-a răcit dragostea.

— Sărman copil! Atîta fericire și atîta amărăciune!

Domnișoara Armande ținea capul înfierbîntat al nepotului la pieptul ei, îi săruta fruntea îmbrobonată de sudoare, în ciuda frigului de afară, așa cum mironosițele trebuie să fi sărutat fruntea lui Crist cînd l-au înfășurat în giulgiu.

După foarte înțeleapta lui chibzuială, acest fiu risipitor ajunse în puterea nopții la casa liniștită din strada du Bercail; dar întîmplarea voi ca, venind acolo, să se arunce — vorba zicalei — în gura lupului. Cu o zi înainte, Chesnel predase biroul de notariat primului ajutor de notar al lui Lepressoir, notarul liberalilor, după cum el fusese notarul aristocrației. Tînărul aparținea unei familii destul de înstărite pentru a-i putea da lui Chesnel un acont de o sută de mii de franci, sumă destul de importantă.

„Cu o sută de mii de franci — își zicea notarul, frecîndu-și mîinile — voi putea acoperi multe creanțe. Băiatul are datorii cămătărești; o să-l încuiem aici, iar eu mă voi duce la Paris să astup gurile dulăilor ălora.“

Chesnel, cinstitul Chesnel, nepătatul Chesnel, demnul Chesnel numea dulăi pe creditorii lui Victurnien, copilul inimii sale. Viitorul notar ieșea tocmai din strada du Bercail, cînd intra caleașca domnișoarei Armande. Curiozitatea firească a oricărui tînăr la vederea unei calești oprindu-se în acel oraș, la o asemenea oră, la ușa bătrînului notar, îl făcu să se oprească în umbra unui gang, de unde o zări pe domnișoara Armande.

„Domnișoara Armande d'Esgrignon la ora asta? Oare ce s-o fi petrecînd la ei?“ își zise.

Văzînd-o pe domnișoară, Chesnel o primi în mod îndeajuns de misterios, trăgînd înapoi lampa pe care o ținea în mînă. Văzîndu-l și pe Victurnien, înțelese totul, de la prima vorbă pe care domnișoara Armande i-o șopti la ureche; privi în lungul străzii pe care o văzu pustie și tăcută; îi făcu semn și tînărul sări din caleașcă în curte. Dar zadarnic, căci ascunzătoarea lui Victurnien era de acum cunoscută de către succesorul lui Chesnel.

— Ah! domnule conte! exclamă fostul notar cînd Victurnien se află instalat într-o cameră ce dădea în biroul lui Chesnel și în care nu se putea pătrunde decît trecînd peste trupul acestuia.

— Da, domnule Chesnel — răspunse tînărul, înțelegînd exclamația bătrînului său prieten — nu te-am ascultat și acum iată-mă prăbușit în fundul unei prăpastii, unde voi pieri.

— Nu, nu! răspunse moșneagul privind triumfător spre domnișoara Armande și spre conte. Mi-am vîndut biroul de notariat. Am muncit destul și am hotărît să mă retrag. Mîine la prînz voi avea o sută de mii de franci cu care se pot aranja multe. Domnișoară, adăugă el, sînteți obosită. Urcați-vă în trăsură și duceți-vă să vă culcați. Afacerile, pe mîine.

— E în siguranță aci? întrebă ea, arătînd spre Victurnien.

— Firește! răspunse bătrînul.

Își sărută nepotul pe fruntea căruia s-au prelins cîteva lacrimi și plecă.

— Dragul meu Chesnel, la ce folosesc cei o sută de mii de franci ai dumitale, in situația in care mă aflu ? se adresă contele bătrînului cind rămaseră singuri. Cred că nu-mi cunoști toată nenorocirea.

Victurnien îi povesti totul din fir în păr. Chesnel rămase înmărmurit. Fără puterea devotamentului său, n-ar fi îndurat lovitura. Două șiruri de lacrimi se prelingeau din ochii lui, care s-ar fi părut că uitaseră să mai plîngă. Redevenise copil pentru cîteva clipe. Cîteva clipe își pierdu și mințile, ca un om care și-ar găsi casa în flăcări și printr-un geam ar vedea focul cuprinzînd leagănul copiilor și ar auzi cum le sfiriie părul arzînd. Se ridică în picioare, înălță miinile sale bătrîne și le flutură plin de deznădejde, cu gesturi de nebun.

— Mai bine ar muri pe loc tatăl dumitale, decît să afle așa ceva, tinere ! E destul că ești falsificator, ca să mai fii și paricid. Să fugi ? Nu, căci ai fi osîndit în lipsă. Nenorocit copil, de ce nu mi-ai falsificat semnătura mea ? Eu aș fi plătit, n-aș fi dus polița la procuror. Acum nu mai pot face nimic. M-ai aruncat în străfundurile iadului ! Du Croisier ! Ce ne facem cu el ? Dacă ai fi ucis pe cineva, asta încă s-ar mai fi putut ierta ! Dar un fals ! un fals ! Și timpul, timpul care zboară, făcu el arătînd cu un gest amenințător spre vechea sa pendulă. Acum ne trebuie un pașaport fals ; o crimă atrage altă crimă. Trebuie — spuse el, făcînd o pauză — trebuie înainte de orice să salvăm familia d'Esgrignon.

— Dar banii sînt încă la doamna de Maufrigneuse, strigă Victurnien.

— Ah ! exclamă Chesnel. Ei bine, mai avem un pic de speranță. Vom putea oare să-l înduplecăm pe du Croisier, să-l cumpărăm ? Îi vom da, de va voi, toată averea familiei. Mă duc la el, mă duc să-l trezesc, să-i ofer orice. De altfel nu dumneata, ci eu voi fi acela care a comis falsul. Voi merge la galere. Am depășit vîrsta pentru galere ; nu vor putea decît să mă închidă.

— Dar am scris cu propria mea mînă tot documentul, mărturisi Victurnien, fără să pară impresionat de acest nesfîrșit devotament.

— Imbecil! — mă iertați, domnule conte. Trebuia să fi pus pe Joséphin să-l scrie, urlă bătrînul notar ca turbat. E un om bun, ar fi luat totul asupra lui. S-a sfîrșit! Se năruie lumea, reluă bătrînul, istovit, așezîndu-se. Du Croisier este un tigru: să ne ferim să-l trezim... Cît e ceasul? Unde e polița? La Paris am răscumpăra-o de la Keller; s-ar învoi. Ah! este o afacere în care orice devine o primejdie; cel mai mic demers greșit ne poate pierde. În tot cazul, ne trebuiesc banii. Nimeni nu vă știe aici. Dacă trebuie, veți trăi îngropat ca într-o hrubă. Eu plec imediat la Paris. Aud venind poștalionul de Brest.

Într-o clipă, bătrînul își regăsi toate puterile tinereții sale, sprinteneala, vigoarea; își făcu o desagă de călătorie, luă ceva bani și aduse o pîine de șase livre în odaia mică, unde își închise copilul de suflet.

— Nici un zgomot! îi spuse el. Rămîneți aici pînă la întoarcerea mea, fără să aprindeți lumina noaptea; dacă nu, intrați la ocnă! Mă înțelegeți, domnule conte? Da, la ocnă — dacă într-un oraș ca al nostru v-ar ști cineva aici.

Apoi Chesnel plecă, după ce dădu cîteva dispoziții menajerei: să spună că e bolnav, să nu primească pe nimeni, să trimită pe toți la plimbare, să amîne cu trei zile orice afaceri. Se duse să-l încînte pe directorul poștei, îi povesti un roman, căci avea talentul unui romancier iscusit: obținu, dacă va mai fi vreun loc, să fie luat fără autorizație de călătorie; și mai obținu să fie păstrat secretul acestei plecări grăbite.

Poștalionul sosi — din fericire gol. Ajuns a doua zi, în zori, la Paris, notarul se prezentă la nouă dimineața la Keller, — care îi spuse că afurisitul document fusese retrimis încă în urmă cu trei zile lui du Croisier; dar, în afară de aceste informații, încă nimic compromițător. Înainte de a se despărți de bancher, Chesnel îl întrebă dacă — în cazul în care s-ar depune banii — ar putea căpăta înapoi hîrtia. François Keller răspunse că hîrtia aparținea acum lui du Croisier, — singur stăpîn s-o păstreze sau să o înapoieze.

În culmea desperării, bătrînul se duse la ducesă. La ora aceea, doamna de Maufrigneuse nu primea pe nimeni. Chesnel își dădea seama cît prețuia timpul; de aceea se așeză în anticameră și scrise cîteva rînduri pe care le făcu să ajungă la doamna de Maufrigneuse, seducînd, încîntînd, interesînd și chiar poruncind slujitorilor celor mai obraznici și celor mai neînduplecați din lume. Cu toate că era încă în pat, ducesa, spre mirarea întregii case, primi în iatacul ei pe bătrînul în pantaloni negri, cu ciorapii încrețiți și pantofi cu catarame.

— Ce este, domnule? i se adresă ea, căutînd să apară cît mai bine în mijlocul neorînduielii în care se afla; ce vrea de la mine ingratul?

— Este, doamnă — exclamă moșneagul — faptul că aveți la dumneavoastră o sută de mii de scuzi ai noștri.

— Da — răspunse ea — dar ce înseamnă...

— Această sumă este rezultatul unui fals care ne poate duce la galere și pe care l-a făcut din dragoste pentru dumneavoastră, spuse Chesnel cu înflăcărare. Cum de n-ați ghicit, dumneavoastră, care sînteți atît de înțeleaptă? În loc să certați băiatul, trebuia să-l întrebați și să-l salvați, oprindu-l la timp. Acum, dea Domnul ca nenorocirea să nu fie de neînlăturat. Vom avea nevoie de toată trecerea dumneavoastră pe lîngă rege.

De la primele vorbe care îi explicau întîmplarea, ducesa — rușinată de purtarea ei față de un îndrăgostit atît de pătimaș — fu cuprinsă de teama să nu fie bănuită de complicitate. In dorința de a arăta că a păstrat banii fără să se atingă de ei, uită de conveniențe și încetă să-l mai considere pe notar ca bărbat; zvîrli la o parte plapuma cu o mișcare violentă și se repezi la scrin, trecînd pe dinaintea notarului ca unul din acei îngeri care străbat vignetele lui Lamartine, reinstalîndu-se apoi tulburată în pat, după ce întinsese lui Chesnel cei o sută de mii de scuzi.

— Sînteți un înger, doamnă! exclamă el. (De bună seamă, trebuia să fie înger pentru toată lumea!) Dar asta nu e tot — reluă notarul — mă bizui pe sprijinul dumneavoastră ca să ne salvați.

— Să vă salvez! Voi reuşi sau voi pieri! Trebuie să iubeşti într-adevăr mult, pentru ca să nu te dai înapoi de la o nelegiuire. Pentru care femeie s-a mai făcut o atare faptă? Bietul copil! Duceţi-vă şi nu pierdeţi timpul, domnule Chesnel. Aveţi încredere în mine ca în dumneavoastră.

— Doamnă ducesă! Doamnă ducesă! Bătrînul notar abia putu să mai articuleze aceste cuvinte, atît era de mişcat... Plîngea; îi veni să ţopăie, dar de frică să nu înnebunească, se stăpîni.

— Noi îl vom salva, noi amîndoi, spuse el depărtîndu-se.

Chesnel se duse de îndată să-l vadă pe Joséphin, care îi deschise scrinul şi sertarul în care tînărul conte îşi ţinea hîrtiile şi găsi, din fericire, cîteva din scrisorile lui du Croisier şi Keller, care le puteau fi de folos. Apoi se sui într-o diligenţă care tocmai pleca. Plăti pe vizitii ca să mîne diligenţa greoaie tot atît de repede ca poştalionul; din fericire, întîlni alţi doi călători, tot atît de zoriţi ca el şi cu care se înţelese să ia masa chiar în diligenţă, fără să mai facă vreun alt popas. Caii parcă înghiţeau pămîntul. Notarul reveni în strada du Bercail, după o lipsă de trei zile. Cu toate că era unsprezece înainte de miezul nopţii, ajunsese prea tîrziu. Chesnel zări jandarmii în faţa porţii şi, cînd ajunse în prag, văzu în curte pe tînărul conte arestat. Hotărît lucru, dacă ar fi avut putere, i-ar fi omorît pe toţi oamenii justiţiei şi pe soldaţi; dar nu putu decît să se arunce de gîtul lui Victurnien.

— Dacă nu izbutesc să înăbuş afacerea, va trebui să vă împuşcaţi, înainte ca să fie emis actul de acuzare, îi şopti la ureche.

Victurnien era atît de înmărmurit, încît îl privi pe notar fără să-l înţeleagă.

— Să mă omor? îngînă el.

— Da. Dacă nu vei avea curajul s-o faci, bizuie-te pe mine, copilul meu, îi spuse Chesnel strîngîndu-i mîna.

În ciuda durerii pe care i-o pricinuia acest sfîşietor spectacol, el rămase înfipt pe picioarele-i tremurînde, ca să-şi mai privească fiul inimii sale, pe contele d'Esgrignon, pe moștenitorul acestei mari familii, dus între jandarmi, înconjurat de comisarul de poliție al orașului, judecătorul de pace și portărelul parchetului. Bătrînul nu-și regăsi cumpătul și prezența de spirit decît după ce grupul dispăru, cînd nu mai auzi zgomotul pașilor și liniștea se așternu din nou.

— O să răciți, domnule, îi spuse Brigitte.

— Să te ia dracu! strigă notarul înfuriat.

Brigitte, care n-auzise asemenea cuvinte de douăzeci și nouă de ani, de cînd slujea la Chesnel, scăpă lumînarea din mînă; dar, fără să bage de seamă spaima femeii, stăpînul, care nu mai auzi exclamația menajerei, o luă la fugă spre Val-Noble.

„E nebun! își spuse ea. De fapt, are și de ce. Dar unde s-o duce? Mi-e cu neputință să mă iau după el. Ce are să se întîmple? S-o fi dus să se înece?“

Brigitte dădu fuga și trezi pe primul secretar și-l trimise să vegheze pe malurile rîului ce dobîndise o tristă faimă, de cînd cu sinuciderea unui tînăr plin de viitor și moartea recentă a unei tinere fete seduse.

Chesnel se duse la du Croisier — nu mai avea altă nădejde. Falsul nu era urmărit decît pe bază de plîngere prealabilă. Dacă du Croisier s-ar fi învoit, era încă posibil de a face să treacă plîngerea drept o neînțelegere. Chesnel spera să-l poată cumpăra.

În seara aceasta, venise mai multă lume ca de obicei la domnul și doamna du Croisier. Cu toate că afacerea aceasta fusese ținută secret între președintele Tribunalului, domnul du Ronceret, domnul Sauvager, primul substitut de procuror și domnul du Coudrai, fostul păstrător de ipoteci, destituit pentru malversațiuni, doamnele du Ronceret și du Coudrai împărtășiseră secretul la cîte una sau două prietene intime. Știrea se răspîndise deci în societatea burgheză și nobilă care-și dădea întîlnire în casa lui du Croisier. Fiecare simțea gravitatea unei asemenea afaceri și nici unul nu îndrăznea să vorbească deschis. Legăturile doamnei du Croisier cu marea nobilime erau de altfel atît de cunoscute, încît abia îndrăzniră unii să șoptească ceva despre nenorocirea întîmplată familiei d'Esgrignon și să ceară lămuriri. Cei care erau îndeosebi interesați așteptară, pentru a vorbi despre această chestiune, ora la care doamna du Croisier se retrăgea în camera de dormit, unde își făcea rugăciunile, departe de privirile soțului său. În clipa în care stăpîna casei dispăru, aliații lui du Croisier, care cunoșteau tainele și planurile marelui industriaș, se numărară din ochi și constatînd că în salon rămăseseră încă persoane ale căror opinii și interese le făceau suspecte, continuară să joace. Către ora unsprezece și jumătate, nu mai rămăseseră decît intimii : domnul Sauvager, domnul Camusot, judecătorul de instrucție cu soția sa, domnul și doamna du Ronceret, fiul lor Félicien, domnul și doamna du Coudrai, Joseph Blondet, fiul cel mare al unui bătrîn judecător, în totul vreo zece inși.

Se povestește că Talleyrand, într-o noapte de pomină, la ora trei dimineața, jucînd cărți la ducesa de Luynes, întrerupse jocul, își puse ceasul pe masă și întrebă pe cei din jur dacă prințul de Condé avea alți copii afară de ducele d'Enghien.[54]

— De ce oare întrebați un lucru pe care-l știți atît de bine ? replică doamna Luynes.

— Fiindcă dacă prințul nu are alți copii, atunci familia de Condé s-a stins !

După o clipă de tăcere, jocul fu reluat. Printr-un gest asemănător procedă și președintele du Ronceret, fie că știa acest episod al istoriei contemporane, fie că mințile mărunte se aseamănă poate cu cele mari, în expresiile vieții politice. Își privi ceasul și întrerupînd bostonul, spuse :

— În acest moment se procedează la arestarea contelui d'Esgrignon și această familie atît de înfumurată va fi în veci dezonorată.

— Ai pus mîna pe băiat ? întrebă vesel du Coudrai.

Toți cei de față, în afară de președinte, de substitut și du Croisier rămaseră uluiți.

— Este arestat în casa lui Chesnel, unde se ascunsese, adăugă substitutul cu aerul unui om foarte capabil, dar necunoscut, care ar merita s-ajungă ministru al Poliției.

Acest Sauvager, prim-substitut, era un tînăr de douăzeci și cinci de ani, slab și deșirat, cu fața prelungă și măslinie, cu părul negru și creț, ochii duși în fundul capului, cu cearcăne mari și pleoape zbircite și cătrănite. Avea un nas de pasăre de pradă, o gură strînsă și obrajii supți de ambiție. Era tipul ființelor de mîna a doua, pîndind împrejurările, hotărît la orice pentru a ajunge, dar rămînînd în limitele posibilului și în hotarul legalităților. Aerul său important anunța în chip strălucit limbuția sa slugarnică. Taina ascunzătorii lui Victurnien îi fusese dezvăluită de succesorul lui Chesnel și privea cu admirație istețimea acestuia. Știrea păru să surprindă peste măsură pe judecătorul de instrucție Camusot care, în urma rechizitoriului lui Sauvager, emisese mandatul de arestare, executat atît de repede. Camusot era în vîrstă de vreo treizeci de ani, mic, bondoc, blond, cu trupul moale și chipul palid ca aproape toți magistrații ce trăiesc închiși în cabinetele sau în sălile lor de chibzuință. În ochii lui, de un galben deschis, se citea acea neîncredere care trece drept șiretenie.

Doamna Camusot își privi soțul ca și cum i-ar fi spus: „N-am avut eu dreptate?“

— Va să zică procesul va avea loc? întrebă judecătorul de instrucție.

— Te îndoiai? reluă du Coudrai. Totul s-a terminat, de vreme ce am pus mîna pe conte.

— Mai este juriul, spuse Camusot. Și în privința aceasta, domnul prefect va avea grijă, cu recuzările ordonate de Parchet și cu cele ale acuzatului, să nu rămînă decît oameni favorabili achitării. Părerea mea ar fi să tranzacționăm, spuse el adresîndu-se lui du Croisier.

— Să tranzacționăm, spuse președintele, dar Justiția este sezisată.

— Achitat sau condamnat, contele d'Esgrignon nu va ieși mai puțin dezonorat din această afacere, declară substitutul.

— Sînt parte civilă, adăugă du Croisier. Îl voi angaja pe unul din frații Dupin, pe cel mai mare.

Vom vedea cum va scăpa familia d'Esgrignon din ghearele lui.

— Va şti şi ea să se apere, să-şi aleagă un avocat de la Paris. Iţi va da ca adversar pe Berryer,[55] spuse doamna Camusot. La aşa pisică, aşa şoareci!

Du Croisier, Sauvager şi preşedintele priviră pe judecător stăpîniţi de acelaşi gînd. Tonul şi maniera cu care tînăra femeie zvîrlise proverbul în obrazul celor opt inşi care puneau la cale pierzania familiei d'Esgrignon, le pricinuia nelinişti pe care însă fiecare dintre ei ştia să şi le ascundă, aşa cum ştiau să ascundă provincialii, obişnuiţi cu vicleniile vieţii lor monahale. Doamna Camusot observă schimbarea de pe feţele lor, îndată ce au început să miroasă că judecătorul s-ar putea opune planurilor lui du Croisier. Văzînd că soţul ei îşi dezvăluie gîndurile, ea încerca să măsoare adîncimea acestor sentimente de ură şi să ghicească prin ce interese du Croisier şi-a asociat pe primul substitut, care activase cu atîta grabă şi atît de vizibil împotriva vederilor celor de la putere.

— In orice caz — spuse ea — dacă în această afacere vor veni avocaţi celebri de la Paris, vom avea cîteva foarte interesante şedinţe ale Curţii cu juri. Cred însă că afacerea se va stinge între Tribunal şi Curtea regală. Se poate lesne închipui că guvernul va face în ascuns tot ce va putea pentru a salva pe tînărul care aparţine unei ilustre familii şi a cărui prietenă este ducesa de Maufrigneuse. Aşa că nu cred să putem avea un scandal de felul Landernau.[56]

— Cu cîtă uşurinţă vorbiţi, doamnă! spuse cu severitate preşedintele. Credeţi că Tribunalul, care va instrui afacerea şi o va judeca, se va lăsa influenţat de considerente străine de justiţie?

— Împrejurările au dovedit contrariul, răspunse ea răutăcioasă, uitîndu-se la preşedinte şi la substitut, care îi aruncară o privire rece.

— Explicaţi-vă, doamnă, o somă substitutul. Vorbiţi ca şi cum nu ne-am fi făcut datoria.

— Cuvintele doamnei n-au nici o valoare, spuse Camusot.

— Dar cele ale președintelui n-au preîntîmpinat oare o chestiune pendinte de instrucție — zise ea — mai înainte ca instrucția să fie măcar începută și Tribunalul să se fi pronunțat ?

— Aci nu sîntem la Palatul de Justiție, îi răspunse substitutul acru ; și, de altfel, le știu toate astea.

— Nici procurorul regal nu știe încă nimic, îi replică ea privindu-l cu ironie. Se va întoarce cu toată graba de la Camera deputaților. I-ați dat de lucru ; va face probabil chiar el personal concluziile.

Substitutul își încruntă sprîncenele stufoase și cei interesați observară zugrăvite pe fruntea sa unele scrupule tîrzii.

Se lăsă o liniște adîncă, în timpul căreia nu se mai auzi decît foșnetul cărților de joc. Domnul și doamna Camusot, văzîndu-se tratați cu răceală, plecară pentru a lăsa pe conspiratori să discute în voie.

— Camusot — i se adresă soția sa cînd ajunseră în stradă — te-ai pripit mult prea mult. De ce să lași pe oamenii aceștia să creadă că nu ești de acord cu planurile lor ? Îți pot juca vreo farsă.

— Ce-mi pot face ? Sînt singurul judecător de instrucție.

— Nu pot oare să te vorbească de rău în ascuns și să te trezești destituit ?

În aceeași clipă, perechea se ciocni de Chesnel. Bătrînul notar recunoscu pe judecător. Cu luciditatea celor care au obișnuința afacerilor, el își dădu seama că soarta familiei d'Esgrignon se află în miinile acestui om.

— Ah ! Domnule, exclamă bătrînul, ce mare nevoie vom avea de dumneavoastră. Aș vrea să vă spun doar două vorbe. Mă scuzați, doamnă, se adresă el soției judecătorului, trăgîndu-l deoparte.

Ca o perfectă conspiratoare, doamna Camusot își întoarse privirile spre casa lui du Croisier, pentru a întrerupe convorbirea celor doi, în cazul cînd cineva ar ieși ; dar bănuia — și pe bună dreptate — că dușmanii erau ocupați cu discutarea incidentului pe care ea îl aruncase de-a curmezișul planurilor lor. Chesnel trase pe judecător într-un colț întunecos, lîngă zid, și se apropie de urechea lui.

— Dacă veți ajuta familia d'Esgrignon, vă veți cîștiga tot creditul ducesei de Maufrigneuse, al prințului de Cadignan, al ducelui de Navarreins, de Lenoncourt, al ministrului de Justiție, al cancelarului și al regelui. Vin de la Paris, știam tot și am alergat să explic totul la Curte. Ne bizuim pe dumneavoastră și voi păstra secretul. Dacă ne sînteți dușman, plec înapoi la Paris mîine și depun în mîinile excelenței sale o plîngere de legitimă suspiciune împotriva Tribunalului, dintre membrii căruia mai mulți au fost, fără îndoială, chiar astă-seară în casa lui du Croisier, unde au băut, au mîncat, — ceea ce este împotriva legilor — și care de altfel sînt prietenii săi.

Dacă ar fi putut, Chesnel ar fi pus și pe Tatăl Cerese să intervină ; părăsi pe judecător fără să mai aștepte răspunsul și se repezi gonind ca un căprior spre casa lui du Croisier.

Somat de soția sa să-i spună ce vorbise cu Chesnel, judecătorul se supuse și fu întîmpinat de eternul : „N-aveam eu dreptate, dragă ?“ pe care femeile îl spun și cînd nu au dreptate, dar atunci cu mai puțină blîndețe. Ajuns acasă, Camusot trebui să recunoască superioritatea soției sale și norocul ce i-o hărăzise, mărturisire care a pricinuit fără îndoială o noapte fericită celor doi soți.

Chesnel întîlni grupul inamicilor săi care ieșeau de la du Croisier și se temu să nu-l găsească culcat, ceea ce ar fi fost o adevărată nenorocire, căci se găsea într-una din acele împrejurări care cer, înainte de orice, iuțeală în acțiune.

— Deschideți, în numele regelui ! strigă el servitorului care tocmai închidea vestibulul.

Își îngăduise să pună pe rege alături de un mic judecător ambițios și cuvîntul îi rămăsese pe buze ; se fîstîci, aiura. Ușa se deschise. Notarul se repezi ca un fulger în anticameră.

— Băiete — zise el servitorului — ai o sută de scuzi dacă poți deștepta pe doamna du Croisier și mi-o poți trimite numaidecît aci. Spune-i ce vrei...

Chesnel deveni calm și rece în momentul în care deschise ușa strălucitului salon unde du Croisier, singur, se plimba cu pași mari. Cei doi bărbați se măsurară o clipă, cu o privire în adîncul căreia mocneau douăzeci de ani de ură și dușmănie. Unul pusese piciorul pe inima familiei d'Esgrignon, celălalt înainta spre el cu o forță de leu, pentru a i-o smulge.

— Vă salut cu umilință, domnule, spuse Chesnel. Ați depus plîngerea ?

— Da, domnule.

— De cînd ?

— De ieri.

— În afară de mandatul de arestare, n-a mai fost înaintat nici un act ?

— Bănuiesc că nu, răspunse du Croisier.

— Vin ca să tratăm.

— Justiția este sezisată, acțiunea publică își va urma cursul, nimic n-o poate opri.

— Să nu ne ocupăm de asta. Sînt la ordinele dumneavoastră, la picioarele dumneavoastră.

Bătrînul Chesnel căzu în genunchi, întinzînd miinile rugătoare spre du Croisier.

— Ce vreți ? Moșiile noastre, castelul nostru ? Luați tot, dar retrageți plîngerea ; nu ne lăsați decît viața și onoarea. Pe lîngă tot ce vă ofer, voi fi sluga dumneavoastră, veți putea dispune de mine.

Du Croisier lăsă pe bătrîn în genunchi și se așeză într-un fotoliu.

— Nu sînteți răzbunător, sînteți bun. Nu ne puteți urî într-atît încît să nu ne înțelegem. Pînă în zori băiatul ar fi liber.

— Tot orașul știe de arestarea lui, spuse du Croisier, savurîndu-și răzbunarea.

— Este o mare nenorocire, dar dacă nu sînt nici dovezi, nici judecată, toate se vor aranja.

Du Croisier reflecta. Chesnel credea că în el se dă lupta cu interesele sale și nutri speranța să-și înfrîngă dușmanul cu ajutorul acestui puternic mobil al acțiunilor omenești. În acest moment hotărîtor, se ivi doamna du Croisier.

— Veniți, doamnă, și ajutați-mi să vă induplec soțul, i se adresă Chesnel, tot în genunchi.

Uimită peste măsură, doamna du Croisier ridică pe bătrîn. Chesnel îi povesti întreaga afacere. Cînd nobila fiică a slujitorului ducilor d'Alençon află despre ce este vorba, se întoarse cu ochii plini de lacrimi către du Croisier.

— Ah! poți oare șovăi? D'Esgrignon-ii, onoarea provinciei! i se adresă ea.

— Nu despre asta este vorba, exclamă du Croisier ridicîndu-se și reluîndu-și agitat plimbarea.

— Cum? Despre ce poate fi atunci vorba? întrebă mirat Chesnel.

— Domnule Chesnel, e vorba de Franța! E vorba de țară, e vorba de popor, e vorba de a învăța pe nobilii dumitale domni că există o Justiție, o lege, o burghezie, o mică nobleță, care nu valorează mai puțin decît ei, și care îi va învinge! Nu calci în picioare zece lanuri de grîu pentru un iepure, nu aduci dezonoarea în familii seducînd niște biete fete, nu disprețuiești niște oameni care îți sînt egali, nu-ți bați joc de ei timp de zece ani, fără ca aceste fapte să nu crească, să nu devină avalanșe și aceste avalanșe să se rostogolească, să strivească și să îngroape pe acești domni nobili. Vreți să se revină la vechea stare de lucruri, vreți să rupeți în bucăți pactul social, această chartă unde sînt înscrise drepturile noastre...

— Mai departe! spuse Chesnel.

— Nu este oare o sfîntă datorie să luminăm poporul? strigă du Croisier. In sfîrșit, el va deschide ochii asupra moralității partidului dumneavoastră, cînd va vedea pe un nobil mergînd ca orice individ de rînd în fața Juraților. Se va spune că oamenii mărunți care-și păstrează onoarea prețuiesc mai mult decît cei mari care și-o pierd. Curtea cu juri strălucește pentru toată lumea. Eu sînt aici apărătorul poporului, prietenul legilor. Chiar dumneavoastră m-ați aruncat de partea poporului, în două rînduri: o dată refuzînd să vă înrudiți cu mine și a doua oară așezîndu-mă în marginea societății dumneavoastră. Acum culegeți ce-ați semănat.

Acest început avu darul să sperie atît pe Chesnel cît și pe doamna du Croisier. Femeia întrevedea pentru prima dată caracterul afurisit al soțului ei; a fost o adevărată lumină care a căzut și asupra trecutului și asupra viitorului. Părea cu neputință ca acest colos să poată fi induplecat, dar Chesnel nu se dădu înapoi în fața imposibilului.

— Cum se poate? Nu ești în stare să ierți, n-ai inimă de creștin? interveni doamna du Croisier.

— Iert cum iartă și Dumnezeu, doamnă: condiționat.

— Ce condiții? întrebă Chesnel, începind să întrezărească o speranță.

— Se apropie alegerile; vreau să-mi dați voturile de care dispuneți.

— Le veți avea, făgădui Chesnel.

— Vreau — continuă du Croisier — să fim primiți, soția mea și cu mine, în chip familiar, în fiece seară, cu o prietenie cel puțin aparentă, de către marchizul d'Esgrignon și de către ai săi.

— Nu știu cum voi aranja aceasta, dar veți fi primiți.

— Aș dori o ipotecă de patru sute de mii de franci, bazată pe o tranzacție scrisă cu privire la această afacere, pentru a vă avea întotdeauna la mînă.

— Consimțim, aprobă Chesnel, fără să mărturisească încă faptul că are la el cei o sută de mii de scuzi. Dar hîrtia va fi în mîna unei terțe persoane și va fi înapoiată familiei după alegerea dumneavoastră și după plata sumei.

— Nu! După căsătoria nepoatei mele, domnișoara Duval, care va avea poate într-o zi o avere de patru milioane. Această fată va fi instituită moștenitoarea mea și a soției mele prin acte scrise. Vei face în așa fel ca să fie luată în căsătorie de tînărul conte.

— Niciodată! strigă Chesnel.

— Niciodată, repetă du Croisier, îmbătat de triumf. Atunci, bună seara!

„Dobitoc ce sînt, — își spuse Chesnel — de ce să nu pot minți, față de un asemenea om!“

Du Croisier plecă, savurînd plăcerea de a anula totul în numele orgoliului său jignit, după ce se bucurase de umilirea lui Chesnel, după ce pusese în cumpănă soarta acestei superbe familii care era întruchiparea aristocrației provinciei și își lăsase împlintată urma ghearelor în inima d'Esgrignon-ilor.

Se urcă în camera lui, iar soția rămase cu Chesnel. În beția sa, nu mai vedea nici o piedică în calea victoriei; credea că cei o sută de mii de scuzi fuseseră cheltuiți și pentru a-i găsi, familia d'Esgrignon va fi nevoită să-și ipotecheze sau să-și vîndă pămînturile. În ochii săi, Curtea cu juri era deci de neînlăturat. Afacerile de falsuri, însă, se pot aranja totdeauna, dacă suma este restituită. Îndeobște, victimele acestor delicte sînt oameni bogați, care n-au intenția să dezonoreze un imprudent. Dar du Croisier nu voia să renunțe la drepturile sale decît știind bine pentru ce. Se culcă deci, visînd la fericita realizare a speranțelor lui, fie cu ajutorul Curții cu juri, fie prin această căsătorie; și jubila de bucurie, auzind glasul lui Chesnel care se tîrguia cu doamna du Croisier. Foarte evlavioasă și catolică, regalistă și legată de nobilime, doamna du Croisier împărtășea părerile lui Chesnel în ceea ce privește pe d'Esgrignon. Simțămintele ei fuseseră crunt lovite. Această bună regalistă auzise urletele liberalismului care, după opinia confesorului său, dorea nimicirea catolicismului. Pentru ea, „stînga“ echivala cu 1793, cu rebeliunea și eșafodul.

— Ce ar spune unchiul dumneavoastră,[57] acest sfînt care ne ascultă? o întrebă Chesnel.

Doamna du Croisier nu răspunse decît prin lacrimi grele care i se prelingeau pe obraji.

— Ați fost pricina morții unui biet băiat și a doliului veșnic al unei mame, spuse Chesnel, care văzînd cît de bine lovește, ar fi lovit în această inimă pînă ce ar fi sfărîmat-o, numai să-l poată salva pe Victurnien. Vreți să ucideți acum pe sărmana domnișoară Armande care n-ar supraviețui nici o săptămînă dacă numele familiei lor ar fi pătat. Vreți să-l ucideți pe bătrînul Chesnel, fostul dumneavoastră notar, care se va duce să-l omoare în închisoare pe tînărul conte înainte de a fi acuzat și se va sinucide apoi, ca să nu meargă în fața Curții cu juri, învinuit de omor!

— Prietene, ajunge! Ajunge! Sînt gata la orice pentru a înăbuși o afacere ca asta, dar nu-l cunosc pe du Croisier cu adevărat decît de acum cîteva clipe. Dumitale îți pot mărturisi! Nu văd nici un mijloc.

— Și dacă totuși ar fi unul? întrebă Chesnel.

— Mi-aș da jumătate din viață ca să existe vreo posibilitate, zise ea, subliniindu-și vorbele cu un gest energic din cap, care trăda dorința ei fierbinte de a izbîndi.

Asemeni primului Consul care, învins pe cîmpul de la Marengo pînă la orele cinci ale serii, izbuti la ora șase să fie victorios, datorită atacului desperat al lui Desaix și înspăimîntătoarei șarje a lui Kellermann, Chesnel întrezări și el în noianul ruinelor elementele victoriei. Trebuia să fii Chesnel, trebuia să fii bătrîn notar, vechi intendent, trebuia să fi fost micul ajutor de notar de odinioară al maestrului Sorbier-tatăl, trebuiau străfulgerările care foarte adesea brăzdează cu o dîră de lumină desperarea, pentru a fi tot atît de mare ca un Napoleon, ba chiar mai mare poate, căci bătălia aceasta nu mai reprezenta un Marengo, ci un adevărat Waterloo în care Chesnel voia să-și înfrîngă prusacii pe care îi și avea înaintea sa.

— Doamnă, v-am condus timp de douăzeci de ani treburile; dumneavoastră sînteți în fruntea burgheziei, așa după cum d'Esgrignon-ii sînt fruntea nobilimii din această provincie, și trebuie să vă spun că în această clipă atîrnă numai de dumneavoastră mîntuirea familiei d'Esgrignon. Răspundeți deci. Veți lăsa să fie dezonorate spiritele protectoare ale unchiului dumneavoastră, pe cei d'Esgrignon și pe sărmanul Chesnel? Voiți oare să ucideți pe domnișoara Armande care e atît de nenorocită? Voiți să vă răscumpărați greșelile făcînd această bucurie strămoșilor dumneavoastră, intendenți ai ducilor d'Alençon și aducînd o alinare sufletului neuitatului nostru abate care, dacă ar putea ieși din mormînt, v-ar porunci să faceți ceea ce eu în genunchi vă implor?

— Ce anume? exclamă doamna du Croisier.

— Ei bine, iată cei o sută de mii de scuzi, spuse el scoțînd din buzunar pachetele cu bilete de bancă. Primiți-i și totul se va rezolva.

— Dacă e numai atît, și dacă din asta nu poate rezulta nimic rău pentru soțul meu...

— Numai bine, o asigură Chesnel. Il scutiți de eterna răzbunare a iadului, cu prețul unei mici dezamăgiri în lumea asta.

— Nu va fi compromis? întrebă ea privind pe Chesnel.

Chesnel citi atunci în adîncul sufletului bietei femei. Doamna du Croisier șovăia între două porunci: între îndatoririle pe care Biserica le impune soțiilor — și comandamentele față de Tron și Altar; își găsea bărbatul nevrednic, dar nu îndrăznea să-l osîndească și ar fi voit în același timp să poată mîntui pe d'Esgrignoni, fără ca să săvîrșească nimic împotriva intereselor soțului ei.

— Intru nimic, doamnă, spuse Chesnel. Vechiul dumneavoastră notar v-o jură pe Sfînta Evanghelie...

Chesnel nu mai avea de oferit familiei d'Esgrignon decît fericirea vieții sale de apoi. O puse și pe aceasta la bătaie, cu o minciună îngrozitoare; trebuia să înșele pe doamna du Croisier, sau să piară. Numaidecît îi dictă o chitanță, pentru o sută de mii de scuzi, pe care o dată cinci zile mai înainte de fatalul document, zile cînd își amintea că du Croisier era tocmai plecat din oraș la moșiile soției sale, unde-l chemau niște treburi.

— Îmi jurați — spuse el după ce dădu doamnei du Croisier banii și puse mîna pe chitanță — că veți declara și în fața judecătorului de instrucție că ați primit suma la data stabilită în chitanță?

— Dar asta nu este o minciună?

— Oficială, spuse Chesnel.

— N-aș putea-o face fără să cer sfatul duhovnicului meu, abatele Couturier.

— Ei bine — încuviință Chesnel — nu vă conduceți în această chestiune decît după sfaturile sale.

— Făgăduiesc.

— Nu înmînați suma domnului du Croisier decît după ce veți fi apărut în fața judecătorului de instrucție.

— Bine, spuse ea. Vai! Dumnezeu să-mi dea putere ca să apar dinaintea justiției omenești pentru a susține un neadevăr.

După ce sărută mîna doamnei du Croisier, Chesnel se ridică cu toată măreția, ca unul dintre profeții pictați de Raphael la Vatican.

— Sufletul unchiului dumneavoastră tresaltă de bucurie. Ați răscumpărat pe veci greșeala de a fi luat în căsătorie pe un dușman al Tronului și al Altarului.

Aceste cuvinte au atins adînc sufletul înfricoșat al doamnei du Croisier. Chesnel se gîndi din primul moment să se asigure de abatele Couturier, îndrumătorul conștiinței doamnei du Croisier. Știa cîtă stăruință pun oamenii credincioși în triumful ideilor lor, o dată ce s-au așezat pe o poziție; ținu deci să angajeze cît mai curînd Biserica în această luptă, situînd-o de partea lui. Se duse deci la palatul d'Esgrignon, o trezi pe domnișoara Armande, o încunoștință de întîmplările de peste noapte și o trimise la Episcopie pentru a aduce pe prelat însuși pe cîmpul de bătaie.

„Doamne! Trebuie să salvez casa d'Esgrignon!" își spuse Chesnel întorcîndu-se acasă cu pași rari. „Afacerea aceasta a devenit acum o luptă judiciară. Avem în față oameni roși de patimi și interese, de la care se poate obține orișice. Acest du Croisier a profitat de absența procurorului regal, care ne este devotat, dar care e plecat la Paris, la deschiderea Camerei. Ce-au făcut ca să-l hotărască pe primul substitut să dea curs plîngerii, fără să-și consulte șeful? Mîine dimineață va trebui să aflăm și această taină, să studiez terenul și poate că după ce voi fi dat de firul urzelii, mă voi întoarce la Paris pentru a pune în mișcare puterile din înaltele sfere prin mijlocirea doamnei de Maufrigneuse."

Cam acestea erau gîndurile bietului atlet vîrstnic, care vedea just situația acum, cînd se culca, aproape zdrobit de povara atîtor emoții și oboseli. Totuși, înainte de a adormi, supuse din nou unui examen atent pe magistrații care alcătuiau Tribunalul, încercînd să le surprindă gîndurile, să deslușească ambițiile lor ascunse, pentru a vedea ce perspective are în această luptă și în ce fel i-ar putea înrîuri. Rezumînd lungul examen de conștiință pe care și-l făcu Chesnel, ne vom putea forma o imagine a magistraturii de provincie. Judecătorii și funcționarii regelui, siliți să-și înceapă cariera în provincie, unde clocotesc ambițiile, nu văd la început altceva decît Parisul; toți doresc să strălucească pe această importantă scenă, unde se dezbat marile cauze politice, unde magistratura vine în contact cu interesele arzătoare ale societății. Dar acest rai al slujitorilor Justiției primește în sînul lui prea puțini aleși și nouă zecimi dintre magistrați trebuie, mai curînd sau mai tîrziu, să-și găsească un rost definitiv în provincie.

Astfel orice Tribunal sau orice Curte de provincie cuprinde două categorii bine conturate: cea a ambițioșilor care au încetat să mai nădăjduiască și se mulțumesc cu exagerata considerație care se acordă în provincie magistraturii, sau pe care îi toropește o viață tihnită — și, cealaltă parte, cea a tinerilor cu real talent, a căror voință de a se împlini nu este micșorată de nici o dezamăgire, sau pe care setea de a parveni îi stimulează neîncetat, dîndu-le un fel de fanatism al sacerdoțiului lor. În acea vreme, regalismul însuflețea pe tinerii magistrați împotriva dușmanilor casei de Bourbon. Cel mai mărunt substitut visa rechizitorii, năzuia din toată inima la un proces politic din acelea care scot în relief zelul, atrag atenția Ministerului și ajută la avansarea oamenilor regelui. Care dintre parchete, de pildă, nu invidia Curtea în resortul căreia izbucnea o conspirație bonapartistă? Cine nu-și dorea un Caron, un Berton,[58] o ciocnire de scuturi? Aceste ambiții înfierbîntate, întărîtate de luptele de partid, susținute de rațiunea de stat și de necesitatea de a monarhiza Franța, erau lucide, prevăzătoare, perspicace, făceau cu rigurozitate poliția, spionau populația și o îndrumau pe calea supunerii din care nu trebuia să iasă. Justiția — pe atunci fanatizată de crezul monarhic — îndrepta relele Parlamentului și mergea poate cu prea multă ostentație mînă în mînă cu Religia. Ea a fost, în acea perioadă, mai plină de zel decît de îndemînare, păcătuind mai puțin prin machiavelism decît prin sinceritatea vederilor ei ce păreau ostile intereselor țării, pe care încerca s-o pună la adăpost de revoluție. Dar luată în întregul ei. Justiția cuprindea încă prea multe elemente burgheze; era încă prea accesibilă patimilor meschine ale liberalismului, trebuia mai curînd sau mai tîrziu să devină constituțională, să se orînduiască de partea burgheziei în ziua luptei. Și în acest mare corp, ca și în administrație, domnea multă ipocrizie sau, mai bine zis, un anumit spirit de imitație care făcea ca întreaga Franță să se modeleze totdeauna după cerințele Curții și s-o înșele astfel, în chipul cel mai nevinovat.

Cele două fețe ale lumii judiciare se întîlneau și în Tribunalul care avea să hotărască soarta tînărului d'Esgrignon. Președintele du Ronceret și un bătrîn jude, pre nume Blondet, reprezentau tagma magistraților resemnați să continue a fi ceea ce sînt, pentru totdeauna legați de orașul lor. Categoria celor tineri și ambițioși număra pe Camusot, judecătorul de instrucție și pe Michu, numit judecător-supleant prin protecția familiei de Cinq-Cygne și care la prima mișcare urma să intre în corpul Curții regale din Paris.

Pus la adăpost de destituire prin efectele inamovibilității judiciare și văzîndu-se respins de aristocrație, potrivit importanței ce-și dădea, președintele du Ronceret optase pentru burghezie, dînd dezamăgirii sale o poleială de independență, fără să știe că părerile sale îl condamnau să rămînă pe viață președinte de tribunal. O dată intrat pe acest făgaș, se văzu silit, prin logica lucrurilor, să-și pună speranțele de avansare în reușita lui du Croisier și a stîngii. Nu era simpatizat nici la Prefectură, nici la Curtea regală. Silit să păstreze totuși bune relații cu cei de la putere, era suspectat și de liberali. Nu-și avea deci loc în nici un partid. Obligat să lase lui du Croisier candidatura electorală, nu i se dădea o prea mare considerație și juca un rol secundar. Falsitatea poziției sale îi influența caracterul; de aceea era mereu acrit și nemulțumit. Obosit de ambiguitatea poziției sale politice, își puse în gînd, într-ascuns, să ia șefia partidului liberal și să-l domine astfel pe du Croisier. Conduita sa în afacerea contelui d'Esgrignon fu primul pas în această carieră. El reprezenta în chip admirabil esența acelei burghezii care jignește cu patimile ei meschine marile interese ale țării :- capricioasă în politică, azi pentru și miine impotriva puterii care compromite tot și nu salvează nimic, desperată de tot răul pe care l-a săvîrșit și continuînd să-i dea naștere, nevoind să-și recunoască micimea și hărțuind conducerea a cărei slujitoare se pretindea a fi — în același timp umilă și arogantă, cerind poporului o subordonare pe care ea nu o acorda regalității, ingrijorată totdeauna de superiorități și de talente pe care ar vrea să le coboare la nivelul ei, ca și cum măreția ar putea fi măruntă, ca și cum puterea ar fi posibilă fără de o forță.

Președintele acesta era un om deșirat, costeliv și subțire, cu fruntea teșită, cu părul castaniu și rar, cu ochii gălbui, tenul roșcovan, buzele inguste. Vocea lui stinsă avea un șuier greoi de astmatic. Soția lui era o făptură lungă și solemnă, care se împopoțona cu cele mai caraghioase rochii și se purta peste măsură de gătită.

Președinta își dădea aere de regină, îmbrăcată în culori fistichii ; ea nu mergea niciodată la bal fără a-și împodobi capul cu turbane din acelea atît de dragi englezoaicelor și foarte prețuite in provincie. Avînd laolaltă o rentă de patru sau cinci mii de livre, soții du Ronceret totalizau, cu salariul lui de președinte, cam douăsprezece mii de franci. Cu toată inclinarea lor spre zgîrcenie, pentru a-și satisface orgoliul, o dată pe săptămînă aveau ziua lor de primire. Credincioși vechilor moravuri ale orașului, unde du Croisier introdusese luxul modern, domnul și doamna du Ronceret nu făcuseră, de la căsătoria lor, nici cea mai mică schimbare in bătrîna lor locuință, proprietatea doamnei. Casa avea o fațadă spre curte, o alta spre o mică grădină și prezenta către stradă o coamă de zid sură și triunghiulară, cu cîte o fereastră la fiece etaj. Curtea și grădina erau împrejmuite cu un zid înalt, de-a lungul căruia se afla o alee de castani; în curte, atenansele. Spre stradă, în dreptul grădinii, se ridica un vechi grilaj de fier, ros de rugină, iar în dreptul curții — între două porțiuni de zid — o poartă mare, terminată printr-un uriaș ornament în chip de scoică. Aceeași scoică reapărea deasupra ușii de la fațadă. Acolo totul era întunecos, îmbîcsit, neaerisit. Pe peretele din mijloc, ferestrele erau zăbrelite, ca de închisoare. Florile aveau aerul că nu se simt bine în micile răzoare ale grădiniței, în care trecătorii puteau zări, prin grilaj, tot ce se petrece. La parter, dintr-o mare anticameră orientată spre grădină, se intra în salonul unde una din ferestre dădea în stradă; salonul avea un fel de terasă a cărei ușă, cu ochiuri de geam, răspundea în grădină. Sufrageria, deopotrivă de mare ca salonul, era de cealaltă parte a anticamerei. Cele trei încăperi se armonizau de minune cu acest ansamblu melancolic. Tavanele tăiate de grinzi masive, vopsite, împodobite la mijloc cu cîteva sărăcăcioase romburi sculptate, izbeau privirea. Zugrăvelile în tonuri țipătoare erau vechi și afumate. Salonul, cu perdele grele de mătase roșie, arse de soare, fusese garnisit cu o mobilă vopsită în alb și acoperită cu vechi tapiserii de Beauvais în nuanțe șterse. Pe cămin ticăia o pendulă din timpul lui Ludovic al XV-lea, așezată între două sfeșnice extravagante, ale căror luminări galbene nu se aprindeau decît în zilele în care soția președintelui scotea, din învelitoarea lui verde, un vechi lustru cu țurțuri din cristal de stîncă. Trei mese de joc cu postav verde slinos, un joc de table, erau de ajuns pentru distracția musafirilor, cărora doamna du Ronceret le servea cidru, biscuiți, castane și un sirop de migdale — toate pregătite de ea în casă. De cîtva timp luară obiceiul ca, la fiecare două săptămîni, să ofere cîte un ceai cu niște prăjituri destul de pricăjite. Trimestrial, soții du Ronceret ofereau o mare cină cu cîte trei feluri de mîncare, trîmbițată în tot orașul, servită în farfurii respingătoare, dar gătită cu îndemînarea ce caracterizează bucătăresele de provincie. Acest ospăț demn de

Gargantua dura cîte șase ceasuri. Președintele încerca atunci, printr-un belșug de avar, să se ia la întrecere cu eleganța lui du Croisier. Astfel, în căminul președintelui, viața și manifestările ei erau în concordanță cu caracterul acestuia și cu falsa lui poziție. Se simțea prost la el, fără să știe de ce ; nu îndrăznea să facă însă nici o cheltuială ca să schimbe această stare de lucruri, fericit fiind că poate pune deoparte, în fiece an, cîte șapte sau opt mii de franci pentru a-l putea înzestra pe fiul său Félicien ; acesta nu voise să se facă nici magistrat, nici avocat, nici să intre în administrație și trîndăvia lui îl umplea de deznădejde. Asupra acestui punct, președintele era în rivalitate cu vicepreședintele său, domnul Blondet, vechi judecător, al cărui fiu legase o strînsă prietenie cu familia Blandureau. Acești bogați negutători de postav aveau o singură fiică, cu care președintele voia să-l căpătuiască pe Félicien. Cum căsătoria lui Joseph Blondet depindea de numirea lui ca jude-supleant — numire pe care bătrînul Blondet spera s-o obțină dîndu-și demisia — președintele du Ronceret zădărnicea în taină demersurile lui Blondet și îl lucra în ascuns pe Blandureau. Și poate că de n-ar fi survenit întîmplarea tînărului conte d'Esgrignon, vicleanul președinte, a cărui avere era mult mai mare decît a rivalului său, ar fi putut submina familia Blondet.

Victima manevrelor acestui machiavelic președinte, domnul Blondet, una dintre acele ciudate figuri cuibărite în provincie ca niște vechi medalii ascunse într-o criptă, număra atunci cam șaizeci și cinci de ani și se ținea destul de bine pentru vîrsta lui ; era înalt de statură și grumazul său amintea pe al canonicilor de altădată. Fața sa ciupită de vărsat — boala îi deformase și nasul, răsucindu-l în chip de șurub — nu era lipsită de caracter ; era uniform colorată într-o nuanță roșcată și luminată de doi mici ochi, de obicei batjocoritori și de o ușoară mișcare ironică a buzelor sale vinetii. Avocat înainte de Revoluție, fusese numit apoi acuzator public, fiind cel mai blînd dintre acești cumpliți funcționari. Moș Blondet, cum i se spunea, domolise acțiunea revoluționară, consimțind la orice, dar neexecutînd nimic. Silit să aresteze niște nobili, atîta a tărăgănat procesul lor, cu o îndemînare care i-a atras stima tuturor, încît l-a dus pînă în ziua a 9 thermidor.[59] Firește, moș Blondet ar fi trebuit să ajungă președinte de tribunal; dar, la reorganizarea tribunalelor, fu îndepărtat de Napoleon, a cărui antipatie pentru republicani se manifesta pînă în cele mai mici amănunte ale guvernării.

Calificarea de fost acuzator public, înscrisă în cazierul lui Blondet, făcu pe împărat să întrebe pe Cambacérès[60] dacă nu cumva mai știe prin țară un urmaș al vreunei vechi familii de parlamentari care să fie pus în locul judelui și, cu acest prilej, fu numit du Ronceret, al cărui tată fusese consilier în Parlament.[61] În ciuda aversiunii împăratului, marele cancelar, avînd în vedere interesul Justiției, îl menținu pe Blondet ca judecător, spunînd că bătrînul magistrat era unul din cei mai tari jurisconsulți ai Franței. Talentul de judecător, cunoștințele sale în vechiul drept și, mai tîrziu, în noua legislație, ar fi trebuit să-l ducă departe; dar asemănător în această privință cîtorva minți luminate, el disprețuia cu mărinimie cunoștințele sale juridice și se ocupa în schimb aproape exclusiv de o știință cu totul străină de profesiunea sa, căreia îi jertfea timpul, rîvna și capacitățile sale.

Moșul iubea cu patimă horticultura, era în corespondență cu cei mai renumiți amatori, avea ambiția de a crea specii noi, se interesa de noile descoperiri în botanică — în sfîrșit, trăia în lumea florilor. Ca orice florar, avea predilecție pentru o anumită plantă aleasă între toate, și favorita lui era *Pelargonium*. Tribunalul cu procesele lui, viața sa reală, nu însemnau nimic pe lîngă viața fantastică și plină de emoții pe care bătrînul o ducea, din ce în ce mai absorbit de nevinovatele sale sultane. Grija deosebită pentru grădină, viața pașnică de horticultor, l-au țintuit pe bătrîn în sera lui. Fără această patimă, ar fi putut ajunge deputat în timpul Imperiului, ar fi strălucit fără îndoială în corpul legislativ. Altă pricină a vieții retrase pe care o ducea a fost și căsnicia lui. La patruzeci de ani, făcuse nerozia să se căsătorească cu o fată de optsprezece, de la care, după primul an, a avut un fiu numit Joseph. Trei ani mai tîrziu, doamna Blondet, pe atunci cea mai frumoasă femeie din oraș, inspiră prefectului o pasiune ce nu se sfîrși decît o dată cu moartea sa. De la prefect a avut — cu știința întregului oraș și însuși a bătrînului Blondet — un al doilea fiu botezat Émile. Doamna Blondet, care ar fi putut stimula ambiția soțului ei și s-ar fi putut strădui să treacă înaintea florilor, încurajă pornirea judecătorului pentru botanică și nu voi să părăsească orașul; după cum nici prefectul nu voi să preia altă prefectură, atît timp cît i-a trăit iubita. La etatea lui, magistratul, neputînd susține lupta cu o tînără femeie, se consolă cu sera lui, luîndu-și o foarte chipeșă slujnică ce avea menirea să-i îngrijească acest serai plin de frumuseți mereu reînnoite. In timp ce judecătorul răsădea, stropea, plivea, altoia, încrucișa și varia nuanțele florilor, doamna Blondet își cheltuia banii în toalete și mode, pentru a străluci în saloanele prefecturii. O singură grijă, educația lui Émile, ce desigur ținea și ea tot de marea ei pasiune, o mai putea smulge din mrejele acestei frumoase iubiri care, pînă în cele din urmă, stîrni admirația întregului oraș. Acest copil al dragostei era pe atît de frumos și de deștept, pe cît era celălalt de urît și bădărănos. Orbit de dragostea lui de tată, bătrînul jude iubea pe Joseph tot atît pe cît soția lui ținea la Émile. Timp de doisprezece ani, domnul Blondet a fost de o desăvîrșită resemnare și a închis ochii cu bună știință la amorurile soției sale, păstrînd o atitudine demnă și nobilă, asemenea marilor seniori ai veacului al optsprezecelea; dar, ca toți oamenii cu apucături liniștite, nutrea o înverșunată ură împotriva fiului său mezin. In 1818, la moartea soției sale, el alungă pe intrus, trimițîndu-l să facă dreptul la Paris, fără alt sprijin decît un peculiu de o mie două sute de franci, la care nici un strigăt de deznădejde nu-l făcu să mai adauge vreun sfanț. Fără protecția adevăratului său tată, Émile Blondet ar fi fost pierdut.

Casa judecătorului este una din cele mai frumoase din oraș. Situată aproape în fața Prefecturii, pe strada principală, are o curticică despărțită de uliță printr-un vechi grilaj de fier, susținut de doi stîlpi de cărămidă. Între fiecare din acești stîlpi, și imobilul vecin, se găsesc alte două grilaje, așezate pe ziduri joase, tot din cărămidă. Această curte, lată de zece și lungă de douăzeci de stînjeni, este împodobită cu două straturi masive de flori, despărțite printr-o cărare pietruită care duce de la stradă la ușa casei. Aceste două straturi, cu minunatele lor inflorescențe mereu împrospătate, stîrnesc în orice anotimp admirația trecătorilor. De la poalele celor două movile de flori se ridică, pe pereții caselor vecine, un minunat covor de plante agățătoare. Îmbrăcați cu caprifoliu, stîlpii sînt împodobiți cu două vase de teracotă în care cactuși aclimatizați oferă privirilor uimite ale celor mai puțin cunoscători, frunzele lor monstruoase, zburlite de țepi, urmare parcă a unei boale botanice. Casa, construită din cărămidă și ale cărei ferestre sînt înfrumusețate cu o bordură rotunjită, tot din cărămizi, își arată fațada simplă, înveselită cu obloane de un verde viu. Ușa cu ochiuri de geam permite să se întrevadă un lung coridor, la capătul căruia se află o altă ușă cu geamuri, ce dă pe aleea principală a unei grădini de vreo două pogoane. Răzoarele stufoase ale grădinii interioare se văd adesea, prin geamurile salonului și ale sufrageriei care corespund și ele, situate în linie directă, ca și cele de pe coridor. Spre stradă, cărămida a prins, în decurs de două veacuri, o mantie de rugină și de mușchi, ce îmbină tonuri verzulii, în perfectă armonie cu prospețimea boschetelor de flori și a arbuștilor. E cu neputință să nu-i placă unui călător, care trece prin oraș, această casă cuibărită cu atîta grație între flori și năpădită de mușchi pînă la acoperișul împodobit cu doi porumbei de ceramică.

În afară de casă, al cărei aspect nu se schimbase de un veac, judecătorul mai avea și o rentă de vreo patru mii de livre, provenită din moșii. Răzbunarea lui, destul de legitimă, consta in intenția de a lăsa moștenire această casă, locul de judecător și pămînturile, fiului său Joseph; intențiile sale erau cunoscute de tot orașul. Făcuse un testament în favoarea acestui fiu, pe care îl înzestra cu tot ceea ce legea permite unui tată să dea unuia dintre copii, deposedîndu-l pe celălalt. Pe lîngă aceasta, bătrînul agonisea de cincisprezece ani (pentru a le lăsa acestui prostănac), sumele necesare spre a răscumpăra de la fratele său Emile partea care nu-i putea fi luată. Izgonit din casa părintească, Émile Blondet știuse să-și facă la Paris o situație deosebită, dar mai mult morală decît materială. Lenea lui, lipsa de tenacitate, nepăsarea l-ar fi adus la desperare pe adevăratul său tată (destituit cu ocazia unei schimbări ministeriale atît de frecvente în timpul Restaurației și care a murit complet ruinat), care se îndoia de viitorul acestui copil, înzestrat de natură cu cele mai strălucite însușiri. Émile Blondet era susținut de prietenia unei domnișoare de Troisville, căsătorită cu contele de Montcornet, care îl cunoscuse înainte de a se căsători. Mama lui trăia încă în momentul in care familia de Troisville se întorcea din emigrare. Doamna Blondet era puțin înrudită cu această familie, dar totuși îndeajuns ca să-l poată introduce în mediul acesta pe Émile. Biata femeie presimțea viitorul fiului ei, îl vedea orfan (lucru care face ca sfîrșitul unei mame să fie cu atît mai dureros) și îi căuta protectori. A reușit astfel să împrietenească pe Emile cu cea mai mare dintre domnișoarele de Troisville care, deși îi arăta multă simpatie, nu-l putea lua de soț. Legătura lor amintea întrucîtva de Paul și Virginia.[128] Doamna Blondet încercă să facă să dureze această afecțiune reciprocă, menită să se curme așa cum sfîrșesc de obicei asemenea copilării din care se înfiruptă pe furiș dragostea, arătînd lui Émile că familia Troisville ar fi un sprijin pentru el. Cînd, în preajma morții, doamna Blondet află de căsătoria domnișoarei de Troisville cu generalul Montcornet, veni s-o roage în chip solemn să nu-l părăsească niciodată pe Émile și să-i fi călăuză în lumea pariziană, unde norocul îl chema pe general spre o glorioasă carieră. Din fericire pentru el, Émile știu să se descurce și singur. La douăzeci de ani se remarcă printr-un strălucit debut în lumea literară. Succesul său nu rămase mai prejos nici în înalta societate, unde fusese introdus de tatăl său, care la început a putut să-l ajute. Celebritatea-i precoce și înfățișarea lui chipeșă au strîns poate și mai mult legătura de prietenie ce-l apropia de contesă. Poate că doamna de Montcornet (care avea și sînge rusesc în vine, căci mama ei era fiica unei prințese Șerbellof) și-ar fi renegat prietenul din copilărie, sărac și luptînd din răsputeri cu piedicile vieții pariziene și literare; dar cînd începură strîmtorările datorite traiului aventuros al lui Émile, prietenia lor căpătă o statornicie de nezdruncinat — și de o parte și de cealaltă. Blondet, pe care tînărul d'Esgrignon îl intîlni cu ocazia primului său ospăț, trecea drept una din gloriile gazetăriei. Era la mare preț în lumea politică și își merita cu prisosință reputația. Bătrînul Blondet n-avea nici cea mai mică idee despre puterea pe care guvernul constituțional o dăduse ziarelor; nimeni nu se gîndea să-i vorbească despre un fiu de care el nici nu voia să audă; nu știa deci nimic despre acest blestemat vlăstar și nici despre puterea lui. Integritatea judecătorului era deopotrivă de mare ca și patima lui pentru flori; el nu cunoștea decît Dreptul. Primea pe împricinați, îi asculta, sta de vorbă cu ei, le arăta florile, primea în dar de la ei semințe prețioase; dar în jilțul său de judecător, devenea omul cel mai nepărtinitor din lume. Felul lui de a proceda era atît de bine cunoscut, încît părțile nu veneau la el decît pentru a-i înfățișa probele ce puteau aduce o lumină în sacerdoțiul pe care-l exercita. Nimeni nu încerca să-l înșele. Știința sa, priceperea și indiferența sa față de propriile sale însușiri, îl făceau atît de indispensabil lui Ronceret încît, chiar fără considerente de ordin matrimonial, acesta tot ar fi stînjenit în ascuns demersurile bătrînului judecător în favoarea fiului său; căci dacă bătrînul ar fi părăsit Tribunalul, președintele n-ar mai fi fost în stare să pronunțe o sentință. Blondet nu știa că fiul său Émile i-ar fi putut împlini dorințele în cîteva ore. Trăia cu o simplitate demnă de eroii lui Plutarc. Seara studia procesele, dimineața își îngrijea florile, iar în timpul zilei judeca în instanță. Frumoasa-i slujitoare, coaptă acum și zbîrcită ca un măr ajuns la Paști, îngrijea de acest cămin, ținut după legile și obiceiurile celei mai strașnice zgîrcenii. Domnișoara Cadot avea veșnic la ea cheile dulapurilor și ale cămării cu fructe ; era neobosită, mergea ea însăși în piață, deretica prin casă, gătea și nu lipsea niciodată de la liturghia de dimineață. Pentru a da o idee despre viața intimă a acestei gospodării, ar fi de ajuns să spunem că tatăl și fiul nu mîncau niciodată decît fructele puțin atinse, după deprinderea domnișoarei Cadot de a nu servi la desert decît pe cele culese mai de mult ; nu cunoșteau bucuria pîinii proaspete și țineau toate posturile prescrise de Biserică. Grădinarul își avea rația lui, ca un soldat, și era mereu supravegheat de această bătrînă Validé *, tratată de stăpîni cu atîta deferență, încît o așezau cu ei la masă. În tot timpul meselor, trebăluia între sufragerie și bucătărie.

Căsătoria lui Joseph Blondet cu domnișoara Blandureau fusese condiționată, de către părinții fetei, de numirea bietului avocat fără procese în postul de judecător supleant. În dorința de a ajuta fiului său să-și exercite această profesiune, tatăl nu înceta să-i bata capul cu tot felul de lecții, doar-doar să capete rutina meseriei. Tînărul Blondet își petrecea serile în casa Blandureau, unde fusese admis și Félicien du Ronceret de cînd se întorsese de la Paris, fără ca bătrînul sau tînărul Blondet să fie cîtuși de puțin îngrijorați. Principiile economice după care se conducea viața lor — măsurată cu o exactitate demnă de Cîntarul pentru aur al lui Gérard Dow [63] — unde nu se trecea nici un grăunte de sare de prisos și unde nici cel mai mic profit nu era nesocotit, aceste principii economice atît de rigide cedau totuși în fața cerințelor grădinii și ale serei. Grădina era nebunia „domnului“, admitea domnișoara Cadot, care nu considera dragostea lui oarbă pentru Joseph o nebunie. Cu privire la acest copil, ea împărtășea preferințele tatălui ; îl iubea, îi cîrpea ciorapii și ar fi vrut ca toți banii băgați în horticultură să fie cheltuiți cu el. Aleile grădinii, ținută în chip desăvîrșit de un singur grădinar, erau presărate cu

---

* **Sultană autoritară.**

nisip fin de rîu și mereu greblate, iar de-a lungul lor creșteau cele mai rare flori. Aci toate miresmele, toate culorile, miile de ghivece micuțe ce dormitau la soare ca șopirlele pe pereți, nenumărate săpăligi și prășitoare așezate în șir — în sfîrșit, toate uneltele și tot dichisul pentru gingașa producție erau îndreptățite de această nevinovată patimă. La capătul serei din grădină, judecătorul construise un fel de amfiteatru, pe treptele căruia își aveau locul cinci sau șase mii de ghivece de *pelargonium* — splendidă și renumită colecție pe care tot tîrgul și cîteva persoane din departamentele învecinate veneau s-o admire la vremea cînd plantele înfloreau. În trecerea sa prin oraș, împărăteasa Marie-Louise onorase cu vizita sa această curioasă seră și fusese atît de impresionată încît vorbise lui Napoleon despre ea ; iar împăratul îl decorase pe bătrînul judecător. Cum acest savant horticultor nu frecventa nici un fel de societate în afară de casa Blandureau, habar n-avea de toate demersurile făcute în surdină de către președinte. Cei care pătrunseseră intențiile lui du Ronceret se temeau prea mult de el pentru a-l înștiința pe inofensivul Blondet.

Cît despre Michu, acest tînăr cu atîtea proptele, era mult mai preocupat să placă femeilor din înalta societate, unde recomandările familiei de Cinq-Cygne[64] îl ajutaseră să fie primit, decît să vadă de procesele cu totul neînsemnate ale unui tribunal provincial. Avînd o rentă de două mii de franci, era căutat de mame și ducea o viață de huzur. Își „făcea“ tribunalul, ca să fie cu cugetul împăcat, așa cum îți faci temele la școală ; la toate el da din cap, spunînd : „Bine, domnule președinte!“ Dar sub aparenta-i nepăsare, se ascundea inteligența superioară a unui om ce-și făcuse studiile la Paris și care se distingea de pe acum ca substitut. Obișnuit să studieze cu îndemînare orice problemă, el rezolva cu repeziciune pricini care președintelui și lui Blondet le luau un timp îndelungat — și de multe ori el rezuma acestora chestiunile mai dificile.

În împrejurări delicate, președintele și vicepreședintele consultau pe judecătorul lor supleant, îi încredințau deliberările cele mai spinoase, minunîndu-se întotdeauna de iuțeala cu care cuprindea lucrurile, în așa măsură încît bătrînul Blondet nu mai găsea nimic de adăugat sau de refăcut. Oblăduit de aristocrația cea mai pretențioasă, tînăr și bogat, judecătorul supleant trăia în afara intrigilor și meschinăriilor districtului, lua deseori parte la petrecerile cîmpenești, zburda cu tineretul, făcea curte mamelor, dănțuia pe la baluri și juca la cărți ca un adevărat om de finanțe. Pe scurt, se achita în chip desăvîrșit de rolul său de magistrat la modă, fără să-și compromită demnitatea pe care știa — ca orice om de duh — să și-o afirme ori de cite ori se cerea. Inspira simpatie prin felul sincer în care adoptase moravurile de provincie, fără să le critice. Și toți își dădeau osteneala să-i facă tînărului cît mai plăcut acest răstimp de restriște.

Procurorul regal, magistrat de mare talent, dar care era vîrît în politică, impunea președintelui. Dacă nu s-ar fi întîmplat să lipsească din oraș, nu s-ar fi iscat toată afacerea d'Esgrignon. Iscusința, îndemînarea lui în asemenea împrejurări, ar fi aranjat lucrurile. Președintele și du Croisier profitaseră de faptul că el se afla tocmai atunci în Parlament — unde trecea drept unul din cei mai străluciți oratori guvernamentali — pentru a-și urzi intrigile, socotind cu destulă viclenie că Justiția, o dată sezisată și totul fiind dat în vileag, nu va mai fi nimic de făcut. Într-adevăr, în timpul acela, la nici un tribunal Parchetul n-ar fi primit, fără o îndelungă cercetare și fără să refere procurorului general, o plîngere pentru fals împotriva primului născut al uneia din cele mai nobile familii ale Regatului. În asemenea împrejurări, oamenii justiției, de acord cu guvernul, ar fi încercat mii de tranzacții pentru a înăbuși o plîngere care putea trimite la galere un tînăr imprudent. Ar fi făcut de altfel același lucru și în cazul unei familii liberale onorabile, bineînțeles, cu condiția ca să nu fie prea fățiș potrivnică Tronului și Altarului. Primirea reclamației lui du Croisier și arestarea tînărului conte nu s-ar fi produs, în mod normal, cu atîta ușurință. Iată deci cum procedaseră președintele și du Croisier pentru a-și atinge țelul.

Domnul Sauvager, tînăr avocat regalist, ajuns la gradul de prim-substitut, datorită servilismului față de guvern, domnea la Parchet în lipsa șefului său. De el depindea lansarea rechizitoriului care să dea curs plîngerii lui du Croisier. Sauvager, om de nimic și fără nici o avere, trăia numai din leafă. Guvernul se bizuia pe de-a-ntregul pe un om de la care aștepta totul. Președintele a vrut să profite de această situație. De îndată ce falsul fu în mîinile lui du Croisier, chiar în aceeași seară, doamna du Ronceret, împinsă de soțul ei, avu o lungă convorbire cu Sauvager, atrăgîndu-i atenția cît de nesigură este cariera de magistrat în Parchet: o simplă toană ministerială, o singură greșeală și viitorul unui om se poate nărui.

— Fii un om conștiincios și pune-ți concluziile chiar împotriva guvernului, dacă n-are dreptate. Tot ești pierdut. Poți profita în momentul de față — adăugă ea — de situația dumitale, pentru a face o căsătorie frumoasă care să te pună pentru totdeauna la adăpost de orice neajuns, procurîndu-ți o avere care să-ți îngăduie să te faci judecător de ședință. Prilejul e cum nu se poate mai binevenit. Domnul du Croisier nu va avea niciodată copii, toată lumea știe de ce; averea lui și a nevestei sale va trece așadar asupra nepoatei lor, domnișoara Duval. Domnul Duval, ale cărui buzunare sînt doldora, este cineva în industria metalurgică, iar tatăl său, care încă trăiește, mai are și el avere. Laolaltă, tatăl și fiul au un milion ce va fi dublat cu ajutorul lui du Croisier, care e acum în legătură cu marile bănci și industrii din Paris. Domnul și doamna Duval vor acorda, firește, mîna fetei lor, unui bărbat ce le va fi prezentat de către unchiul lor du Croisier, avînd în vedere cele două averi ce vor rămîne nepoatei, căci du Croisier va da, fără îndoială, domnișoarei Duval și averea soției lui care nu are moștenitori. Cunoști ura pe care du Croisier o poartă familiei d'Esgrignon; servește-l așadar, fii bărbat, primește plîngerea pentru fals pe care o va depune împotriva tînărului d'Esgrignon, urmărește imediat pe conte, fără să mai consulți pe procurorul regal. Apoi roagă-te lui Dumnezeu să fii destituit pentru c-ai fost un magistrat imparțial și ai judecat împotriva dorinței guvernului și viitorul îți e asigurat! Vei avea o soție încîntătoare și zestre — o rentă de treizeci de mii de livre, fără să mai socotești cele patru milioane la care poți spera peste vreo zece ani.

În două seri, primul substitut fu cu totul cîștigat. Președintele și domnul Sauvager ținuseră afacerea secretă față de bătrînul judecător, față de supleant și de al doilea substitut. Sigur de imparțialitatea lui Blondet în fața faptelor, președintele avea majoritatea, fără să mai pună la socoteală pe Camusot. Dar totul avea să dea greș din pricina defecțiunii neprevăzute a judecătorului de instrucție. Președintele dorea o punere sub acuzare înainte ca procurorul regal să fie încunoștințat. Nu cumva Camusot sau cel de-al doilea substitut îl vor încunoștința?

Acum, explicînd viața intimă a judecătorului de instrucție Camusot, se vor vedea poate motivele care îndrituiau pe Chesnel să considere pe acest tînăr magistrat drept prieten al d'Esgrignonilor — ceea ce îl făcuse să aibă curajul de a-l opri în plină stradă. Camusot, fiul primei soții a unui negustor de mătăsuri din strada Bourdonais, obiect al ambițiilor tatălui său, fusese hărăzit magistraturii. Căsătorindu-se, obținuse protecția unui aprod de la cabinetul regelui (protecție ascunsă, dar eficace), fapt căruia îi datora numirea sa ca judecător și mai tîrziu ca judecător de instrucție. La moartea părinților săi, nu avusese altă avere decît o rentă de trei mii de scuzi; domnișoara Thirion nu-i adusese decît o zestre de douăzeci de mii de franci, deci gospodăria lui era destul de săracă, deoarece leafa de judecător în provincie nu trecea peste o mie cinci sute de franci. Judecătorii de instrucție mai au un supliment de o mie de franci pentru cheltuieli și lucrări neprevăzute. Cu toate că îți dau multă bătaie de cap, acestea sînt posturi destul de căutate, dar sînt revocabile; de aceea, doamna Camusot își mustrase soțul pentru că își dezvăluise gîndurile în fața președintelui. După trei ani de căsnicie, Marie-Cécile-Amélie Thirion primi binecuvîntarea cerească prin două fericite nașteri: a unei fete și a unui băiat; dar ea se ruga lui Dumnezeu să n-o mai binecuvînteze atît... Încă asemenea cîteva binecuvîntări și strîmtorarea ar fi devenit mizerie. Averea domnului Camusot-tatăl avea să se facă așteptată încă multă vreme. De altfel, această frumoasă moștenire nu putea să asigure un venit mai mare decît opt sau zece mii de franci rentă copiilor negustorului, în număr de patru. Și apoi, pînă să se întîmple ceea ce, acei ce se îndeletnicesc cu pețitul, numesc *„speranțe"* — judecătorul nu va avea și el copii de înzestrat? Oricine va pricepe deci situația unei femeiuști pline de cumințenie și hotărîre, cum era doamna Camusot; ea își dăduse prea bine seama cîtă importanță putea avea pentru soțul ei orice pas greșit și de aceea se amesteca în treburile lui judiciare.

Copilă unică a unui fost slujitor al regelui Ludovic al XVIII-lea, un valet ce-l însoțise pe rege în Italia, în Curlanda, în Anglia și pe care suveranul îl răsplătise, dîndu-i singurul post pe care-l putea ocupa — aprod la cabinetul său de lucru — Amélie cunoscuse în căminul părintesc un fel de reflex al vieții de la Curte. Thirion îi descria nobilimea, miniștrii, personalitățile de vază pe care el le anunța, le introducea și le vedea intrînd și ieșind. Crescută oarecum la ușa palatului Tuileries, tînăra prinsese ceva din principiile practicate acolo și adoptase dogma supunerii absolute față de putere. Iată de ce socotise, cu înțelepciune, că așezîndu-se de partea d'Esgrignon-ilor, soțul ei ar fi pe placul doamnei ducese de Maufrigneuse, așadar pe placul a două familii puternice, pe care tatăl ei s-ar putea bizui la nevoie pentru a mijloci pe lîngă rege. La cel dintîi prilej, Camusot ar fi putut fi numit judecător la Paris. Această mult visată și fără încetare dorită avansare avea să le aducă un salariu de șase mii de franci, la care se adăuga bucuria de a locui la tatăl ei, sau la Camusot, cu toate avantajele celor două averi părintești. Dacă proverbul *„ochii care nu se văd, se uită"* se adeverește cu privire la cele mai multe dintre femei, el se dovedește cu atît mai adevărat cînd e vorba de sentimente de familie și de protecții ministeriale sau regale. În toate timpurile, oamenii aflați în serviciul personal al regelui își conduc foarte bine corabia; te interesezi de un om, fie el chiar un valet, cînd îl vezi zilnic.

Doamna Camusot, care se considera „în trecere" aci, închiriase o căsuță în strada du Cygne. Orașul nu era destul de populat pentru ca să se fi împămîntenit obiceiul de a închiria locuințe mobilate, iar familia, nu de ajuns de înstărită pentru a-și permite să locuiască un palat, ca Michu de pildă. Pariziana se resemnase așadar să accepte un mobilier de provincie. Veniturile modeste au silit-o să ia o casă foarte urîtă, dar care se remarca totuși printr-o oarecare naivă inventivitate în unele amănunte. Lipită de imobilul vecin în așa fel încît fațada privea spre curte, nu avea spre stradă decît o singură fereastră la fiecare etaj. În fundul curții (împrejmuită de două ziduri împodobite cu trandafiri și verdeață), cu fața spre casă, se înălța un hambar sprijinit pe două arcade de cărămidă. O ușă mică te conducea în acest imobil întunecos, umbrit de un nuc mare crescut în mijlocul ogrăzii. La parter, unde te ducea o scară cu rampă dublă și balustrada de fier împodobită, dar roasă de rugină, se afla sufrageria ce da spre stradă, iar de partea cealaltă bucătăria. Din capătul coridorului care despărțea cele două camere, pornea o scară de lemn. Etajul întîi se compunea numai din două camere, dintre care una slujea de cabinet magistratului, cealaltă fiind dormitorul soților. Al doilea cat, mansardat, cuprindea, de asemenea, două odăi, una pentru bucătăreasă, cealaltă pentru jupîneasa care avea în grijă și copiii. Nici una din aceste camere n-avea plafon, ci doar grinzi văruite, cu spațiul dintre ele bulgărit. Cele două odăi de la primul etaj, cum și sala de jos, aveau pereții căptușiți cu tăblii de forme complicate, pe care migăliseră cu răbdare dulgherii veacului trecut. Această lemnărie, vopsită într-un cenușiu murdar, avea cea mai tristă înfățișare. Cabinetul judecătorului semăna cu al unui avocat de provincie: un birou mare și un fotoliu de mahon, biblioteca de student în drept și un mobilier sărăcăcios adus de la Paris. Camera doamnei purta pecetea gustului provincial; ornamente albastre și albe, un covor și o mobilă disparată, fără stil, care părea modernă, deși ceva asemănător nu fusese nicicînd adoptat la Paris. Cît despre sufrageria de la parter, era o odaie de provincie, goală, rece, cu tapet igrasios și șters. În acest cadru — fără a avea altă priveliște decît nucul, zidurile negre acoperite cu frunziș și strada aproape pustie — își petrecea zilele o femeie destul de vioaie și plină de viață, obișnuită cu distracțiile și agitația Parisului, singură în cea mai mare parte a timpului sau primind vizite plicticoase și stupide, care o făceau să prefere singurătatea în locul sporovăielilor fără de rost, mai ales că cea mai ușoară glumă ce și-ar fi îngăduit-o ar fi stîrnit nesfîrșite comentarii, înveninîndu-i astfel zilele. Ocupată cu copiii, nu atît din plăcere, cît mai ales pentru a-și umple viața solitară, nu găsea alte perspective gîndurilor sale decît intrigile care se țeseau în jurul ei și uneltirile unor provinciali prinși în cercul strîmt al ambițiilor. De aceea pătrundea cu ușurință unele taine la care soțul ei nici nu se gîndea. Nu șopronul plin cu lemne în care jupîneasa spăla rufe îi atrăgea privirile atunci cînd, așezată la fereastra odăii ei, se întrerupea din lucrul vreunei broderii; în acele clipe vedea Parisul, unde totul era plăcut, plin de viață; visa la serbări și plîngea la gîndul că se afla surghiunită în închisoarea aceea rece de provincie. Regreta că trăia într-un ținut liniștit, unde nu se întîmpla nici o conspirație, nici o afacere răsunătoare. Se vedea lîncezind vreme îndelungată la umbra nucului din curte.

Doamna Camusot era o femeie mică, durdulie, proaspătă, blondă, cu fruntea bombată, gura nu prea cărnoasă și bărbia proeminentă — trăsături pe care tinerețea le făcea suportabile, dar menite s-o îmbătrînească de timpuriu. Ochii săi vii și șăgalnici trădau însă excesiva și nevinovata ei dorință de a parveni și invidia pe care i-o pricinuia actuala ei inferioritate; ei aprindeau două lumini pe fața sa comună și o înfrumusețau cu o anumită putere a simțămîntului acesta pe care mai tîrziu avea să-l ostoiască succesul. Punea multă grijă în dichisirea toaletelor și inventa tot soiul de garnituri pe care și le broda singură; chibzuia îndelung asupra gătelilor, împreună cu jupîneasa adusă de la Paris, menținînd astfel în provincie buna faimă a parizienelor. Causticitatea ei o făcea să fie temută; nu era cîtuși de puțin iubită. Cu spiritul ei fin, iscoditor, propriu femeilor lipsite de ocupație, silite astfel să-și umple zilele cu fel de fel de preocupări, ea descoperise gîndurile tainice ale președintelui. De aceea îl sfătuise în ultimul timp pe Camusot să-l înfrunte. Afacerea în care era implicat tînărul conte era o excelentă ocazie. Inainte de a veni la serata lui du Croisier, nu-i fusese greu să demonstreze soțului ei că, în această afacere, primul substitut merge împotriva intențiilor șefilor săi. Datoria lui Camusot era să-și facă o trambulină din acest proces criminal, favorizînd familia d'Esgrignon, cu mult mai puternică decît tabăra lui du Croisier.

— Sauvager n-are să se însoare niciodată cu domnișoara Duval, deși i s-a fluturat înaintea ochilor această perspectivă; are să fie în schimb păcălit de către machiavellii de la Val-Noble, cărora le va jertfi cariera. Camusot, afacerea asta, atît de nenorocită pentru d'Esgrignon și atît de perfid pornită de către președinte în favoarea lui du Croisier, nu-ți va fi de folos decît ție, îi zise ea pe cînd se întorceau acasă.

Șireata pariziană dibuise de asemenea uneltirile ascunse ale președintelui pe lîngă Blandureau şi motivele pe care le avea ca să zădărnicească strădaniile bătrînului Blondet; dar nu vedea nici un profit în faptul de a-l fi lămurit pe tată sau pe fiu asupra primejdiei situației lor; se bucura de această comedie începută, fără să bănuiască ce mare însemnătate putea avea secretul pe care ea îl aflase, în privința cererii făcute familiei Blandureau, de către succesorul lui Chesnel, în favoarea lui Félicien Ronceret. In cazul în care poziția soțului ei ar fi amenințată de către președinte, doamna Camusot îl putea amenința la rîndul ei, atrăgînd atenția horticultorului că i se fură floarea pe care el voia s-o transplanteze în grădina lui.

Fără să poată pătrunde, ca doamna Camusot, dedesubturile prin care președintele și du Croisier îl cîștigaseră pe primul substitut, — examinînd diferitele interese grupate în jurul florilor de crin ale Tribunalului, Chesnel văzu că se poate bizui pe procurorul regal, pe Camusot și pe Michu. Doi judecători ce erau pentru d' Esgrignon, ar fi zădărnicit toată uneltirea. În sfîrșit, notarul cunoștea prea bine dorințele bătrînului Blondet ca să știe că imparțialitatea lui s-ar fi lăsat înduplecată doar pentru a realiza țelul întregii sale vieți: numirea fiului său în postul de supleant. Chesnel adormi plin de speranțe, cu gîndul să se ducă la domnul Blondet, spre a-i oferi posibilitatea realizării vechilor sale năzuințe și spre a-i dezvălui perfidia președintelui du Ronceret. După ce va fi cîștigat de partea sa pe bătrînul judecător, va vizita pe judecătorul de instrucție, căruia nădăjduia să-i dovedească, dacă nu nevinovăția, cel puțin imprudența lui Victurnien și să reducă astfel toată afacerea la o tinerească nechibzuință.

Chesnel n-apucă să doarmă nici prea mult, nici prea liniștit căci, înainte de zorii zilei, menajera îl trezi ca să-i prezinte pe cel mai fermecător personaj al acestei povestiri, pe cel mai drăguț tînăr din lume, pe doamna ducesă de Maufrigneuse, îmbrăcată bărbătește și venită singură cu caleașca.

— Țin să-l salvez sau să mor cu el, se adresă ea notarului, căruia i se părea că visează. Am o sută de mii de franci pe care regele mi i-a dat din caseta lui personală, pentru a cumpăra dovada nevinovăției lui Victurnien, dacă adversarul său este coruptibil. Dacă dăm greș, am otravă, pentru a-l pune la adăpost de orice, chiar pentru a-l sustrage acuzației. Dar nu vom da greș. Procurorul regal, căruia i-am dat de știre tot ceea ce se petrece, mă urmează: n-a putut veni cu mine, căci a vrut să ia cu el și ordinele ministrului de Justiție.

Chesnel povesti ducesei, scenă cu scenă, toate cele întîmplate; se înfășură apoi în halatul său de casă și căzu la picioarele ei pe care începu să le sărute, cerîndu-și scuze pentru necuviința pe care bucuria îl încumeta s-o facă.

— Sîntem salvați! strigă el, poruncind Brigittei să pregătească tot ce ar avea nevoie ducesa, după o noapte petrecută pe drum.

Făcu apel la curajul frumoasei Diana, demonstrîndu-i necesitatea de a se duce la judecătorul de instrucție dis-de-dimineață, pentru ca nimeni să nu afle taina acestui demers, nici să bănuiască măcar sosirea ei.

— Dar ce, crezi că n-am pașaport în regulă? spuse ea, arătînd o foaie în care era trecută drept domnul viconte Félix de Vandenesse, secretar particular al regelui. Nu știu eu să-mi joc bine rolul de bărbat? reluă ducesa, trecîndu-și degetele prin peruca ei *à la Titus* și jucîndu-se cu cravașa.

— Ah, doamnă ducesă, sînteți un înger! strigă Chesnel și-l podidiră lacrimile. (Ea rămînea desigur un înger, chiar și-n straie bărbătești.) Încheiați-vă redingota, înfășurați-vă pînă la ochi în mantie, luați-mă de braț și să alergăm la Camusot, înainte ca cineva să ne poată întîlni.

— Voi vedea pe un om care se numește Camusot?

— Și care are nasul precum numele,[65] răspunse Chesnel.

Cu toate că bătrînului notar numai de glumă nu-i ardea, socotea că se cuvine s-asculte de capriciile ducesei, să rîdă o dată cu ea, să plîngă o dată cu ea; îl înfiora însă lipsa de seriozitate a unei femei care chiar atunci cînd face o faptă mare, găsește prilej de glumă. Dar ce n-ar fi făcut pentru a salva băiatul!

În timp ce Chesnel se îmbrăca, doamna de Maufrigneuse luă o ceașcă de cafea cu lapte cu frișcă, pe care i-o servi Brigitte, recunoscînd superioritatea bucătăreselor de provincie asupra maiștrilor bucătari de la Paris, care neglijează mici amănunte atît de importante pentru cunoscători. Datorită gusturilor stăpînului ei, amator de mîncăruri alese, Brigitte îi putu oferi o gustare de soi, după care ducesa, însoțită de Chesnel, porni spre casa doamnei și domnului Camusot.

— Ah! Mai există și o doamnă Camusot! exclamă ducesa. Atunci afacerea s-ar putea aranja.

— Cu atît mai mult cu cît doamna — care este pariziană — pare a se plictisi groaznic printre noi, provincialii.

— Deci nu trebuie să avem nici un secret față de ea.

— Veți putea judeca singură ce trebuie să ascundeți și ce nu, adăugă cu supunere Chesnel. Cred că va fi foarte măgulită să primească în casa ei pe ducesa de Maufrigneuse. Pentru a nu compromite nimic, va trebui, desigur, să rămîneți la ea pînă diseară, bineînțeles dacă nu vedeți în asta vreun inconvenient.

— E o persoană bine, doamna Camusot? întrebă ducesa cu un aer îngîmfat.

— Cam face pe stăpîna la ea acasă, răspunse Chesnel.

— Atunci probabil că se amestecă și-n afacerile Tribunalului, reluă ducesa. Numai în Franța, domnule Chesnel, se întîlnesc femei care devin soții atît de conștiincioase, încît se căsătoresc și cu funcțiile, comerțul sau lucrările soților lor. In Italia, în Anglia, în Spania, femeile își fac un punct de onoare din a-și lăsa bărbații să se zbată singuri, în toate chestiunile de afaceri; își dau tot atîta osteneală să le ignoreze, pe cît se străduiesc burghezele noastre franceze să fie la curent cu ele. De o gelozie de necrezut în politica conjugală, franțuzoaicele vor să le știe pe toate. De aceea, în cele mai mărunte greutăți ale vieții, se simte în Franța mîna femeii care sfătuiește, îndrumează, luminează pe soțul ei. Cei mai mulți bărbați n-au a se plînge în această privință. In Anglia, dimpotrivă, lipsa de interes pentru afacerile soțului este atît de perfectă, încît dacă un bărbat ar fi băgat la închisoare pentru datorii timp de douăzeci și patru de ore, la întoarcere, soția lui, neinformată, ar fi în stare să-i facă o scenă de gelozie.

— Am ajuns cu bine, fără să fi întîlnit pe nimeni, spuse Chesnel. Doamnă ducesă, veți avea cu atît mai multă trecere aici, cu cît tatăl doamnei Camusot, pe numele său Thirion, este aprod la cabinetul maiestății sale.

— Și regele nu s-a gîndit la asta! Nu se gîndește la nimic! exclamă ea. Thirion e acela care ne-a introdus, pe prințul de Cadignan, pe domnul de Vandenesse și pe mine! Sîntem deci stăpîni în această casă. Pune totul la cale cu soțul, în timp ce eu voi vorbi cu soția lui.

Jupîneasa, care tocmai spăla și îmbrăca copiii, introduse pe cei doi străini în sălița neîncălzită.

— Du-te și prezintă această carte de vizită stăpînei dumitale, șopti ducesa la urechea servitoarei — dar nimeni să n-o citească în afară de ea. Dacă ești discretă, te voi răsplăti, micuța mea.

Jupîneasa rămase înmărmurită, auzind glas de femeie sub această încîntătoare înfățișare de bărbat.

— Trezește-l pe domnul Camusot — i se adresă și Chesnel — și spune-i că-l aștept pentru o chestiune importantă.

Jupîneasa urcă scările. Peste cîteva clipe, doamna Camusot, în capod, se repezi pe scări și pofti înăuntru pe frumosul străin, după ce împinse pe Camusot, dezbrăcat, în cabinetul său, cu toate catrafusele, poruncindu-i să se îmbrace și s-o aștepte acolo. Atîta vîlvă și emoție fusese provocată de cartea de vizită pe care era gravat:

Doamna ducesă de Maufrigneuse

Fiica aprodului de la cabinetul regelui înțelesese totul.

— Domnule Chesnel, parc-a căzut trăsnetul aici, spuse jupîneasa în șoaptă, la întoarcere. Domnul se îmbracă în cabinet; poftiți, puteți urca.

— Nici un cuvînt despre toate astea, îi porunci notarul.

Chesnel, simțindu-se sprijinit de înalta doamnă care avea și consimțămîntul verbal al regelui în privința măsurilor de luat pentru salvarea contelui d'Esgrignon, luă un aer autoritar, care i-a servit mult mai mult în întîlnirea cu Camusot, decît aerul umil cu care i-ar fi vorbit dacă ar fi fost singur, fără ajutoare.

— Cuvintele mele de ieri seară — i se adresă el lui Camusot — v-au putut mira, dar sînt cît se poate de serioase. Familia d'Esgrignon se bizuie pe dumneavoastră pentru buna instruire a unei afaceri din care trebuie să iasă neîntinată.

— Domnule Chesnel, nu vreau să relev ceea ce este supărător pentru mine și jignitor la adresa Justiției în cuvintele dumneavoastră. Poziția pe care o aveți pe lîngă familia d'Esgrignon o scuză îndeajuns, dar...

— Scuzați-mă că vă întrerup. Vin să vă spun lucruri pe care superiorii dumneavoastră le gîndesc, dar n-au curajul să le mărturisească, și pe care oamenii deștepți le ghicesc ; și dumneavoastră sînteți un om deștept. Să presupunem că tînărul a acționat cu imprudență ; credeți că Regele, Curtea, Cabinetul ministerial sînt măguliți să vadă un nume vechi ca al d'Esgrignon-ilor tîrît la Curtea cu juri ? Este oare în interesul nu numai al regalității, dar al țării, ca familiile istorice să se prăbușească ? Egalitatea, astăzi cuvîntul magic al opoziției, nu-și află oare chezășia în existența unei înalte aristocrații consacrate de timp ? Ei bine, în cazul nostru nu numai că n-a fost nici cea mai mică imprudență, dar sîntem chiar niște nevinovați căzuți într-o capcană.

— Sînt curios să știu cum ! răspunse judecătorul.

— Domnule Camusot — reluă Chesnel — de doi ani de zile, du Croisier a lăsat mereu să se ridice, pe numele lui, sume importante de către contele d'Esgrignon. Voi produce polițe pentru peste o sută de mii de scuzi, mereu achitate de el, sume ce i-au fost restituite prin mine. Notați bine acest lucru, fie înainte, fie după scadență. Domnul conte d'Esgrignon este în măsură să vă prezinte o chitanță pentru suma ridicată de dînsul, anterior așa-zisului fals ! În acest caz, nu vedeți în această plîngere un act de ură de partid ? Nu este această acuzație o odioasă calomnie adusă moștenitorului uneia dintre cele mai vechi familii, de către cei mai înverșunați dușmani ai Tronului și ai Altarului ? Așadar n-a existat fals în această afacere, după cum nu este în expunerea ce v-o fac. Întrebați-o pe doamna du Croisier, care încă nu știe de plîngerea pentru fals ; vă va declara că eu i-am înmînat suma, pe care a păstrat-o pentru a o da soțului, care atunci era absent și care nu i-a cerut-o. Întrebați-l și pe du Croisier, probabil că nici nu știe că am plătit doamnei du Croisier acești bani.

— Domnule, răspunse judecătorul de instrucție, puteți face asemenea afirmații în salonul domnului d'Esgrignon, sau cuiva care n-are habar de această afacere și veți fi crezut; dar un judecător de instrucție, în afară doar dacă nu este un dobitoc, nu poate crede că o soție supusă, ca doamna du Croisier, poate păstra în scrinul ei o sută de mii de scuzi, fără să spună o vorbă soțului ei; sau că un bătrîn notar n-a informat numaidecît pe domnul du Croisier de plata sumei.

— Bătrînul notar s-a dus la Paris să pună capăt destrăbălărilor băiatului.

— N-am interogat încă pe contele d'Esgrignon, reluă judecătorul; răspunsurile sale mă vor lămuri.

— E la secret? întrebă notarul.

— Da, răspunse Camusot.

— Domnule judecător — exclamă Chesnel, care văzu primejdia — instrucția poate fi condusă fie pentru, fie împotriva noastră; veți alege între a constata — după declarațiile doamnei du Croisier — restituirea sumei, anterior poliței, și între a interoga pe un biet învinovățit care în tulburarea lui nu-și va mai aminti desigur nimic și care va compromite tot. Veți alege ce vi se pare mai verosimil: sau faptul că o femeie nepricepută în afaceri poate uita ceva, sau că un d'Esgrignon poate săvîrși un fals.

— Nu e vorba de toate astea, răspunse judecătorul. E vorba să știm dacă domnul conte d'Esgrignon a făcut o poliță din partea de jos a unei scrisori trimise lui de către du Croisier.

— Ei! putea s-o facă, strigă doamna Camusot, care tocmai intra, urmată de frumosul necunoscut. Domnul Chesnel restituise doar suma...

Și se aplecă spre soțul ei șoptindu-i:

— La primul loc vacant, vei fi numit judecător supleant. Servești de-a dreptul pe rege în această afacere și sînt sigură că n-au să te uite. Acest tînăr este ducesa de Maufrigneuse, vezi, nu care cumva să spui c-ai văzut-o, dar fă orice pentru tînărul conte — hai, curaj.

— Chiar dacă instrucția — replică judecătorul — ar fi condusă favorabil, în sensul că ar pune în evidență nevinovăția tînărului conte, pot eu oare să răspund de judecata care va urma? Domnul Chesnel și tu, draga mea, cunoașteți dispozițiunile președintelui...

— Ia mai lasă! îl întrerupse doamna Camusot. Du-te chiar azi dimineață la domnul Michu, spune-i de arestarea domnului conte și veți fi doi contra doi, îți garantez eu. Michu e parizian și știi cît de devotat este nobilimii. Un cîine bun aleargă după vînat de soi.

În aceeași clipă se auzi la ușă glasul domnișoarei Cadot, anunțind că aduce o scrisoare urgentă. Judecătorul ieși și se întoarse citind aceste rînduri:

Domnul vicepreședinte al Tribunalului roagă pe domnul Camusot să ia parte la audieri azi și în zilele următoare, pentru ca Tribunalul să fie complet în timpul lipsei domnului președinte care îi trimite salutările sale.

— S-a isprăvit cu instrucția afacerii d'Esgrignon! exclamă doamna Camusot. Nu ți-am spus eu c-au să-ți joace o festă urîtă? Președintele s-a dus să te vorbească de rău la procurorul general și la președintele Curții. Înainte ca să poți instrui afacerea, vei fi schimbat. E limpede!

— Veți rămîne, domnule Camusot, spuse ducesa. Procurorul regal va sosi, nădăjduiesc, la timp.

— Cînd sosește procurorul regal, trebuie să găsească totul pus la punct, spuse cu avînt doamna Camusot. Da, dragul meu, da, întări ea, uitîndu-se hotărît la soțul ei care încremenise. Președinte bătrîn și ipocrit! Vrei să faci pe șiretul cu noi; ai să-ți mai aduci aminte de asta! Vrei să jucăm după cum ne cînți tu, ei, lasă, că o să-ți arate ea ție, Cécile-Amélie Thirion. Bietul moș Blondet! Cu atît mai bine pentru el că președintele a plecat în călătorie; nătărăul ăla de fiu-său are să se însoare cu domnișoara Blandureau. Mă duc să-i deschid ochii lui Blondet-tatăl. Tu, Camusot, du-te la Michu, în timp ce doamna ducesă și cu mine alergăm să vorbim cu bătrînul Blondet. Și așteaptă-te să auzi tot orașul vuind că m-am plimbat cu un amant în dimineața asta.

Doamna Camusot dădu brațul ducesei și o conduse pe străzi lăturalnice, pînă ce ajunseră la ușa bătrînului judecător, fără să întîlnească vreo persoană primejdioasă. Intre timp, Chesnel se duse să se sfătuiască cu tînărul conte la închisoare, unde Camusot îl lăsă să pătrundă într-ascuns.

Bucătăresele, servitoarele și alți oameni sculați de dimineață, care au văzut-o pe doamna Camusot și pe ducesă pe ulițe dosnice, l-au luat pe tînăr drept un amant sosit de la Paris. După cum bine prevăzuse Cécile-Amélie, pînă seara știrea despre abaterile ei conjugale se împrăștiase în tot tîrgul și bîrfeala era în toi. Doamna Camusot și pretinsul amant l-au găsit pe bătrînul Blondet în seră. După ce salută pe soția colegului său și pe tovarășul ei, aruncă tînărului încîntător o privire cercetătoare, plină de neîncredere.

— Vă prezint un văr de-al soțului meu — se adresă ea domnului Blondet, arătînd spre ducesă — unul dintre cei mai distinși horticultori din Paris, care se întoarce din Bretagne și nu poate petrece decît o singură zi cu noi. Domnul a auzit vorbindu-se de florile și arbuștii dumneavoastră, și ne-am permis să venim de dimineață.

— Ah! Domnul este horticultor? întrebă bătrînul judecător.

Ducesa dădu din cap fără să scoată o vorbă.

— Iată — spuse judecătorul — arborele meu de cafea și arborele de ceai.

— De ce oare a plecat domnul președinte? întrebă doamna Camusot. Fac prinsoare că absența lui e în legătură cu Camusot.

— Întocmai. Iată, domnule, cel mai rar cactus din lume, continuă el arătînd într-un ghiveci o plantă ce semăna cu un bambus mîncat de lepră. Vine din Noua-Olandă. Dar sînteți cam tînăr, domnule, pentru un horticultor.

— Lasă florile, dragă domnule Blondet, întrerupse doamna Camusot. E vorba de dumneata, de speranțele dumitale, de căsătoria fiului dumitale cu domnișoara Blandureau. Președintele te păcălește.

— Ei aș! exclamă judecătorul neîncrezător.

— Da, reluă ea. Dacă te-ai ocupa mai mult de oameni și mai puțin de flori, ai vedea că zestrea și speranțele pe care le-ai sădit, le-ai stropit, le-ai plivit și le-ai crescut, sînt azi pe cale de a fi culese de alte mîini viclene.

— Doamnă!...

— O! Nimeni din tîrg nu va avea curajul să se strice cu președintele, spunîndu-ți adevărul. Eu, care nu sînt din partea locului și care, datorită acestui tînăr cumsecade voi merge în curînd la Paris, te anunț că succesorul lui Chesnel a cerut în mod formal mîna domnișoarei Claire Blandureau, pentru tînărul du Ronceret, căruia părinții lui îi dau cincizeci de mii de scuzi. Cît despre Félicien, promite să accepte să fie avocat, pentru a fi numit judecător.

Bătrînul magistrat scăpă din mînă ghiveciul pe care-l luase, vrînd să-l arate ducesei.

— Ah! cactusul meu! Ah! fiul meu! Domnișoara Blandureau! Uite, s-a rupt floarea cactusului.

— Dar toate se pot aranja, spuse rîzînd doamna Camusot. Dacă vrei să-ți vezi fiul judecător de azi într-o lună, îți vom spune ce trebuie să faci...

— Domnule, treceți dincolo, veți vedea pelargoniile mele, o priveliște feerică atunci cînd ele sînt înflorite. De ce, se adresă el doamnei Camusot, îmi vorbiți de aceste afaceri în fața vărului dumneavoastră?

— Totul depinde de el, răspunse doamna Camusot. Numirea fiului dumitale este pierdută pe vecie dacă vorbești cuiva despre acest tînăr.

— Ei, asta-i!

— Tînărul acesta este o floare.

— Ah!

— Este ducesa de Maufrigneuse, trimisă de rege pentru a salva pe tînărul d'Esgrignon, arestat ieri în urma unei plîngeri pentru fals, depusă de du Croisier. Doamna ducesă are cuvîntul ministrului de Justiție, care va ratifica promisiunile pe care dînsa vi le va face.

— Cactusul meu este salvat! spuse judecătorul, examinînd prețioasa plantă. Haideți, vă ascult.

— Consultă-te cu Camusot și cu Michu, pentru ca afacerea să fie cocoloșită cît mai repede și fiul dumitale va fi numit. Numirea lui va sosi destul de repede pentru a-ți îngădui să împiedici manevrele celor doi Ronceret pe lîngă familia Blandureau. Fiul dumitale va fi mai mult decît judecător supleant, va prelua în cursul acestui an succesiunea domnului Camusot. Procurorul regal sosește azi; domnul Sauvager va fi, fără îndoială, silit să-și dea demisia, din cauza comportării sale în această afacere. Soțul meu vă va arăta la Tribunal acte care dovedesc nevinovăția contelui d'Esgrignon și din care rezultă că falsul a fost o cursă întinsă de du Croisier.

Bătrînul judecător intră în circul olimpic al celor șase mii de pelargonii și salută pe ducesă cu cuvintele:

— Domnule, dacă ceea ce doriți este legal, lucrul se poate face.

— Înmînați mîine demisia dumneavoastră domnului Chesnel și vă promit că în cursul săptămînii vă voi trimite numirea fiului dumneavoastră, răspunse ducesa. Dar nu o înaintați decît după ce procurorul regal vă va confirma cele spuse de mine. Vă înțelegeți mai bine între dumneavoastră, oamenii de drept. Spuneți-i numai că ducesa de Maufrigneuse v-a dat cuvîntul ei. Și nici un cuvînt asupra călătoriei mele aici, adăugă ea.

Bătrînul judecător îi sărută mîna și începu să culeagă, fără milă, florile cele mai frumoase, pe care i le oferi în dar.

— Nici nu vă gîndiți! îl opri ea. Oferiți-le doamnei. Nu este normal să vezi flori în mîna unui bărbat care merge la brațul unei femei frumoase.

— Înainte de a pleca la Tribunal — vorbi doamna Camusot — duceți-vă la succesorul lui Chesnel și informați-vă de propunerile pe care le-a făcut în numele domnului și doamnei du Ronceret.

Bătrînul judecător, uluit de duplicitatea președintelui, rămase în picioare, lîngă poartă, privind după cele două femei care se depărtau pe străzi lăturalnice. Vedea prăbușindu-se edificiul pe care-l clădise cu atîta osteneală timp de zece ani, pentru copilul său iubit. Să fie oare cu putință ? Bănui un vicleșug și alergă la succesorul lui Chesnel. La ora nouă și jumătate, înainte de audieri, vicepreședintele Blondet, judecătorul Camusot și Michu se aflau cu o remarcabilă exactitate în camera de consiliu, a cărei ușă o închise cu grijă bătrînul judecător, văzînd pe Camusot și pe Michu venind împreună.

— Ei bine, domnule vicepreședinte — i se adresă Michu — domnul Sauvager a cerut un mandat împotriva unui conte d'Esgrignon, fără să consulte pe procurorul regal, pentru a fi astfel pe placul unui du Croisier, dușman al guvernului regelui. Este o adevărată anarhie. Pe de altă parte, președintele pleacă pentru ca să zădărnicească instrucția ! Și noi nu știm nimic de acest proces. Oare au voit să ne forțeze mîna ?

— Este prima dată că aud despre această afacere, zise bătrînul judecător, furios de demersul făcut de președinte pe lîngă familia Blandureau.

Succesorul lui Chesnel, omul lui du Ronceret, printr-un vicleșug al bătrînului judecător, dezvăluise secretul.

— Noroc că v-am vorbit eu, scumpe maestre — spuse Camusot lui Blondet — căci altfel ați fi renunțat pe veci de a vă mai vedea fiul așezat sub însemnele florilor de crin ale Tribunalului și de a-l mai căsători cu domnișoara Blandureau.

— Dar nu e vorba nici de fiul meu, nici de căsătoria lui, spuse judecătorul. Se pune întrebarea dacă tînărul conte d'Esgrignon este sau nu vinovat ?

— Se pare — interveni domnul Michu — că banii au fost dați doamnei du Croisier de către Chesnel ; s-a făcut o nelegiuire, dintr-un simplu fleac nereglementar. Băiatul ar fi luat, spune plîngerea, partea de jos a unei scrisori, unde era semnătura lui du Croisier, și a făcut din ea o poliță către Keller.

— O imprudență ! adăugă Camusot.

— Dar dacă du Croisier a încasat banii, de ce s-a mai plîns ? întrebă Blondet.

— Încă nu știe că suma a fost dată soției sale — sau se face că nu știe, spuse Camusot.

— Răzbunări de provinciali! adăugă Michu.

— Mi se pare totuși că e un fals, replică bătrînul Blondet.

— Vi se pare, zise Camusot. Dar mai întîi, presupunînd că tînărul conte n-ar fi avut dreptul să ridice bani în numele lui du Croisier, n-ar fi în nici un caz contrafacere de semnătură. Dar din moment ce fusese înștiințat că Chesnel vărsase acea sumă, a crezut că are acest drept.

— Ei bine, unde vedeți falsul? întrebă bătrînul judecător. Esența delictului, în materie de drept civil, este să pricinuiești o pagubă cuiva.

— E limpede. Luînd drept bună versiunea lui du Croisier, semnătura a fost deturnată de la destinația ei, pentru a încasa banii, împotriva interzicerii formale pe care du Croisier a făcut-o bancherului său, spuse Camusot.

— Aceasta, domnilor, mi se pare un fleac, un lucru de nimic. Aveai suma, trebuia să aștept o poliță de la dumneata; dar eu, conte d'Esgrignon, aveam nevoie urgentă de bani și am... Haida-de! Plîngerea e pătimașă, miroase a răzbunare. Pentru ca să existe fals, legiuitorul prevede intenția de a sustrage o sumă, de a-ți atribui un profit la care n-ai avea dreptul. Nu există fals nici după conceptul dreptului roman, nici după actuala jurisprudență — asta în civil — căci nu sînt în cauză nici acte publice, nici acte autentice.

În materie privată, un fals presupune intenția de a fura, dar aici, unde e furtul? În ce timpuri trăim, domnilor? Președintele pleacă pentru a stînjeni o instrucție care ar fi trebuit să fie terminată! Nu-l cunosc pe domnul președinte decît de azi, dar îi voi plăti arieratele erorii mele; de-acum înainte își va face singur ciornele pentru deciziile ce le dă. În chestiunea asta, trebuie să acționați cu cea mai mare grabă, domnule Camusot.

— După părerea mea — interveni Michu — ar trebui nu să obținem punerea în libertate pe cauțiune, ci să-l scoatem pe băiat imediat din afacerea asta. Totul depinde de interogatoriul ce-l vom lua lui du Croisier și soției sale. Îi puteți chema în timpul audierii, domnule Camusot, le puteți lua depozițiile înainte de ora patru, întocmiți raportul la noapte și mîine judecăm afacerea asta înainte de audieri.

— În timp ce avocații vor pleda, vom conveni asupra procedurii de urmat, spuse Blondet lui Camusot.

Cei trei judecători își îmbrăcară robele și intrară în ședință.

La ora douăsprezece, monseniorul și domnișoara Armande sosiseră la palatul d'Esgrignon, unde se și aflau Chesnel și abatele Couturier. După o destul de scurtă conferință între duhovnicul doamnei du Croisier și prelat, acesta se duse în grabă la penitenta sa.

La unsprezece dimineața, du Croisier primise un mandat de aducere care-l chema între orele unu și două la Cabinetul judecătorului de instrucție. Ajunse acolo pradă unor bănuieli destul de întemeiate. Neputînd să prevadă sosirea ducesei de Maufrigneuse și a procurorului regal, nici grabnica confederare a celor trei magistrați, președintele uitase să traseze lui du Croisier un plan de conduită pentru cazul cînd ar începe instruirea. Nici unul, nici celălalt nu crezuseră că lucrurile se vor desfășura atît de repede. Du Croisier se grăbi să se supună mandatului, pentru a cunoaște cît mai curînd dispozițiile domnului Camusot. Fu deci silit să se înfățișeze. Judecătorul i-a pus, pe scurt, următoarele șase întrebări: — Așa-zisul act fals purta sau nu adevărata lui semnătură? — Avusese, înainte de acest act, afaceri cu domnul conte d'Esgrignon? — Domnul d'Esgrignon nu scosese în diferite rînduri polițe pe numele lui, cu sau fără aviz? — Nu scrisese el o scrisoare domnului d'Esgrignon, prin care îl autoriza să ridice bani în contul lui? — Îi plătise Chesnel de mai multe ori diferite solduri? — Nu lipsise din oraș la cutare dată?

La toate aceste întrebări, du Croisier răspunsese afirmativ. În ciuda explicațiilor sale prelungite, judecătorul aducea mereu pe bancher la alternativa între *da* și *nu*. După ce întrebările și răspunsurile au fost consemnate în procesul-verbal, judecătorul sfîrși prin această zdrobitoare întrebare:

— Știa du Croisier că banii de pe polița zisă falsă erau depuși la el — conform declarației lui Chesnel — și că domnul conte d'Esgrignon avea o scrisoare de la numitul Chesnel anterioară cu cinci zile poliței?

Această ultimă întrebare îl îngrozi pe du Croisier. Ceru să i se spună ce înseamnă acest interogatoriu, dacă el era vinovatul și contele d'Esgrignon intimatul? Atrase apoi atenția că, dacă banii ar fi fost la el, n-ar fi făcut plîngerea.

— Justiția vrea să fie lămurită, spuse judecătorul, concediindu-l, nu fără a lua în seamă această ultimă observație a lui du Croisier.

— Dar domnule, banii...

— Banii sînt la dumneavoastră, zise judecătorul.

Chesnel, de asemenea citat, apăru pentru a explica afacerea. Veracitatea asertiunilor sale a fost întărită de depoziția doamnei du Croisier. Judecătorul interogase pe contele d'Esgrignon care, învățat de Chesnel, arătă prima scrisoare în care du Croisier îi spunea că poate ridica fonduri în numele lui, fără să-i facă jignirea de a-i depune banii anticipat. Apoi mai depuse o scrisoare a lui Chesnel, prin care notarul îl înștiințase că a vărsat cei o sută de mii de scuzi domnului du Croisier. Cu asemenea dovezi, nevinovăția tînărului conte trebuia să învingă în fața Tribunalului. Cînd du Croisier se întoarse acasă, fața lui era albă de mînie și pe buze-i stăruia o ușoară spumă a furiei sale mocnite. Își găsi soția în salon, lîngă cămin, tricotîndu-i o pereche de tîrlici; cînd ridică ochii asupra lui, tremura toată, dar se resemnase.

— Ce-ai declarat în fața judecătorului, doamnă, strigă du Croisier, bîlbîindu-se. M-ai dezonorat, m-ai pierdut, m-ai trădat!

— Te-am salvat, răspunse ea. Dacă vreodată te vei înrudi cu familia d'Esgrignon, prin căsătoria nepoatei dumitale cu tînărul conte, aceasta o vei datora purtării mele de azi

— Minune! A grăit Măgărița lui Balaam![66] urlă el; nu mă mai mir de nimic! Și unde sînt cei o sută de mii de scuzi despre care Chesnel spune c-ar fi la mine ?

— Iată-i, răspunse ea, scoțînd de sub perna fotoliului pachetul cu bancnote. N-am făcut un păcat de moarte declarînd că domnul Chesnel mi i-a dat.

— În lipsa mea ?

— Nu erai aici.

— Mi-o juri pe fericirea vieții tale viitoare ?

— Jur, spuse ea cu voce liniștită.

— De ce nu mi-ai spus nimic ?

— Aici am făcut rău — răspunse femeia — dar greșeala mea se întoarce spre binele vostru. Nepoata ta va fi într-o zi o marchiză d'Esgrignon și poate vei fi și tu deputat, dacă te porți bine în afacerea asta nenorocită. Ai mers prea departe ; încearcă să-ți revii.

Du Croisier se plimba prin salon în prada celei mai mari tulburări și soția sa aștepta, tot atît de tulburată, rezultatul plimbării. În sfîrșit, du Croisier sună :

— Nu primesc pe nimeni astă-seară, porunci el feciorului. Să închideți poarta. Tuturor celor care vor veni, să le spui că doamna și cu mine sîntem la țară. Vom pleca imediat după masa pe care o vei servi cu jumătate de oră mai devreme.

În cursul serii, în toate saloanele, la micii negustori, ba chiar printre săraci sau cerșetori, în sfîrșit, în tot orașul, se vorbea despre marea știre : arestarea contelui d'Esgrignon, bănuit de fals. Contele va merge la Curtea cu juri, va fi osîndit, înfierat pe viață. Cea mai mare parte dintre cei ce țineau la onoarea familiei d'Esgrignon negau faptul.

Cînd se întunecă, Chesnel veni să ia de la doamna Camusot pe tînărul necunoscut pe care îl conduse la palatul d'Esgrignon, unde îl aștepta domnișoara Armande. Biata fată conduse la ea în cameră pe ducesa de Maufrigneuse, căreia îi dădu apartamentul său. Episcopul îl ocupa pe al lui Victurnien. Cînd nobila Armande rămase singură cu ducesa, îi spuse cu o privire jalnică :

— Erați într-adevăr datoare să veniți în ajutorul acestui nefericit copil care s-a aruncat în prăpastie pentru dumneavoastră; un copil — pentru care se jertfesc toți cei de aici.

Ducesa își și aruncase privirea ei de femeie prin camera domnișoarei d'Esgrignon și văzuse aici icoana vieții acestei minunate fete: privind încăperea goală, rece și lipsită de lux, ai fi zis că te afli în chilia unei călugărițe. Ducesa era emoționată de clipa care-i dezvăluia trecutul, prezentul și viitorul acestei vieți — dîndu-și seama totodată de marele contrast ce-l stîrnea prezența sa — și nu-și putu reține lacrimile care-i alunecau pe obraji.

— O! am făcut rău, iertați-mă, doamnă ducesă! vorbi creștina din ea, biruind pe mătușa lui Victurnien. Nu cunoșteați neajunsurile noastre; nepotul meu nu a avut puterea să vi le mărturisească. De altfel, privindu-vă, totul capătă un înțeles — chiar și nelegiuirea.

Domnișoara Armande, uscată și slabă, palidă, dar frumoasă ca unul din acele chipuri firave și severe pe care numai pictorii germani știu să le zugrăvească, avea și ea ochii înlăcrimați.

— Liniștește-te, înger drag, spuse ducesa. E salvat!

— Da, dar onoarea, dar viitorul lui? Chesnel mi-a spus că regele știe adevărul.

— Ne vom gîndi să îndreptăm răul, răspunse ducesa.

Domnișoara Armande coborî în salon și găsi „Salonul cu vechituri" în plenul său. Venise toată lumea, pe de o parte pentru a sărbători pe monsenior, dar pe de alta pentru a fi în jurul marchizului d'Esgrignon. Chesnel, postat în anticameră, recomanda fiecăruia în parte secretul cel mai desăvîrșit asupra marii afaceri, pentru ca nu care cumva venerabilul marchiz să afle vreodată ceva. Severul frînc ar fi fost în stare să-și sugrume fiul sau să-l ucidă pe du Croisier. În această împrejurare ar fi trebuit un criminal, fie de o parte, fie de alta.

Printr-o ciudată întîmplare, marchizul, fericit de întoarcerea fiului său la Paris, vorbi de Victurnien mai mult ca de obicei. Victurnien va căpăta în curînd un post de la rege. Monarhul se va ocupa, în sfîrșit, de familia d'Esgrignon. Fiecare dintre cei de față, cu inima cătrănită, lăuda frumoasa purtare a lui Victurnien. Domnișoara Armande pregătea terenul pentru apariția subită a nepotului, spunînd fratelui ei că Victurnien va veni fără îndoială să-i vadă și că probabil e pe drum.

— Ei bine! spuse marchizul — în picioare în fața căminului — dacă își vede de treabă, să stea mai degrabă acolo unde se află, să nu se gîndească la bucuria pe care bătrînul său tată ar simți-o revăzîndu-l. Mai presus de orice, serviciul regelui!

Mulți dintre cei care au auzit aceste cuvinte s-au înfiorat. Procesul putea pune umărul unui d'Esgrignon sub fierul roșu al călăului. A fost o clipă de tăcere apăsătoare. Bătrîna marchiză de Castéran nu-și putu stăpîni o lacrimă pe care o lăsă să se prelingă peste fard, întorcînd capul.

A doua zi la amiază, pe o zi senină, toată populația în fierbere era împrăștiată pe străzi în grupuri și nu vorbea decît de marea întîmplare. Tînărul conte era sau nu la închisoare? În clipa aceea fu văzută binecunoscuta cabrioletă a contelui d'Esgrignon coborînd strada Saint-Blaise, dinspre Prefectură. Cabrioleta era condusă de însuși contele, întovărășit de un încîntător tînăr necunoscut, amîndoi veseli, rîzînd, stînd de vorbă, purtînd trandafiri de Bengal la butonieră. A fost una din loviturile de teatru care nu se pot descrie! La ora zece, o sentință de „nul și neavenit" — perfect de bine motivată — redase libertatea tînărului conte. Du Croisier, în schimb, putea fi dat în judecată pentru calomnie. Bătrînul Chesnel, ca din întîmplare, urca Strada Mare și spunea cui voia să-l audă că du Croisier întinsese o mîrșavă cursă pentru a compromite onoarea casei d'Esgrignon; și că dacă nu era urmărit pentru calomnie, datora această mărinimie nobleței de sentimente care însuflețea pe d'Esgrignoni. În seara acestei faimoase zile, după ce marchizul d'Esgrignon se dusese la culcare, tînărul conte, domnișoara Armande și frumosul paj care trebuia să plece, rămaseră singuri cu Cavalerul, căruia nu i se putuse ascunde nici o clipă identitatea încîntătorului tînăr şi care a fost singurul (în afară de cei trei judecători şi doamna Camusot) care a ştiut de prezenţa ducesei în oraş.

— Familia d'Esgrignon este salvată — zise Chesnel — dar după această lovitură nici într-o sută de ani nu se va mai ridica. Acum trebuiesc plătite datoriile şi nu aveţi altceva de făcut, domnule conte, decît să vă însuraţi cu o moştenitoare bogată.

— Şi s-o iei de oriunde ai găsi-o, întări ducesa.

— A doua mezalianţă! exclamă domnişoara Armande.

Ducesa începu să rîdă.

— E mai bine să te căsătoreşti decît să mori, spuse ea, scoţînd din buzunarul hainei sticluţa cu otravă dată de spiţerul palatului Tuileries.

Domnişoara Armande făcu un gest de spaimă, în timp ce Chesnel luă mîna frumoasei Maufrigneuse şi i-o sărută fără să-i ceară voie.

— Ce nebuni sînteţi voi aceştia de aici — spuse ducesa — aţi vrea să încremeniţi într-al cincisprezecelea veac, cînd sîntem în cel de-al nouăsprezecelea! Dragi copii, nu mai există nobilime, nu mai există aristocraţie! Codul civil al lui Napoleon a desfiinţat pergamentele, aşa cum tunul a ucis Feudalitatea... Veţi fi cu mult mai nobili decît sînteţi, atunci cînd o să aveţi bani! Însoară-te cu cine vrei, Victurnien; îţi vei înnobila soţia. Iată cel mai zdravăn dintre privilegiile ce rămîn nobilimii franceze. Oare, domnul de Talleyrand nu s-a căsătorit cu o doamnă Grandt, fără a se compromite? Amintiţi-vă de Ludovic al XIV-lea, însurat cu văduva lui Scarron. [67]

— Dar n-o luase în căsătorie pentru banii ei, întrerupse domnişoara Armande.

— Aţi primi-o pe contesa d'Esgrignon, dacă ar fi nepoata lui du Croisier? întrebă Chesnel.

— Poate, răspunse ducesa. Regele, fără îndoială că ar vedea-o cu plăcere. Desigur că nu ştiţi ce se petrece, adăugă ea, văzînd uimirea zugrăvită pe toate feţele. Victurnien a fost la Paris. El ştie cum merg lucrurile acolo. Eram mai puternici sub Napoleon. Victurnien, căsătoreşte-te cu domnişoara Duval, căsătorește-te cu cine vrei ; ea va fi marchiză d'Esgrignon tot așa de bine cum eu sînt ducesă de Maufrigneuse.

— Totul e pierdut ; chiar onoarea, suspină Cavalerul, făcînd un gest.

— Adio, Victurnien, șopti ducesa sărutîndu-l pe frunte. Nu ne vom mai vedea. Tot ce ai mai bun de făcut este să trăiești pe domeniile dumitale. Aerul Parisului nu ți-a priit.

— Diana ! strigă băiatul cu desperare.

— Domnule ! Este cu putință ? Mă miră atitudinea dumitale, îl întrerupse cu răceală ducesa, părăsind rolul de bărbat și pe acela de ibovnică și redevenind nu numai înger, dar și ducesă ; nu numai ducesă, dar și Célimena lui Molière.

Ducesa de Maufrigneuse, plină de demnitate, salută pe cele patru personaje și stoarse cea de pe urmă lacrimă de admirație pe care Cavalerul a mai vărsat-o pentru sexul frumos.

— Cum seamănă cu prințesa Goritza ! exclamă el cu glasul scăzut.

Diana dispăruse. Biciul poștalionului l-a șfichiuit și pe Victurnien, vestindu-l că frumoasa poveste a primei sale iubiri se sfîrșise. Cît a fost în primejdie, Diana îl privise încă pe tînărul conte ca pe un amant ; dar o dată salvat, ducesa disprețuia pe omul slab ce se arătase a fi.

După șase luni, Camusot fu numit judecător supleant la Paris, și mai tîrziu judecător de instrucție. Michu a devenit procuror regal. Moș Blondet a fost numit consilier de Curte, ca să aibă timp să-și aranjeze pensionarea, și s-a întors cu multă bucurie să locuiască în frumoasa lui căsuță. Joseph Blondet obținu scaunul de judecător al tatălui său, fără perspective de avansare pentru tot restul zilelor sale, și a devenit soțul domnișoarei Blandureau, care se plictisește în casa de cărămizi și trandafiri, ca un crap într-un bazin de marmură. În sfîrșit, Michu și Camusot au primit crucea Legiunii de Onoare, iar bătrînul Blondet pe cea de cavaler. Cît despre primul substitut al procurorului regal, domnul Sauvager, a fost trimis în Corsica, spre marea bucurie a lui du Croisier, care nu voia să-i dea în căsătorie nepoata.

Du Croisier, ațîțat de președinte, atacă sentința de „nul și neavenit“ și pierdu.

În întregul Departament, liberalii susțineau că tînărul d'Esgrignon săvîrșise un fals. Regaliștii, pe de altă parte, povesteau despre îngrozitoarea uneltire de răzbunare pusă la cale de infamul du Croisier.

Un duel a avut loc între Victurnien și du Croisier. Norocul a fost de partea fostului furnizor, care a rănit destul de grav pe tînărul conte, menținîndu-și mai departe afirmațiile. Lupta dintre cele două partide se înverșuna mai mult, prin aceea că liberalii aduceau mereu afacerea pe tapet.

Du Croisier, incontinuu respins în alegeri, nu mai vedea cum și-ar mai fi putut căsători nepoata cu tînărul conte — mai ales după acest duel.

O lună de la confirmarea sentinței de către Curtea Superioară, Chesnel, istovit de această luptă îndîrjită care îi slăbise puterile fizice și morale — asfinți în culmea gloriei, ca un cîine credincios care a primit o mușcătură de mistreț în pîntec. A murit fericit cît mai putea fi el, lăsînd familia d'Esgrignon aproape ruinată și un tînăr în mizerie, într-un lînced plictis și fără nici o perspectivă de căpătuială. Acest gînd nemilos, adăugit la amărăciunile lui, îl doborîse pe bietul moșneag. În mijlocul atîtor prăbușiri, covîrșit de griji, avu totuși o mare mulțumire: bătrînul marchiz, în urma sfaturilor sorei sale — îi acordase întreaga lui prietenie. Acest înalt personaj veni în căsuța din strada du Bercail și se așează la căpătîiul fostului său servitor, ale cărui sacrificii nu-i erau cunoscute. Chesnel se ridică în capul oaselor și recită cîntarea lui Simion. Marchizul îngădui să fie înmormîntat în capela castelului, de-a curmezișul locului unde el însuși, aproape ultimul d'Esgrignon, avea să se odihnească.

Așa s-a stins cel din urmă reprezentant al acestei frumoase și mărețe clase de slujitori — cuvînt adesea luat într-un sens nefavorabil, dar noi aici îi restituim adevăratul său înțeles, care exemplifică atașamentul feudal de la slujitor la stăpîn. Simțămîntul acesta, care mai exista doar în fundul provinciei, la cîțiva dintre vechii slujitori ai Regalității, cinstește în egală măsură nobilimea care inspira asemenea sentimente și burghezia care le purta și le manifesta. Acest adînc și splendid devotament nu mai este cu putință în ziua de azi. Casele nobile nu mai au slujitori, după cum nici Franța nu mai are rege, nici *pairi* din tată în fiu,[68] nici averi legate pe veci de casele istorice, pentru a le perpetua măreția. Deci Chesnel nu mai era unul din marii oameni necunoscuți ai vieții particulare, devenise și el ceva măreț. Neîncetata-i putere de jertfă nu-i dă oare ceva uriaș și sublim? Nu întrece ea eroismul trecător al faptelor bune, care nu sînt decît niște izbucniri de moment? Oameni ca Chesnel fac parte din clasa de mijloc, situată între mizeria poporului și măreția aristocrației și care pot îmbina astfel modestele calități ale burghezului cu înalta gîndire a nobilului, luminîndu-le pe amîndouă cu facla unei înțelepte învățături.

Victurnien, judecat nefavorabil la Curte, n-a putut să-și găsească nici slujbă și nici fată cu zestre. Regele refuză necontenit să-i facă *pairi* pe cei d'Esgrignon — singura favoare care l-ar fi scos din sărăcie pe Victurnien. Cît trăia tatăl său, nu ar fi fost cu putință să se căsătorească cu vreo burgheză bogată și astfel a fost silit să ducă o viață meschină în casa părintească, cu amintirea celor doi ani de splendoare pariziană și dragoste aristocratică. Trist și posac, lîncezea între un tată deznădăjduit care atribuia starea în care-și vedea fiul, vreunei boli — și o mătușă măcinată de griji. Chesnel nu mai era. Marchizul se prăpădi și el în anul 1830, după ce văzu pe regele Carol al X-lea trecînd pe la Nonancourt unde, întru întîmpinarea lui, se duse și marele d'Esgrignon, urmat de nobilimea din „Salonul cu vechituri". Bătrînul mai fu în stare să meargă pentru a-i prezenta omagiile sale și pentru a se alătura sărăcăciosului cortegiu al monarhiei învinse — act de curaj care astăzi pare atît de mărunt, dar care atunci, în vîltoarea Revoluției, îl făcea temerar, umplîndu-l de măreție.

— Galii sînt biruitori ! au fost ultimele cuvinte ale marchizului.

Victoria lui du Croisier a devenit atunci completă; o săptămînă după moartea tatălui său, noul marchiz d'Esgrignon acceptă ca soție pe domnișoara Duval, obținînd trei milioane zestre; du Croisier și soția sa îi mai asigurau nepoatei și averea lor, printr-un act scris. În timpul ceremoniei, du Croisier afirma că, desigur, casa d'Esgrignon este cea mai onorabilă dintre familiile nobile ale Franței.

Marchizul d'Esgrignon (care are peste o sută de mii de scuzi rentă), poate fi văzut în fiecare iarnă la Paris, unde duce viața plină de veselie a holteilor, nemaiavînd din atitudinea marilor seniori de altădată decît indiferența față de soția sa, de care nici nu se sinchisește.

«Cît despre domnișoara d'Esgrignon — scria Émile Blondet, căruia îi datorăm amănuntele acestei povestiri — dacă nu mai seamănă cu acel chip ceresc întrevăzut în copilărie, hotărît că este, la șaizeci și șapte de ani, cea mai dureroasă și mai interesantă figură din „Salonul cu vechituri" unde încă mai tronează. Am văzut-o cu prilejul ultimei mele călătorii acasă, unde m-am dus să scot actele necesare căsătoriei mele. Cînd tatăl meu a aflat cu cine mă căsătoresc, a rămas înmărmurit și nu și-a regăsit glasul decît cînd i-am spus că sînt prefect.

„Te-ai născut prefect!" mi-a răspuns el zîmbind. Făcînd o plimbare prin oraș, am întîlnit-o pe domnișoara Armande, care mi s-a părut mai înaltă ca oricînd. Mi s-a părut că-l zăresc pe Marius pe ruinele Cartaginei.[69] N-a supraviețuit ea tuturor credințelor și tuturor idealurilor ei spulberate ? Nu mai crede decît în Dumnezeu. De obicei tristă, tăcută, nu mai păstrează din frumusețea-i de odinioară decît ochii săi cu sclipiri supranaturale. Cînd am văzut-o mergînd la biserică cu cartea de rugăciuni în mînă, nu m-am putut împiedica să gîndesc că ea se roagă lui Dumnezeu ca s-o ia din astă lume.»

Septembrie, 1838